

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

МОВНІ І КОНЦЕПТУАЛЬНІ КАРТИНИ СВІТУ

Збірник наукових праць

Випуск 1(73)

ISSN 2520-6397 (print), ISSN 2520-6400 (online)

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-6397.2023.1>

сайт – <https://mova.knu.ua>

Уміщено наукові розвідки професорів, доцентів, викладачів, аспірантів і студентів, присвячені аналізу світоглядних горизонтів сучасного мовознавства.

Відповідальний редактор	Оксана Ніка, д-р філол. наук, проф. (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна)
Заступник відповідального редактора	Ірина Покровська, д-р філол. наук, проф. (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна)
Відповідальний секретар	Михайло Сайко, д-р філософії (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна)
Редакційна колегія	Рімантас Бальсис, д-р філол. наук, проф. (Клайпедський університет, Литва); Ірина Голубовська, д-р філол. наук, проф. (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна); Марія Іваницька, д-р філол. наук, проф. (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна); Ірина Кононенко, д-р філол. наук, проф. (Варшавський університет, Польща); Георгій Крючков, д-р філол. наук, проф. (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна); Олена Материнська, д-р філол. наук, проф. (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна); Міхаель Мозер, д-р філол. наук, проф. (Віденський університет, Австрія); Дайнора Поцюте, д-р філол. наук, проф. (Вільнюський університет, Литва); Сергій Скрильник, канд. філол. наук, доц. (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна); Олена Снитко, д-р філол. наук, проф. (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна); Сергеюс Темчінас, д-р філол. наук, проф. (Інститут литовської мови, Литва); Ганна Черненко, д-р філол. наук (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна)
Адреса редколегії	Навчально-науковий інститут філології 6-р Тараса Шевченка, 14, Київ, 01601, Україна ☎ (38044) 239 32 58
Рекомендовано	вченою радою Навчально-наукового інституту філології 24.01.23 (протокол № 6)
Зареєстровано	Міністерством юстиції України Свідцтво про державну реєстрацію КВ № 16155-4627Р від 11.12.09 Включено до Переліку наукових фахових видань України, категорія "Б" (наказ Міністерства освіти та науки України № 157 від 09.02.21)
Адреса видавця	ВПП "Київський університет" 6-р Тараса Шевченка, 14, Київ, 01601, Україна ☎ (38044) 239 32 22, 239 31 72; факс 239 31 28

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали.

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
ВПП "Київський університет", 2023

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

LINGUISTIC AND CONCEPTUAL WORLDVIEWS

Collection of scientific papers

Issue 1(73)



ISSN 2520-6397 (print), ISSN 2520-6400 (online)

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-6397.2023.1>

site – <https://mova.knu.ua>

This collection contains scientific articles written by professors, lecturers, postgraduate and undergraduate students. These articles concern analysis of worldview perspectives of current linguistics.

Editor-in-chief	Oksana Nika, Dr Hab., Prof. (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)
Deputy Chief Editor	Iryna Pokrovska, Dr Hab., Prof. (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)
Executive Secretary	Mykhailo Saiko, PhD (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)
Editorial Board	Rimantas Balsys, Dr Hab., Prof. (Klaipeda University, Lithuania); Maria Ivanytska, Dr Hab., Prof. (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine); Iryna Holubovska, Dr Hab., Prof. (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine); Iryna Kononenko, Dr Hab., Prof. (The University of Warsaw, Poland); Heorhii Kriuchkov, Dr Hab., Prof. (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine); Olena Materynska, Dr Hab., Prof. (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine); Michael Moser, Dr Hab., Prof. (The University of Vienna, Austria); Dainora Pociute, Dr Hab., Prof. (Vilnius University, Lithuania); Serhii Skrylnyk, PhD, Associate Prof. (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine); Olena Snytko, Dr Hab., Prof. (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine); Sergeius Temcinas, Dr Hab., Prof. (The Institute of the Lithuanian Language, Lithuania); Hanna Chernenko, Dr Hab. (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)
Editorial board address	Institute of Philology, 14, Taras Shevchenko blvd, Kyiv, 01601, Ukraine ☎ (38044) 239 32 58
Recommended by	Academic Board of Institute of Philology 24.01.23 (Protocol № 6)
Registered by	Ministry of Justice of Ukraine, certificate of the State registration KB № 16155-4627P, 11.12.09 Included into the List of Scientific Professional Editions of Ukraine, category "B" (Order of Ministry of Education and Science of Ukraine, protocol № 157, 09.02.21)
Editor's address	Publishing and Polygraphic Center "Kyiv University", 14, Taras Shevchenko blvd., Kyiv, 01601, Ukraine ☎ (38044) 239 32 22, 239 31 72; fax 239 31 28

Authors of published materials are fully responsible for gathering and preciseness of published facts, quotations, economical and statistical data, proper nouns and other data. The editorial board reserves the right to edit their materials.

© Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Publishing and Polygraphic Center "Kyiv University", 2023

З М І С Т

Наталія Дарчук

Автоматичний частотний словник сполучуваності
Ліни Костенко та Миколи Вінграновського 7

Олена Михайленко

Антропоцентризм як методологічний принцип
у дослідженні наукового перекладу 44

Наталія Лалаян

Переклад творів П. Гандке українською мовою
(на матеріалі повісті "*Die linkshändige Frau*") 60

Олена Гапченко

Психолінгвістичні аспекти неологізації 74

Ольга Пискач

Етнолінгвістичні аспекти сімейної обрядовості закарпатців
у збірці М. Дочинця "*Карби і скарби*" 90

Олександр Строкаль

Вербалізація міфологеми *червоного кольору*
в поетичній мові Олексія Довгого 108

Вікторія Гетман

Просторова організація мультимодальних новинних текстів
(на матеріалі онлайн-новин служб BBC та CNN) 129

Аурелія Грітєнєсє

Новий словник лінгвістичної термінології
Рецензія на книжкове видання: Українсько-англійсько-
литовсько-польсько-грецько-латинський словник
лінгвістичної термінології / за ред. О. Ніки, С. Гриценко.
Суми: Університетська книга, 2022. 220 с. 140

Оксана Ніка

Мультилінгвізм як визначник багатовимірності
українського світу. Рецензія на книжкове видання:
Броджі Джованна. Культурний поліморфізм
українського світу. Київ: Дух і Літера, 2022. 520 с. 147

C O N T E N T

Nataliia Darchuk

Automatic Frequency Dictionary of Connectivity
by Lina Kostenko and Mykola Vinhranovsky 7

Olena Mykhailenko

Anthropocentrism as a Methodological Principle
in Science Translation Research 44

Nataliia Lalaian

Translation of Peter Handke's Works into Ukrainian
(Based on the Novel "*The left-handed woman*")..... 60

Olena Gapchenko

Psycholinguistic Aspects of Neologization..... 74

Olha Pyskach

Ethnolinguistic Features of Family Rituals of Transcarpathians
in M. Dochinets's "*Indents and Treasures*" Collection 90

Oleksandr Strokai

Verbalization of the *Red colour* Mythologem
in Oleksii Dovhiy's Poetry 108

Viktoria Hetman

Multimodal News Texts Spacial Location
(Based on the BBC and CNN Online News) 129

Aurelija Gritėnienė

New Dictionary of Linguistics Terminology
Publication Review: Ukrainian-English-Lithuanian-Polish-Greek-
Latin Dictionary of Linguistic Terminology / edited by O. Nika,
S. Hrytsenko. Sumy: Universytetska knyha, 2022. 220 p. 140

Oksana Nika

Multilingualism as a Determinant of the Multidimensionality
of the Ukrainian World. Publication Review: Brogi Giovanna.
Cultural Polymorphism of the Ukrainian World. Kyiv:
Dukh i Litera, 2022. 520 p. 147

Наталія ДАРЧУК, д-р філол. наук, проф.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-8932-9301

АВТОМАТИЧНИЙ ЧАСТОТНИЙ СЛОВНИК СПОЛУЧУВАНOSTІ ЛІНИ КОСТЕНКО ТА МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО

Стаття присвячена описові лінгвістичного забезпечення автоматичного укладання електронного словника словосполучень тексту, а також порівняльному лінгвістичному аналізу отриманих авторських словників словосполучень поетичного тексту Ліни Костенко (загальний обсяг 30057 слововживань) і Миколи Вінграновського (загальний обсяг 20317 слововживань), розміщені в Корпусі сучасної української мови. Мета аналізу – виявлення спільного та відмінного у функціонуванні словосполучення зі встановленням параметризації авторського стилю. Актуальність теми очевидна через необхідність встановлення граматичної та лексичної валентності слів, типової частиномовної сполучуваності, законів комбінаторики словосполучень різних типів і розрядів. Новизна полягає і в самому підході, тобто в можливості автоматично створювати алфавітно-частотний словник, і в способі реалізації: словник словосполук є частиною синтаксичного представлення речення у вигляді моделі – графічного зображення дерева залежностей, яке також є цікавим інструментом характеристики синтаксичних категорій – предикативності, сурядності тощо. Завдання парсера полягало у виявленні всіх різновидів сполучуваності – предикативної, підрядної і сурядної – кожного слова в тексті. Оскільки лексико-граматична природа слова визначає його здатність сполучатися з іншими словами, словосполучення поділяються на іменникові, прикметникові, займенникові, числівникові, дієслівні та прислівникові. У статті розглянуто прості бінарні словосполучення з прийменником чи без нього, що можуть бути поширені в ускладнені, бо під час визначення їхнього складу потрібний аналіз змістової структури. Перспектива проєкту у подальшому використанні під час семантичного аналізу тексту, а також як готового продукту для лінгвістичних досліджень із синтаксису української мови.

Ключові слова: парсер, словосполучення, дерево залежностей, частота.

Постановка наукової проблеми та її актуальність

Метою цього проєкту є, з одного боку, створення лінгвістичного та програмного забезпечення автоматичного укладання електронного словника словосполучень тексту, з іншого – порівняльний лінгвістичний аналіз отриманих авторських словників словосполучень поетичного тексту для виявлення спільного та відмінного у функціонуванні такої одиниці, як словосполучення, зі встановленням параметрів для характеристики авторського стилю.

Стимулом для створення цього проєкту є брак словника всіх типів словосполучень української мови. Нам відомі перекладні двомовні словники сполучуваності С. Головашука [3], Л. Савченко [11], словник сполучуваності іменників збірки Василя Мисика "*Чорнотрон*", що уклала О. Тележкіна [12], і наукові дослідження з функціонування словосполучень в українському поетичному мовленні [1; 5; 7; 8; 10 тощо].

Користувачеві Корпусом української мови (mova.info) надається можливість побудувати алфавітно-частотний словник словосполучень будь-якого тексту Корпусу. Отже, **актуальність теми** очевидна через необхідність встановлення граматичної та лексичної валентності слів, типової частиномовної сполучуваності, законів комбінаторики словосполучень різних типів і розрядів, лексичної валентності як критерію розмежування вільних і фразеологічних словосполучень, взаємодії стійкості та ідіоматичності тощо. **Новизна** проєкту полягає і в самому підході, тобто в можливості автоматично створювати алфавітно-частотний словник, і в способі реалізації: словник словосполук є частиною синтаксичного представлення речення у вигляді моделі – графічного зображення дерева залежностей, яке також є важливим інструментом характеристики синтаксичних категорій – предикативності, сурядності тощо.

Словосполучення – це міжрівнева лексико-морфолого-синтаксична одиниця [4], оскільки кожний з компонентів словосполучення – **носії** морфологічних **ознак** із релятивною функцією, тобто властивістю приєднувати до себе словоформи і приєднуватися до них. Словосполучення – **номінативна лексична одиниця**, тому що поєднуються словоформи в словосполученні на основі сумісності лексичного значення кожного з них. Слово-

сполучення, безперечно, **синтаксична одиниця**, на основі якої формуються члени речення і синтаксичні категорії та явища. За всіма зазначеними аспектами словосполучення є важливою одиницею під час породження мовлення. На відміну від слова словосполучення реалізує відношення між елементами реальної дійсності на основі синтаксичних відношень між його членами. На відміну від речення, воно не є закінченим повідомленням – воно позбавлене часово-модального плану. Але словосполучення відіграє конструктивну роль під час побудови речення, оскільки людина з дитинства запам'ятовує, а потім відтворює ті словосполучення, які були до неї "створені" відповідно до потреб оформлення думки. Цікавим є і те, що набір словосполучень демонструє риси індивідуальності, що мотивується соціальним статусом людини, її професією, освітою тощо. Психолінгвістичні дослідження показали, що реципієнт сприймає мовленнєвий потік як окремі смислові комплекси, адекватні словосполученням. Ці ідеї знайшли підтвердження і в квантитативній лінгвістиці – елементами словника мовної системи можна вважати такі одиниці, які зберігаються та відтворюються більшістю носіїв мови в цілісному вигляді (це слова, словосполучення) [8, 92]. Будь-яке прикладне лінгвістичне застосування (навчання мови, автоматичний аналіз і синтез текстів, машинний переклад тощо) потребує збереження всієї інформації щодо кожної лексеми мови: важливо знати, як різні обмеження, що накладаються мовою на сполучуваність, впливають на його вид і структуру. Словосполучення повинні зберігатися при кожному окремому слові в електронному словнику поряд з іншою інформацією про слово. Класи словосполучень мають бути інвентаризовані з оглядом на те, які типи словосполучень можливо й необхідно вносити до словника [13].

Оцінивши ці ідеї, ми дійшли висновку про необхідність їхньої реалізації в комп'ютерній граматиці. Це спонукало нас до розроблення лінгвістичного й програмного забезпечення частотного словника словосполучень, який надалі можна буде використовувати для семантичного аналізу тексту, а також як готовий продукт для лінгвістичних досліджень.

Досліджуваний матеріал та його систематизація

Матеріалом для частотного словника словосполучень слугували поетичні твори Ліни Костенко (Вибране, Київ: Дніпро, 1989; загальний обсяг 30057 слововживань) і Миколи Вінграновського (Вибрані твори, Київ: Дніпро, 1989, загальний обсяг 20317 слововживань), розміщені в Корпусі сучасної української мови [14].

Уся робота зі створення ЧС сполучуваності сучасної української мови складалася з таких етапів лінгвістичного опрацювання матеріалу: 1) автоматичне морфологічне анотування тексту; 2) автоматичний парсер із побудовою дерева залежностей; 3) укладання словникової статті. Кожний вірш аналізовано повністю. Оскільки синтаксичні й лексичні зв'язки виявляються під час взаємодії різної кількості одиниць, але у більшості випадків не виходять за межі речення, то граничним контекстом був вибраний відрізок від крапки до крапки, тобто речення. Мінімальним відрізком був контекст у три позиції 1–X +1 (де X – аналізована словоформа), тобто слово у препозиції та постпозиції до аналізованої словоформи. Надфразові єдності не враховуються. Якщо в окремих випадках зв'язки аналізованого слова виходять за рамки вписаного речення, вони втрачаються.

Для кожної словоформи зберігаються такі дані: джерело; автор; дата й місце видання; номер джерела в базі даних (БД); номер речення у БД; номер словоформи в базі даних; мінімальний та максимальний контекст.

Лінгвістичне опрацювання матеріалу

Лінгвістичне опрацювання матеріалу здійснено в три етапи. На першому етапі в результаті автоматичного морфологічного аналізу кожній словоформі приписано частиномовний код і морфологічні категорійні ознаки. На другому етапі застосовано синтаксичний парсер, із кожного речення вірша виокремлено словосполучення з інформацією про граматичні характеристики членів словосполучення, а також про тип синтаксичного зв'язку. На третьому етапі автоматизовано в результаті роботи лінгвіста здійснено контроль правильності результатів аналізу, зредатовано й усунуто можливі помилки.

Зупинимося коротко на особливостях другого етапу роботи системи парсера.

1. АГАТ-парсер – це сукупність операцій, виконуваних комп'ютером над послідовностями інформації морфологічного характеру (результатом роботи першого етапу – модуля автоматичного морфологічного аналізу (АМА)), що представляють вхідний текст для встановлення синтаксичних зв'язків між його одиницями.

2. Завданням парсера на цьому етапі є виявлення всіх різновидів сполучуваності – **предикативної, підрядної і сурядної** – кожного слова в тексті.

3. Граматичні характеристики словосполучення безпосередньо залежать від того, до якої частини мови належить його головне слово. Як відомо, лексико-граматична природа слова визначає його здатність сполучатися з іншими словами. Відповідно до цього, словосполучення поділяють на **іменникові, прикметникові, займенникові, числівникові, дієслівні та прислівникові** (докладніше про це в додатках [6]).

4. У граматичній теорії за складом словосполучення поділяють на **прості, складні та комбіновані** [2]. Ми розглядаємо тільки прості бінарні словосполучення, що можуть бути поширені в ускладнені, бо під час визначення їхнього складу потрібний аналіз змістової структури. Автоматичний режим аналізу на цьому етапі виключає звернення до семантики слів. Оскільки в процесі аналізу зберігається номер кожної словоформи у базі даних (БД), можна подавати на екран ускладнене словосполучення, "склеєне" з елементарних, простих.

5. Для кожного слова визначено такі зв'язки: **підрядні, предикативні й сурядні**, оскільки вони відповідають відтворенню загальної системи відношень між компонентами ситуації, описуваної в реченні. Ми відмовилися від традиційних видів підрядного зв'язку – узгодження, керування та прилягання, зважаючи на широке розуміння поняття синтаксичного зв'язку: це будь-які поєднання з головним словом прислівника або відмінкової форми іменника, прикметника.

6. У парсері підрядні зв'язки поділено на **ядрові і неядрові**. **Ядровим** називаємо такий зв'язок, за якого аналізоване слово

є керувальним, головним. **Неядровим** вважаємо зв'язок, коли аналізоване слово є залежним, керованим. **Предикативний** або **координаційний** зв'язок встановлюємо між основними компонентами речення "підмет – присудок". Його ґрунтовано на двобічній залежності головних членів речення, тобто на їхній взаємозалежності. **Сурядний** зв'язок наявний між словами, що не є ані домінувальними, ані домінованими у відношенні одне до одного. Вважаємо, що два слова перебувають у сурядному зв'язку, якщо кожне з них підпорядковано тому ж третьому слову, або якщо вони пов'язані між собою через сполучник чи відокремлені один від одного комою. Формальною підставою для виявлення сурядного ряду є перевірка кодів аналізованої пари слів за спеціальною таблицею сурядності.

7. Завершується процес автоматичного укладання словника словосполучень на будь-якому тексті Корпусу текстів української мови отриманням чотирьох типів моделей: **ядрові; неядрові** (ад'юнктні, що відображають підрядні зв'язки); **сурядні; предикативні** (докладніше про це в [6]).

На рис. 1 представлено речення з поезії Ліни Костенко *"Мій перший вірш написаний в окопі..."* (реч. 1) і таблицю підпорядкування, яку програма будує автоматично. Над робочою таблицею на рис. 1 вміщено речення з морфологічною анотацією, інформацією про частиномовні й категорійні характеристики слів. У таблиці три стовпчики: у першому – головний член бінарної сполуки (ядровий), у другому – підпорядкований їй член сполуки (ад'юнкт), а в третьому – синтаксична інформація про тип сполуки. Це уможлиблює після завершення роботи програми утворення алфавітно-частотних словників словосполучень вірша, циклу або творів автора загалом (рис. 2).

На рис. 2 представлено дерево залежностей цього речення з усіма кодами синтаксичних моделей.

На рис. 3 розміщено фрагмент частотного словника словосполучень, у цьому випадку дієслова *"любити"* як ядрового слова в текстах М. Вінграновського (загальна кількість 152 сполуки) із вказівкою на типи синтаксичних зв'язків та кількість таких сполук.

Рис. 4 ілюструє фрагмент словосполучень із ядровим *"любити"*, тобто всі його ад'юнктні слова.

35198: "МІЙ ПЕРШИЙ ВІРШ НАПИСАНИЙ В ОКОПІ,"

<< 1 >>

. () Мій (ОИ) перший (АИ) вірш (ЙИ) написаний (АИ) в (ПП) окопі (ЙП) , () на (ПП) тій (ОН) сипкій (АН) од (ПР) вибухів (ЙЕ) стіні (КП) , () коли (СП) згубило (ГР) зорі (КУ) в (ПП) гороскопі (ЙП) моє (ОС) дитинство (ЛИ) , () вбите (АС) на (ПП) війні (КП) . ()

вірш	▼	Мій	▼	іменникова безприйменникова сполука	▼
вірш	▼	перший	▼	іменникова безприйменникова сполука	▼
написаний	▼	коли	▼	зв. пред. част. через сполучник підрядності	▼
написаний	▼	в	▼	ад'єктивна прийменникова сполука	▼
написаний	▼	вірш	▼	координаційний зв'язок	▼
написаний	▼	на	▼	ад'єктивна прийменникова сполука	▼
в	▼	окопі	▼	прийменникова сполука	▼
на	▼	стіні	▼	прийменникова сполука	▼
сипкій	▼	од	▼	ад'єктивна прийменникова сполука	▼
од	▼	вибухів	▼	прийменникова сполука	▼
стіні	▼	сипкій	▼	іменникова безприйменникова сполука	▼
стіні	▼	тій	▼	іменникова безприйменникова сполука	▼
коли	▼	згубило	▼	зв. пред. част. через сполучник підрядності	▼
згубило	▼	дитинство	▼	координаційний зв'язок	▼
згубило	▼	вбите	▼	дієслівна безприйменникова сполука	▼
згубило	▼	зорі	▼	дієслівна безприйменникова сполука	▼
зорі	▼	в	▼	іменникова прийменникова сполука	▼
в	▼	гороскопі	▼	прийменникова сполука	▼
дитинство	▼	моє	▼	іменникова безприйменникова сполука	▼
вбите	▼	на	▼	дієприкметниковий зворот	▼
на	▼	війні	▼	прийменникова сполука	▼

Зберегти

Рис. 1. Бінарні сполуки й типи синтаксичних зв'язків у поезії Ліни Костенко *"Мій перший вірш написаний в окопі..."* (реч. 1)

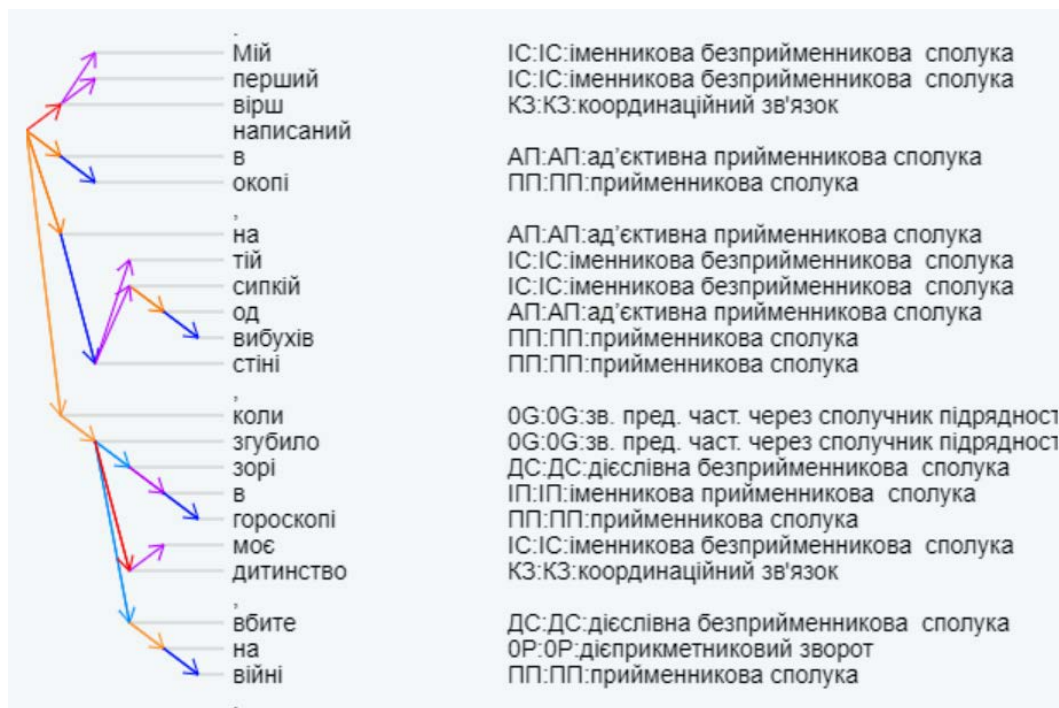


Рис. 2. Дерево залежностей речення 1 вірша Ліни Костенко
"Мій перший вірш написаний в окопі"

ЧАСТОТНИЙ СЛОВНИК МИКОЛА ВІНГРАНОВСЬКИЙ ВИБРАНІ ТВОРИ - СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ

Одиниці пошуку

Слова

ПОШУК СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ

Головне слово

(початкова форма)

Частина мови:

Тип зв'язку:

Шукати

Слово	Типи зв'язків	Словосполучення
любити	9	152

	Слово	Частота
безприйменникова сполука	любити	61
ційний зв'язок	любити	16
часткою	любити	1
ційний зв'язок	любити	5

Рис. 3. Фрагмент частотного словника словосполучень
(дієслово "любити")

словосполучення
Двадцятий вік люблю
Люблю тебе
люблю очима цілувати
люблю тишу цілувати
Люблю думать
люблю тебе
люблю тебе
люблю степом Дніпром і Тарасом орлім небом
люблю вологу музику
люблю твої рухи

Рис. 4. Фрагмент частотного словника словосполучень
(ад'юнкти до ядрового "любити")

Отже, у межах корпусу української мови (КУМ), укладеного в лабораторії комп'ютерної лінгвістики Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, створено лінгвістичний і програмний продукт, який, з одного боку, надає широкі відомості про мову поетів, з іншого – є зручним для використання в різноманітних дослідженнях. Виконано низку **завдань**, серед яких:

1) лінгвістичний аналіз текстів Ліни Костенко та Миколи Вінграновського: укладено бази даних зафіксованих у них мовних одиниць із їхніми граматичними та кількісними характеристиками;

2) створено зручний користувачький інтерфейс, за яким можна було б здійснювати пошук, сортувати та статистично опрацьовувати всю зібрану в базі інформацію відповідно до потреб дослідників. Лінгвістичне опрацювання здійснювалося двома способами: а) автоматично за допомогою автоматичного морфологічного

(для визначення частин мови та їхніх граматичних форм) та автоматичного синтаксичного аналізу (виділення словосполучень і приписування їм необхідної інформації, побудова дерев залежностей); б) автоматизовано в результаті роботи лінгвіста, який контролює правильність результатів аналізу, редагує й усуває можливі помилки. Кількісні результати представлено в табл. 1.

Таблиця 1

**Співвідношення типів сполук у словниках Ліни Костенко
та Миколи Вінграновського**

Тип сполуки	Код	Приклад	У творах Ліни Костенко		У творах М. Вінграновського		t (критерій Стюдента)
ад'єктивна безприйменникова сполука	АС	<i>пов'язаний ниткою</i>	207	1,68%	165	1,67	
ад'єктивна прийменникова сполука	АП	<i>пов'язаний з друзями</i>	106	0,85%	67	0,68	
дієслівна безприйменникова сполука	ДС	<i>говорити мовою</i>	3191	25,70%	2081	21,17	0,57
дієслівна прийменникова сполука	ДП	<i>говорити з друзями</i>	1655	13,33%	1574	16,0	0,47
іменникова безприйменникова сполука	ІС	<i>заняття мовою</i>	3314	26,69%	2943	29,93	0,61
іменникова прийменникова сполука	ІП	<i>заняття з друзями</i>	419	3,37%	442	4,49	
прислівникова безприйменникова сполука	РС	<i>дуже сильно</i>	314	2,53%	155	1,58	

Закінчення табл. 1

Тип сполуки	Код	Приклад	У творах Ліни Костенко		У творах М. Вінграновського		t (критерій Стюдента)
прислівникова прийменникова сполука	РР	<i>далеко від неї</i>	84	0,67%	66	0,67	
займенникова прийменникова сполука	ЗС	<i>він з нею</i>	51	0,41%	71	0,72	
займенникова безприйменникова сполука	ЗБ	<i>він нею</i>	98	0,79%	78	0,79	
числівникова безприйменникова сполука	ЧС	<i>двісті осіб</i>	125	1,00%	82	0,83	
числівникова прийменникова сполука	ЧП	<i>двісті з них</i>	11	0,%	2	0,02	
координаційний зв'язок, сполука підмета і присудка	КЗ	<i>Він читає</i>	2840	22,87%	2067	21,02	
сполука з цифрою	ПМ	<i>200 осіб</i>	12	0,09%	1	0,01	
сурядна сполука	СУ	<i>яблук і груш</i>	29	0,23%	38	0,39	
Сума			12415	100%	9832	99,97%	

У табл. 1 у першій колонці перераховані всі типи сполук, які виділялися автоматично з поетичних текстів Ліни Костенко та Миколи Вінграновського. Оскільки кількість досліджуваного матеріалу різна, ми порівнювали не абсолютні частоти типів, словосполучень, а відносні частоти у відсотках. Усього словник словосполучень поезій Ліни Костенко становить **12415** одиниць, а Миколи Вінграновського – **9832**. Найбільший відсоток становлять іменникові безприйменникові сполуки в обох словниках, на другому місці – дієслівні безприйменникові, на третьому – сполуки,

пов'язані координаційним зв'язком і на четвертому – дієслівні приєднаники сполуки. Є певна різниця у відсотках, яку було перевірено на суттєвість розходжень за критерієм Ст'юдента. В останній колонці подано значення t , які розраховувалися тільки для тих сукупностей сполук, які мали відмінність у 3–5 одиниць (решта мали настільки малу відмінність, що заздалегідь можна припустити, що вона не суттєва і пояснюється статистичними законами). Всі значення t менші за 1,96 – табличного за будь-якої кількості ступенів свободи. Отже, жодного суттєвого розходження в кількісних показниках типів сполук у двох словниках немає.

Мета дослідження полягала не тільки в створенні лінгвістичного й програмного забезпечення автоматичного укладання словника словосполучень, але й у виявленні деяких тенденцій формування синтаксису сучасного українського ліричного вірша, зумовлених ритмо-інтонаційними чинниками, індивідуальною мовотворчістю поетів. У дослідженні використано кількісні дані про поширення того чи іншого мовного синтаксичного явища або категорії чи іншої структури у віршових текстах двох українських поетів Ліни Костенко й Миколи Вінграновського, оскільки саме ці категорії увиразнюють індивідуальну манеру поета. Тому, висвітлюючи процес актуалізації синтаксичних структур у віршовому мовленні, здійснено аналіз індивідуальної мовотворчості.

Метод аналізу словосполучень структурний, а вихідною одиницею є дерево залежностей окремого речення. За основу виділення словосполучень у реченні приймається принцип синтаксичної детермінації. На матеріалі досліджуваних текстів проаналізовано типи синтаксичної залежності від іменника, прикметника, дієслова, прислівника, займенника, числівника як головних членів відповідних словосполучень.

До кожного з типів сполук авторського словника визначено тип моделі й подано коментарі відповідно до частини мовних і категорійних характеристик.

Дослідження сполучуваності **дієслова** має дати відповіді на такі питання: Чи можливі випадки, коли дієслово в реченні не має залежних від нього елементів? Якими класами слів може керувати дієслово? До яких комплексів і в якій ролі може входити

дієслово? Якими комплексами може керувати дієслово? З якими класами слів дієслово може установлювати предикативні зв'язки?

1. Ядрові моделі дієслова

0 V – Місто спить. V N – читати книгу; V A – ставати зеленим;
V D – читати швидко; V Pr N – брати з полиці; V V – хотіти їсти.

2. Ад'юнктні моделі дієслова

V V – хотіти їсти; N V – бажання читати.

3. У цьому виді зв'язку дієслово є присудком або підметом:

N V – Місто спить. V N – Вчитися – (наше) завдання.

4. Сурядні моделі дієслова

V V – читають, пишуть.

З огляду на той факт, що загалом дієслівних словосполучень у частотному словнику обох поетів найбільше (25,7 % безприменикових і 13,33 % применикових у Ліни Костенко і відповідно 21,17 % і 16 % – у Миколи Вінграновського, див табл. 1), зупинимося на кількісній та якісній характеристиці саме цієї групи сполук, узагальнивши типи моделей у табл. 2.

Таблиця 2

Типи моделей дієслівних словосполучень

Модель	Приклад	Ліна Костенко		Микола Вінграновський	
		абсол. част.	відносна част.	абсол. част.	відносна част.
Ядрові моделі					
0 V	<i>місто спить</i>	2054	31,17	1326	23,16
V 0	<i>спить місто</i>	999	15,16	802	14,01
Vi N	<i>вчитися – наше завдання</i>	3	0,04	3	0,05
V N	<i>поставили тенета</i>	477	7,24	487	8,50
N V	<i>руками напружився</i>	309	4,69	378	6,6
V A	<i>іде сумна</i>	32	0,49	23	0,4
A V	<i>сумна іде</i>	11	0,17	11	0,19
V Pn	<i>кажу тобі</i>	89	1,35	179	3,13
Pn V	<i>мені взяв</i>	176	2,67	207	3,61
V D	<i>залітав звідти</i>	260	3,95	195	3,4
D V	<i>вже забуваю</i>	507	7,69	414	7,23

Закінчення табл. 2

Модель	Приклад	Ліна Костенко		Микола Вінграновський	
		абсол. част.	відносна част.	абсол. част.	відносна част.
V Nu	<i>читаю п'ятьом</i>	16	0,24	8	0,14
Nu V	<i>п'ятьом читаю</i>	1	0,01	10	0,17
V Pr N	<i>беру з полиці</i>	981	14,88	1014	17,71
Pr N V	<i>з полиці беру</i>	674	10,23	578	10,09
V V	<i>хочу їсти</i>	48	0,73	90	1,57
Сума		6589	95,69%	5725	90,75%
Ад'юнктні моделі					
V V	<i>хочу <u>їсти</u></i>	48		90	
N V	<i>бажання <u>читати</u></i>	4		2	
Сума		52	0,75%	92	1,45%
Сурядні моделі					
V c V	<i>читати і писати</i>	245	3,56%	491	7,78%
сума		6886		6308	

Примітка: 0 V і V 0 – предикативна пара з пост- або препозицією присудка; V і N – предикативна пара, в якій підмет виражений інфінітивом; V N і N V – дієслівно-іменникова сполука з пре- або постпозицією дієслова; V A і A V – дієслівно-ад'єктивна сполука з пре- або постпозицією дієслова; V Pn і Pn V – дієслівно-займенникова сполука з пре- або постпозицією дієслова; V D і D V – дієслівно-адвербіальна сполука з пре- або постпозицією дієслова; V Nu і Nu V – дієслівно-числівникова сполука з пре- або постпозицією дієслова; V Pr N – дієслівно-прийменниково-іменникова сполука.

Різноманітність моделей змотивована пре- або постпозицією дієслова в бінарній сполуці, а частоти вказують на активність моделі в певній позиції. Всі моделі є згорненими, що пов'язано з умовами автоматичного вичленування словосполучень у реченні. Це бінарні пари, які є вузлами дерева залежностей, зв'язані відповідними дугами зі зв'язком підпорядкування. Наприклад, у реченні *Найкращий (АИ)віриш (ЙИ)ще (Н0)ходить (ГЯ)на*

(ПП)свободі (КП) ("Все більше на землі поетів" Л. Костенко), де в дужках при слові стоять морфологічні коди, автоматично формуються пари:

Найкращий	ІС:ІС:іменникова безприйменникова сполука
вірш	КЗ:КЗ:координаційний зв'язок
ще	ДС:ДС:дієслівна безприйменникова сполука
ходить	
на	ДП:ДП:дієслівна прийменникова сполука
свободі	ПП:ПП:прийменникова сполука

вірш	Найкращий	іменникова безприйменникова сполука
ходить	ще	дієслівна безприйменникова сполука
ходить	вірш	координаційний зв'язок
ходить	на	дієслівна прийменникова сполука
на	свободі	прийменникова сполука

У разі необхідності автоматично можна розгорнути сполуку переліком усіх вузлів і дуг:

ходить [КЗ] вірш [ІС] Найкращий
 ходить [ДС] ще
 ходить [ДП] на [ПП] свободі

Оскільки предметом аналізу є дієслівні сполуки, вони автоматично вилучаються зі словника і формують дослідницький матеріал; у нашому випадку всі вони включені як згорнені сполуки, а дієслівно-прийменниково-іменна конструкція "збирається" як дієслівно-прийменникова (*ходить на*) + прийменникова (*на свободі*).

Як видно з таблиці, найбільшу кількість в обох словниках посідають ядрові моделі (в поетичних творах Л. Костенко їхня частка становить майже 96 %, а у творах М. Вінграновського – 91 %), коли дієслово є керувальним у сполучі. Ад'юнктні моделі становлять близько одного відсотка, однак їх удвічі більше у поетичних творах М. Вінграновського, як і сурядних сполук.

На підставі табл. 2 можна дати відповіді на поставлені вище запитання щодо якісного та кількісного складу ядрових моделей:

1. Якими класами слів може керувати дієслово? Відповідь очевидна – усіма частинами мови: іменними (іменником, числівником, займенником-іменником), ад'єктивами (прикметником,

дієприкметником, займенником-прикметником), прислівником, що є свідченням безумовної широкої валентності дієслова. Кількісно, безперечно, переважає іменник – з прийменником та без нього – в сумі дієслівно-іменникові сполуки становлять 83,42 % словосполучень словника Л. Костенко і 86,12 % словника М. Вінграновського. Однак відповідь на це запитання підтверджує, найвірогідніше, не індивідуальні, а загальномовні закономірності сполучуваності дієслова.

2. До яких комплексів і в якій ролі може входити дієслово? Найчастіше у творах Л. Костенко дієслово виступає в ролі присудка, координаційним зв'язком, приєднуючи підмет (46,33 % прикладів). У творах М. Вінграновського ця функція дієслова також на першому місці (37,17), але поступається кількісно першому авторові. На другому місці – дієслівно-іменникова прийменникова сполука зі зв'язком підпорядкування (27,8 % прикладів у словнику М. Вінграновського і 25,12 % у словнику Л. Костенко). На третьому місці в обох авторів дієслівно-адвербіальна сполука (трохи більше 10 %).

3. Якими комплексами може керувати дієслово? З огляду на вербоцентричну теорію, закладену в програму побудови дерева залежностей, дієслово може керувати будь-яким словом, включаючи підмет, оскільки роль підмета зведено до ролі актанта в реченні. Як видно з таблиці, є невелика кількість ад'юнктивних моделей, де дієслово підпорядковано або іншому дієслову (*хочу їсти*) або іменникові (*бажання їсти*). Таких прикладів небагато, вони характерні більше для словника М. Вінграновського. Якщо користувача цікавить конкретне дієслово, можна скористатися програмою, інтерфейс якої на рис. 3, ввести це дієслово й отримати всі приклади з контекстом і вказівкою на тип зв'язку між ядровим і залежним від нього словом. Допоможуть користувачеві укладені автоматично алфавітно-частотні словники всіх лексем, які становлять лексикон поетичних творів Л. Костенко та М. Вінграновського (див. портал mova.info). Відсортуювши всі дієслова й розташувавши їх за спадом абсолютної частоти, можна отримати списки дієслів, які входять до групи найуживаніших.

Виявляється, до найуживаніших дієслів лексикону Л. Костенко входять дієслова "існування": *бути* (абс. частота – 369), *жити* (50);

"ментальності": *знати* (55); "руху": *іти* (50), *плисти* (43), *стояти* (42), *їхати* (31), *йти* (31), *ходити* (27); "мовлення": *сказати* (45), *казати* (44); "посесивності": *мати* (40) тощо. У лексиконі М. Вінграновського на першому місці також дієслова "існування": *бути* (154), *жити* (32); "почуття": *любити* (77), "фізіологічного стану": *дивитися* (59), *спати* (53); "ментальності": *знати* (43) тощо. Почасти лексеми перетинаються, але більшість із них різна й має різну вагу в поетичному доробку кожного з поетів, що відбиватиметься на сполучуваності.

4. З якими класами слів дієслово може установлювати предикативні зв'язки? Як показує дослідження, зв'язком координації поєднуються 2939 дієслівних словосполучень в поетичних творах Л. Костенко і 2125 – у творах М. Вінграновського. Водночас у творах Л. Костенко 62,6 % підметів – це іменники, 37,17 % – займенники, лише 0,68 % – числівники. У М. Вінграновського перевага також за іменниками, але їхня кількість поступається перед Л. Костенко, їх 57,42 %, а займенники грають більшу роль – їх 41,5 %, числівники становлять трохи більше одного відсотка. Найчастіше предикативний зв'язок встановлюється з особовими займенниками: *він* (296 – Л. К., 53 – М. В.), *вона* (114; 104), *вони* (182; 61), *воно* (58; 22), *ми* (176; 149), *я* (234; 519), *ти* (154; 317), *ви* (69; 81), що свідчить про велике значення кореферентності в художньому мовленні, а велика частотність займенника *я* в поезіях М. Вінграновського – про егоцентричність його віршів. Серед іменників найчастіше вживаються в поетичних творах Л. Костенко *грек* (65), *вітер* (23), *світ* (20), *Бог* (20), *душа* (25), *жінка* (19), *ріка* (15), *мати* (13), *життя* (15), *небо* (14), *сонце* (13) тощо; в поезіях М. Вінграновського: *небо* (38), *любов* (23), *ніч* (21), *земля* (19), *світ* (18), *зоря* (17), *вітер* (16), *час* (15), *сонце* (15), *море* (15) тощо.

5. Чи можливі випадки, коли дієслово в реченні не має залежних від нього елементів?

Так, по-перше, це однослівні речення з дієсловом у наказовому способі: "*Гори.*" "*Обвуглуйся.*" ("Криши, ламай, трохи стереотипи" Л. Костенко); "*Мовчав.*" ("Повернення Шевченка" Л. Костенко); "*І прислухались... І боялись фальші*" як продовження попереднього речення з трьома крапками, що свідчить

про смислову зв'язність із наступним реченням. По-друге, у випадку з прямою мовою: *"Очіма сказав мені: «Люблю»"* (Л. Костенко). По-третє, однорідні присудки у неповному реченні: *"Смеркає – грай. Розвиднюється – грай"* ("Маркова скрипка" Л. Костенко). По-четверте, у випадку з безособовим дієсловом: *"Пришмерхло."*; *"Розвиднюється."* ("Дума про братів Неазовських Л. Костенко"). По-п'яте, однослівні речення з присудками, вираженими дієсловом у 1-й особі однини, які передають стан поета, за якими слідує однослівні реченні, в яких присудок виражений дієсловом у наказовому способі, моделюючи ніби незримий діалог з жінкою, від якої намагається відмовитися поет. Показовим є вірш М. Вінграновського *"Не руш мене"*: *"Не руш мене. Я сам самую. Собі у руки сам дивлюсь. А душу більше не лікую. Хай погиба. Я не боюсь. Переживу. Перечорнію. Перекигну. Пропадуть... Німію... Погасни. Змеркни. Зрабся. Збийся. Збалакайся. Запетушись..."*. У стилістичному плані такі неповні речення виявляються емоційно напруженими й динамічними.

Зважаючи на кількісні дані в табл. 2, можна зробити висновок про найбільшу стильову вагу у віршовому мовленні придієслівної, іменниково-прийменникової групи 14,88 % моделі V Pr N з постпозитивною прийменниково-іменною групою в поетичних творах Л. Костенко і 17,71 % у М. Вінграновського проти відповідно 10,23 % та 10,01 % препозитивних моделі Pr N V. Для дієслівно-прийменниково-іменних моделей враховується контактне й дистантне розташування залежних іменних слів. Дослідження показало, що для поетичних творів Л. Костенко співвідношення контактних, коли члени сполуки не розірвані ніякими іншими словами, і дистантних, коли вклинюються інші слова, приблизно однакове (контактних 47,56 % та дистантних 52,44 %). А в М. Вінграновського значно переважають дистантні позиції (64,07 %, контактних 35,93 %). Водночас ми беремо до уваги пре- і постпозицію ядрового дієслова. Виявляється, що у М. Вінграновського вдвічі переважають сполуки з препозитивним дієсловом, ніж постпозитивним (модель V Pr N – 1014, сполуки Pr N V – 578), в поетичних творах Л. Костенко модель V Pr N – 981 сполука, Pr N V – 674. Отже, позиція дієслова корелює з дистантністю: що частіше дієслово у препозиції до

прийменника у тричленній сполуці, то більше випадків дистантності й перервності зв'язку. Цікавим є речення з вірша М. Вінграновського "Дума про британку" на рис. 5а, в якому спостерігаємо шість дієслівно-прийменниково-іменникових словосполучень, п'ять з яких є препозитивними, дистантними з перервним синтаксичним зв'язком, тобто таким взаємним розташуванням, при якому дуга, що зв'язує дієслово із залежним іменником (*стала на ковилі, стала на поліні, стала на півдні, стала в степах, стала у Британії*), переривається дугою "дієслово+незалежний іменник" (підмет) (*гнівна воля стала*). Речення розпочинається з перерахування однакових прийменників прийменниково-іменникових сполук, привертаючи увагу саме на змалюванні картини (іменники супроводжуються означеннями: *срібний ковил, сизий полин, гнідий степ, степовий кінь*), а завершується предикативною парою (*гнівна воля стала в Британії*).

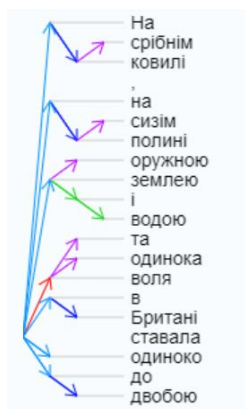


Рис. 5а. Дерево залежностей вірша М. Вінграновського "Дума про британку" (2-ге речення)

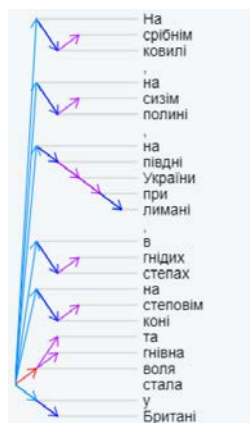


Рис. 5б (6-те речення)

Така асиметрія й майже однаковий рисунок дерева залежностей повторюється в реченні 5б. Зазвичай дуги спрямовуються зліва направо, як розгортається думка мовця, а в наведених прикладах навпаки, що можна вважати стилістичним прийомом М. Вінграновського.

Цікавим є друге речення вірша "До себе" та його дерево залежностей, яке можна вважати протилежним за структурою й характерними рисами (рис. 6). По-перше, словосполучення контактні, неперервні, ядрове дієслово в них у препозиції до прийменника, у наказовому способі з часткою "не" (модель V Pr N). Коренем дерева залежностей є перший присудок низки повторюваних присудків цілого речення. По-друге, дуги спрямовані, навпаки, зліва направо. Структура ДЗ повторюється в третьому реченні цього вірша з тією відмінністю, що ад'юнктивний іменник поширюється підрядним реченням, ніби уточнюючи його зміст. А в четвертому обидва принципи (контактність, неперервність, препозиція дієслова і поширюваність іменника підрядним) поєднуються. Тому вірш не монотонний і читається легко. Повторюваність однорідних членів речення, яка називається ампліфікацією, сприяє підсиленню емоційного впливу поетичної мови.

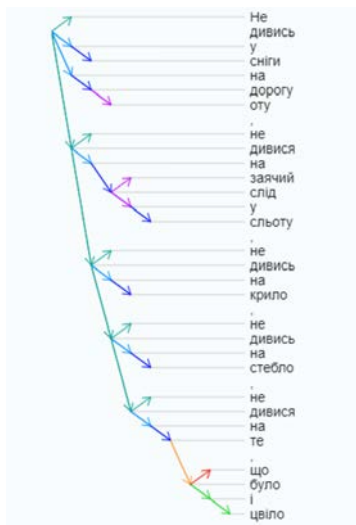


Рис. 6. ДЗ речення 2 вірша М. Вінграновського "До себе" (№ 2602)



Рис. 7. ДЗ речення 7 вірша "Сон"

Третє речення:

Не дивися на небо, де хмари пішли, не дивися на сон, де наснилися ми, не дивись на сльозу, що покинута в пил, не дивися на пил полинових могил.

Четверте речення:

Не дивися на люд і на вулик його, не дивись на ім'я від наймення його, не дивися на те, на що завжди дививсь, ні на що, ні на що, ні на що не дивись!

У поетичному доробку Л. Костенко натрапляємо на дистантні з постпозитивним ядровим дієсловом дієслівно-прийменниково-іменні сполуки (рис. 9).

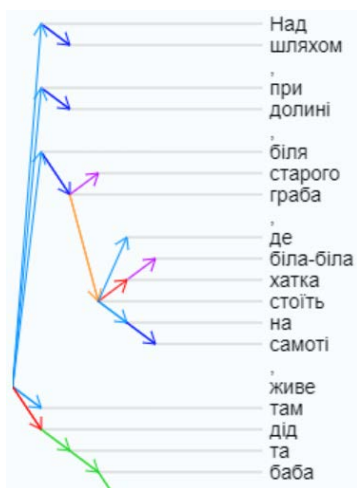


Рис. 8 ДЗ вірша "Українське альфреско" (реч. 1) Ліни Костенко

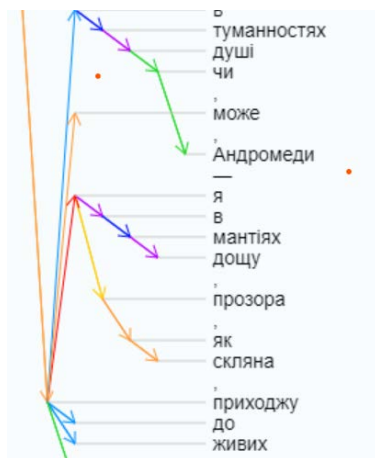


Рис. 9. ДЗ вірша "Послухаю цей дощ" (реч. 6)

Три прийменникові сполуки, які слідують одна за одною, перериваються підрядним реченням, створюючи дистанцію з ядровим дієсловом у 13 слів (рис. 8). На рис. 9 наведено приклад речення з вірша "Послухаю цей дощ", де спостерігаємо перервну конструкцію і постпозитивним дієсловом, обтяжені вставним словом, постпозитивними означеннями й порівняльним зворотом, створює дистанцію у 12 слів.

Дистантність часто спричиняє інверсію. На рис. 10 наведено речення з інверсованим однорідним присудком *не знайшов*, яке із залежними від нього словами передують предикативній парі *дід Карпенко ходить шукати*, тим самим створюючи паралельну дугу. Дуга, що об'єднує дієслово з прийменниково-іменниковою

парою, є довгою і спрямованою справа наліво, а перші позиції прийменниково-іменникової пари актуалізують увагу читача саме на події, яка описується у реченні.

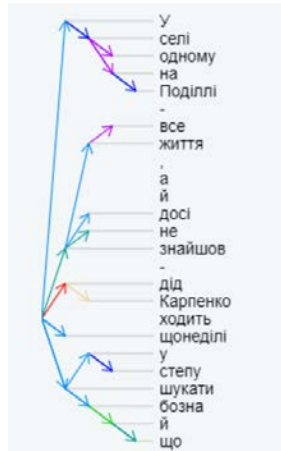


Рис. 10. ДЗ речення з вірша "У селі одному на Поділлі" (реч. 1)

Кількісні дані про поширення контактних і дистантних зв'язків свідчать про деякі індивідуальні особливості в синтаксичній будові вірша (див. табл. 3 і 4 для дієслівно-іменних словосполучень і табл. 5 і 6 для дієслівно-прийменниково-іменних).

Таблиця 3

**Дистантність членів дієслівно-іменних словосполучень у творах Ліни Костенко (загальна кількість ДС = 3629)
(приклад: занесе снігами)**

1+2 члени словосполучення			1+2 члени інверсованого словосполучення		
дистантність	частота	%	дистантність	частота	%
15	1	0,027	-43*	1	0,027
13	1	0,027	-20	2	0,055
12	2	0,055	-19	1	0,027
11	2	0,055	-18	1	0,027
10	1	0,027	-17	2	0,055
9	4	0,110	-16	1	0,027
8	7	0,192	-15	2	0,055

Закінчення табл. 3

1+2 члени словосполучення			1+2 члени інверсованого словосполучення		
дистантність	частота	%	дистантність	частота	%
7	12	0,429	-14	1	0,027
6	16	0,440	-13	2	0,055
5	27	0,744	-12	2	0,055
4	71	1,956	-11	9	0,248
3	154	4,243	-10	7	0,192
2	355	9,782	-9	19	0,523
1	985	27,142	-8	15	0,413
0	1991	54,863	-7	31	0,854
			-6	36	0,992
			-5	81	2,232
			-4	71	1,956
			-3	257	7,081
			-2	457	12,593
			-1	939	25,874
			0	1692	45,624
всього	3629			3629	

Примітка: тут і надалі (-) у колонках означає інверсовану позицію, тобто ядрове перебуває в постпозиції до ад'юнктного члена.

Таблиця 4

**Дистантність членів дієслівно-іменних словосполучень
у творах Миколи Вінграновського (загальна кількість ДС = 2079)
(приклад: *наловим карасів*)**

1+2 члени словосполучення			1+2 члени інверсованого словосполучення		
дистантність	частота	%	дистантність	частота	%
16	1	0,048	-25	1	0,048
15	2	0,096	-19	2	0,096
13	2	0,096	-17	1	0,048
12	2	0,096	-15	1	0,048
11	3	0,144	-14	1	0,048
10	2	0,096	-13	2	0,096
9	6	0,289	-12	1	0,048
8	10	0,481	-11	3	0,144
7	8	0,385	-10	11	0,529
6	19	0,913	-9	8	0,385
5	15	0,721	-8	9	0,433
4	56	2,693	-7	15	0,721
2	206	4,810	-6	18	0,866

1+2 члени словосполучення			1+2 члени інверсованого словосполучення		
дистантність	частота	%	дистантність	частота	%
1	578	27,801	-5	47	2,261
0	1169	56,228	-4	64	3,078
			-3	119	5,724
			-2	266	12,795
			-1	508	24,435
			0	1002	48,196
всього	2079			2079	

Спільним є те, що для бінарних сполук позиційно переважають контактні (54,9 % у Л. Костенко і 56,2 % у М. Вінграновського). Але якщо проаналізувати інверсовані сполуки, коли ад'юнктне іменне слово передує ядровому дієслову, то дистантних більше (у Л. К. 54,4 % дистантних 45,6 % і у М. В. – 51,9 %). Різниця у відсотках в обох поетів незначна, що можна вважати свідченням поетичного стилю, а поясненням цього факту є функціонування розгорнутих дієслівних сполучень зі значною кількістю різнотипних паралельних зв'язків, які спричиняють великі за довжиною речення. У крайній правій частині таблиць 3 і 4 вміщено показники дистантності, тобто кількість слів між членами бінарної сполуки. Динамічний ряд цифр четвертої колонки свідчить про те, що інверсія супроводжується частіше розривами членів дієслівної сполуки, а розрив у 43 слів у поезії Л. Костенко є свідченням складної синтаксичної структури. Наведемо приклад:

*Он як про тебе і про Сулиму, як ви Кодак-фортецю зруйнували, а потім як на страту вас везли, і як ти чудом жив-здоров лишився, та й знов на Січ подався Низову, – от про таке у нас в селі **снівали!*** (Л. Костенко "Дума про братів Неазовських", реч. 294).

У цьому реченні ядрове дієслово **снівали** відділене від ад'юнкта – прислівника **як** 43 словами. Це словосполучення є частиною головного речення складнопідрядного речення і розривається трьома підрядними, які нанизуються сполучником **як**, перегукуючись із прислівником **як** – членом словосполучення, посилюючи його смислову роль.

У творах М. Вінграновського максимальна дистанція розриву бінарної сполуки 25 слів.

Чужинцем варене на мило, тираном прокляте у снах, хоронене у ста могилах і рубане у ста боях непохоронене, невбите, мерані золотий, лети! (М. Вінграновський "Присвячую Ніколозу Бараташвілі", реч. 2) (рис. 11).

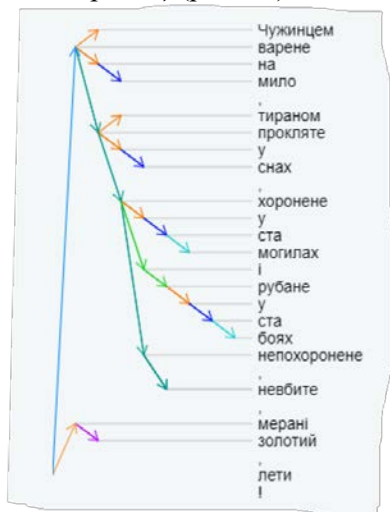


Рис. 11. Дерево залежностей речення 2 з поезії Миколи Вінграновського "Присвячую Ніколозу Бараташвілі"

Наочним є графічне зображення цього речення у вигляді дерева залежностей. Речення обрамляється двома дугами: одна з'єднує ядрове **лети** з розгорненою сполукою *Чужинцем варене на мило*, яка згортається до бінарної сполуки **лети варене**. Друга дуга з нанизаними розгорненими сполуками, що мають подібну структуру – ядровим є дієприкметник із паралельним від нього зв'язком: *чужинцем варене на мило, тираном прокляте у снах, хоронене у ста могилах, рубане у ста боях, і два одиночних дієприкметників непохоронене, невбите* – всі вони характеризують мерані, до якого звернені ці слова, а мерані – це в стародавніх грузинських оповідях – чарівний крилатий вороний кінь, що обганяє вітер. Однак для синтаксису поезії показова стильова вага препозитивних іменниково-прийменникових груп, так само як і функціонування дистантних прийменниково-іменних груп (див. табл. 5 і 6).

Таблиця 5

**Дистантність членів дієслівно-прийменниково-іменних
словосполучень у творах Ліни Костенко
(загальна кількість ДП = 1739) (приклад: *ніжилось в озерах*)**

1+2 члени словосполучення			2+3 члени словосполучення			1+2 члени інверсованого словосполучення		
дистантність	частота	%	дистантність	частота	%	дистантність	частота	%
22	1	0,057	6	2	0,115	-42	1	0,057
18	1	0,057	5	2	0,115	-39	1	0,057
17	1	0,057	4	6	0,342	-24	1	0,057
13	1	0,057	3	25	1,437	-21	1	0,057
12	3	0,172	2	287	16,503	-20	5	0,285
11	1	0,057	1	1393	80,046	-19	2	0,115
10	5	0,285	0	24	1,380	-18	1	0,057
9	6	0,342				-17	4	0,230
8	9	0,517				-15	4	0,230
7	8	0,460				-14	8	0,460
6	15	0,862				-13	2	0,115
5	27	1,552				-12	2	0,115
4	49	2,818				-11	5	0,285
3	68	3,910				-10	3	0,172
2	192	11,040				-9	19	1,092
1	580	33,352				-8	19	1,092
0	772	44,393				-7	22	1,265
						-6	26	1,492
						-5	57	3,278
						-4	88	5,060
						-3	205	11,788
						-2	287	16,503
						-1	18	1,035
						0	958	55,089
всього	1739			1739			1739	

Виявилося, що в обох поетів контактних у позиції V + Prep (в таблицях позиція 1+2) менше, ніж дистантних (у Л. К. 44,4 %, у М. В. 39,2 %). Майже в півтора рази більше в прийменниково-іменних, між якими тільки одне слово (в таблицях позиція 2+3)

(у Л. К. 80 %, у М. В. 76,1 %). В обох поетичних текстах більше постпозитивних іменниково-прийменникових груп порівняно із препозитивними, що пояснюється функціонуванням розгорнутих дієслівних словосполучень і наявністю паралельних дуг.

Таблиця 6

Дистантність членів дієслівно-прийменниково-іменних словосполучень у творах Миколи Вінграновського (загальна кількість ДП = 1565) (приклад: *вирушив до вітчизни*)

1+2 члени словосполучення			2+3 члени словосполучення			1+2 члени інверсованого словосполучення		
дистантність	частота	%	дистантність	частота	%	дистантність	частота	%
29	1	0,063	8	1	0,063	-44	1	0,063
26	1	0,063	5	7	0,447	-23	2	0,128
24	1	0,063	4	10	0,649	-20	1	0,063
22	1	0,063	3	31	1,317	-19	1	0,063
21	1	0,063	2	321	20,511	-18	1	0,063
19	1	0,063	1	1187	76,102	-17	1	0,063
18	3	0,192	0	8	0,511	-16	3	0,192
16	3	0,192				-15	1	0,063
15	3	0,192				-14	2	0,128
13	2	0,128				-13	9	0,575
12	3	0,192				-12	5	0,319
11	8	0,511				-11	11	0,703
10	8	0,511				-10	14	0,895
9	6	0,383				-9	15	0,958
8	8	0,511				-8	20	1,277
7	11	0,703				-7	22	1,406
6	37	2,378				-6	42	2,684
5	27	1,720				-5	54	3,450
4	58	3,706				-4	94	6,006
3	97	6,198				-3	148	9,457
2	188	12,012				-2	171	10,927
1	487	31,118				-2	287	18,339
0	614	39,233				0	664	42,428
всього	1565			1565			1565	

Як показав аналіз рисунка дерев залежностей, активність іменниково-прийменникової групи в дієслівних словосполученнях можна пояснити наявністю двочленного чи багаточленного паралельного зв'язку, що, зі свого боку, сприяє багатству стилістичних відтінків, що їх носить дієслівне прийменникове керування у вираження обставин та ознак дії.

Звернемося до морфологічної характеристики моделей. Від дієслова можуть залежати родовий, давальний, знахідний, орудний та місцевий відмінки іменників. У цьому випадку не беруться до уваги можливості розгортання V підрядним реченням.

Таблиця 7

**Кількісні співвідношення відмінків в ад'юнктній позиції
дієслівно-прийменниково-іменної сполуки
(моделі V Pr N та Pr N V)**

Іменник в ад'юнктній позиції	У словнику Ліни Костенко (всього 1981 дієслівна сполука)			У словнику Миколи Вінграновського (всього 1754 дієслівні сполуки)		
	абсол. частота	відн. частота, %	прийменники	абсол. частота	відн. частота, %	прийменники
родовий	433	21,86	<i>без (20), біля (9), в (20), у (45), від (25), од (18), для (7), до (92), з (95), зі (6), із (52), за (3), з-під (5), із-за (1), коло (2), край (1), крім (1), між (3), після (7), посеред (10), проти (5), ради (1), супроти (1), уздовж (2), щодо (2)</i>	343	19, 55	<i>без (15), біля (12), в (11), у (13), від (32), од (2), для (22), до (83), з (100), зі (1), із (17), з-за (7), із-за (1), з-під (7), з-понад (2), коло (7), край (1), між (2), навколо (2), позаду (1), просто (1), серед (4)</i>
давальний	4	0,2	<i>Всупереч (2), к (1), услід (1)</i>	-	-	-

Закінчення табл. 7

Іменник в ад'юнктній позиції	У словнику Ліни Костенко (всього 1981 дієслівна сполука)			У словнику Миколи Вінграновського (всього 1754 дієслівні сполуки)		
	абсол. частота	відн. частота, %	прийменники	абсол. частота	відн. частота, %	прийменники
знахідний	576	29,07	<i>в</i> (159), <i>повз</i> (4), <i>за</i> (49), <i>попід</i> (1), <i>із</i> (1), <i>крізь</i> (17), <i>про</i> (44), <i>між</i> (1), <i>у</i> (86), <i>на</i> (171), <i>через</i> (15), <i>над</i> (1), <i>о</i> (1), <i>об</i> (14), <i>по</i> (12)	591	33,69	<i>в</i> (144), <i>за</i> (58), <i>крізь</i> (18), <i>на</i> (245), <i>об</i> (3), <i>під</i> (13), <i>по</i> (9), <i>повз</i> (2), <i>поміж</i> (1), <i>попід</i> (4), <i>про</i> (22), <i>у</i> (66), <i>ув</i> (1), <i>через</i> (9)
орудний	236	11,91	<i>з</i> (49), <i>за</i> (95), <i>зі</i> (4), <i>із</i> (10), <i>між</i> (8), <i>над</i> (43), <i>перед</i> (3), <i>під</i> (22), <i>понад</i> (1), <i>перед</i> (1)	222	12,66	<i>з</i> (43), <i>за</i> (41), <i>зі</i> (9), <i>із</i> (7), <i>між</i> (8), <i>над</i> (50), <i>наді</i> (2), <i>під</i> (22), <i>перед</i> (8), <i>під</i> (28), <i>поза</i> (1), <i>поміж</i> (3)
місцевий	732	36,95	<i>в</i> (233), <i>вві</i> (5), <i>на</i> (290), <i>по</i> (72), <i>о</i> (1), <i>при</i> (6), <i>у</i> (125)	598	34,09	<i>в</i> (278), <i>вві</i> (1), <i>на</i> (148), <i>по</i> (39), <i>при</i> (27), <i>у</i> (102), <i>уві</i> (3)

З табл. 7 видно, що місцевий відмінок в ад'юнктній позиції іменних членів становить в обох словниках більше третини дієслівно-прийменниково-іменних словосполучень, а найактивнішими прийменниками є *в/у/вві* (частота в творах Л. Костенко 458, М. Вінграновського 379), на другому місці *на* (290 й 148 відповідно). На другому місці – знахідний відмінок (29,07 % – Костенко, 33,69 % – Вінграновський), причому у другого автора він кількісно переважає. Найактивнішими також є прийменник *в* із фонетичними варіантами *у*, *ув*. На третьому місці родовий відмінок (21,86 % у Костенко, 19,55 % у Вінграновського), а найчастотнішими є прийменник *з* та його фонетичні варіанти

із/зі (частота 153 у Костенко й 118 у Вінграновського). На четвертому місці орудний відмінок в обох авторів (11,91 % у Костенко та 12,66 % у Вінграновського). Жодного разу не трапився у вказаній моделі давальний відмінок у поетичних творах М. Вінграновського і лише кілька разів у Л. Костенко.

Таблиця 8

**Кількісні співвідношення позицій ядрового дієслова
щодо прийменниково-іменного ад'юнкта**

Автор	Всього	Дистантність	Контактність	Модель V Pr N.	Модель Pr N V
Костенко	1730	908 / 52,48 %	822 / 47,51 %	1025 / 59,24 %	705 / 40,75 %
Вінграновський	1592	1020 / 64,07 %	572 / 35,92 %	1014 / 63,69 %	578 / 36,31 %

Однак для синтаксису творів обох поетів показова стильова вага дистантних ад'юнктів Pr N, особливо в поетичних творах М. Вінграновського, що свідчить про рухливість і динамічність функціонування словосполучень та перевагу постпозитивних іменниково-прийменникових груп. Напр.:

*Задумливою лінією закреслилась ти в голубій імлі в тонкій
руці з прив'яленою лілією на тлі очей моїх, на світу білим тлі.*
("Червоною задумливою лінією" М. Вінграновський).

Інший приклад, коли прийменниково-іменна група розпочинає речення:

*Крізь конгреси великодушні, крізь братерство, і світ, і тьму
слуха дядько в тиші конюшні, як жоржина шумить йому.*
("Жоржина" М. Вінграновський).

У табл. 9 представлено кількісні співвідношення відмінків в ад'юнктній позиції бінарних словосполучень моделі V N та N V.

Як видно з табл. 9, найактивнішим в обох словниках в дієслівно-іменних моделях є знахідний відмінок ад'юнктного іменного слова (57 % – у творах Л. Костенко і 52,41 % – у М. Вінграновського). На другому місці орудний відмінок – близько чверті досліджуваного матеріалу. Помітно рідковживаним є родовий відмінок у поезії М. Вінграновського і значно активним – давальний, який в дієслівно-прийменникових моделях не трапився жодного разу.

Таблиця 9

**Кількісні співвідношення відмінків в ад'юнктній позиції
(моделі V N та N V)**

Іменник в ад'юнктній позиції	У словнику Ліни Костенко		У словнику Миколи Вінграновського	
	абсол. частота	відносна частота, %	абсол. частота (6221)	відносна частота, %
родовий	247	12,15	81	6,42
давальний	230	11,31	213	16,89
знахідний	1159	57,0	661	52,41
орудний	396	19,49	306	24,27
всього	2032	99,95	1261	99,99

Індивідуальні стилі розрізняються за стильовою вагою пре-позитивних і постпозитивних зв'язків. Наведемо цікавий приклад реченні з вірша Ліни Костенко "Естафети":

"Передають поетам поети 3 душі у душу, Із мови в мову Свободу духу і правду слова, не промінявши на речі тлінні – На славолюбство і на вигоду".

У ньому залежні від дієслова-присудка члени (шість типів простежених зв'язків) вжито в постпозиції. Одне дієслово-присудок є ядровим не тільки щодо прийменниково-іменних сполук (*3 душі у душу, Із мови в мову*), а й щодо ад'юнкта-підмета *поети*, іменника в давальному відмінку *поетам*, іменників у знахідному відмінку *свободу і правду*, які розташовані на відстані десяти словоформ. Таке скупчення ад'юнктних слів робить речення стилістично важким, водночас це є свідченням складності думки-образу духу і свободи. Це приклад комплексних багаточленних зв'язків, дуже характерних для віршового мовлення Ліни Костенко.

Проаналізуємо ад'юнкти у знахідному відмінку в обох словниках із позиції контактності, дистантності членів дієслівно-іменної моделі і пре-/постпозиції ядрового дієслова (див. табл. 10).

З таблиці видно, що більше половини словосполук перебуває в контактній придієслівній позиції. Дієслівне словосполучення зі знахідним відмінком у поезії М. Вінграновського має

ту особливість, що підмет предикативної пари часто роз'єднує дієслівну сполуку:

Мабуть, людину *десь на чужині* *отак би жодна пташка* *не зустріла* ("Іду в полях, нікого і ніде" М. Вінграновський).

Таблиця 10

**Кількісні співвідношення позицій ядрового дієслова
і знахідного відмінка ад'юнкта**

Автор	Всього	Дистантність	Контактність	1-а позиція дієслова у словосполуч.	%
Костенко	1159	464 / 40,03 %	695 / 59,8 %	667	57,8
Вінграновський	661	306 / 46,29 %	355 / 53,07 %	377	56,8

А в іншому прикладі:

Під дубами і хвилями, під жимолоттю свої жили багрянні я *в землю заглибив* ("Слово димаря" М. Вінграновський)

підмет оточений безприйменниковим і прийменниковим дієслівним зв'язком, причому означення до знахідного перебуває в постпозиції. Така постпозитивна постановка прикметників є поширеним видом інверсії в поетичному мовленні обох поетів як і еліпсис, який надає мові лаконічності й емоційного насаження.

Напр.: *Як невимовне віршами не скажеш, чи не німою зробить-ся душа?* ("Мій перший вірш написаний в окопі" Л. Костенко).

Знахідний придієслівний вживається в поезії Л. Костенко частіше в препозиції, аніж у постпозиції до дієслова, хоча суттєвої різниці між уживанням із поетичними творами Вінграновського немає. Якщо порівняти співвідношення позицій іменника у знахідному відмінку і Pr N, то виявиться, що знахідний придієслівний в аналізованому мовленні вживається у препозиції частіше, ніж іменниково-прийменникова група, напр.:

І, розхитавши гопаком корчму, везли в степах, просмолені, чубаті, важченну сіль, тараню і чуму. ("Чумацький віз" Л. Костенко).

Кільцеве розміщення Nзн і PrN навколо дієслова є, очевидно, ознакою специфічної організації синтаксису віршового мовлення. Саме завдяки такій позиції досягаються великі можливості ритмічного членування віршового рядка, з наголошенням

знахідного відмінка чи іменниково-прийменникової групи, зі специфічним рухом інтонації, що супроводжує розгортання дієслівно-присудкової групи.

*На лист, на сніг, на квіт, на тіні, у шелест і нешелестінь
стелить в душевному тремтінні солодку, юну вашу тінь.* ("На лист, на сніг, на квіт, на тіні..." М. Вінграновський).

Оскільки в нашому дослідженні аналізувалися згорнені словосполучення, привертає увагу паралельна придієслівна залежність прислівника та іменниково-прийменникова група, напр.:

Не встиг оглянутись, як слово солоно на сон твій, на крок, на літа обліта. ("Вже сказано "ні" в одлетілому літі" Вінграновський).

Дієслівне словосполучення розгортається кількома іменниково-прийменниковими групами (*на сон твій, на крок, на літа*). Нанизування таких груп як членів, що конкретизують значення прислівника, характерне для синтаксичної будови вірша. Унаслідок нанизування придієслівних зв'язків утворюються ряди градаційної залежності, уточнення. Цікавим є те, що кількість прислівників/прийменників у позиції дієслівно-іменних словосполучень в обох поетів майже однакова (зв'язок РС 155/66), з поширеним прислівниково-прийменниковим зв'язком майже відсутня в поетичних творах Л. Костенко (зв'язок РР у Костенко – 3, Вінграновського – 66).

Висновки

Отже, маючи кількісні характеристики позицій членів дієслівного словосполучення в тексті, можна передбачати, які з проаналізованих типів придієслівного зв'язку використовуються в основному для створення індивідуального ритмо-синтаксичного ладу вірша, а дані про сполучуваність для українського поетичного мовлення взагалі та індивідуального авторського мовлення зокрема дадуть можливість встановлювати ступені рухливості членів не тільки дієслівного словосполучення, але й інших (іменникового, прикметникового, прислівникового) в індивідуальних стилях, характеризуючи, насамперед, міру синтаксичної зв'язності тексту. Важливу роль для синтаксичної будови віршового мовлення грає кількість перервних зв'язків як у межах дієслівної, так і в межах іменної сполуки, що свідчить про експресивність перервних (інверсованих) словосполучень, які надають народнопісенне

забарвлення. Мета полягала в комплексному та аспектному розробленні Корпусу текстів української мови стилів і дискурсів з можливістю **"портретувати"** речення, визначаючи **морфологічну характеристику** кожного члена речення з набором підпорядкувань і **синтаксичну у вигляді ДЗ**. Цей шлях забезпечує можливість, з одного боку, одержати однотипну, точну в лінгвістичному смислі інформацію, з іншого – створити за результатами розмітки набір параметрів стилістичного характеру, який свідчитиме про особливості авторського стилю. Ця мета передбачає наявність комп'ютерних інструментів – пакету програм для різнобічного лінгвістичного оброблення текстового матеріалу, посеред того стилістичного, що також було частиною дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беценко Т. П. Особливості лінійно-динамічної структури атрибутивних словосполучень як ознака індивідуального поетичного стилю. *Лінгвістичні дослідження*. 1997. Вип. 3. С. 125–132.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
3. Головащук С. І. Російсько-український словник сталих словосполучень. Київ : Наук. думка, 2001. 638 с.
4. Головин Б. Н. Введение в языкознание. М. : Высш. шк., 1966. 332 с.
5. Данильчук Д. В. Поетичний синтаксис Василя Стуса в аспекті художньої комунікації: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ : [б. в.], 2006. 18 с.
6. Дарчук Н. П. Комп'ютерне анотування українського тексту: результати і перспективи. К. : Освіта України, 2013. 543 с.
7. Єрмоленко С. Я. Синтаксис віршової мови Єрмоленко С. Я. К. : Наукова думка, 1969. 93 с.
8. Коломієць Л. І. Дієслівно-іменні сполуки у поетичних творах Т. Г. Шевченка. *Джерела мовної майстерності Т. Г. Шевченка*. К. : Видавництво АН УРСР, 1964, с. 130–137.
9. Марчук Ю. Н. Компьютерная лингвистика. М. : АСТ : Восток-Запад, 2007. 317 с.
10. Онищак Н. П. Про деякі особливості поетичного синтаксису Ліни Костенко. *Літературознавчі студії*. 2004. Вип. 11. С. 306–310.
11. Савченко Л. Російсько-український словник словосполучень. Труднощі перекладу. 2010.

12. Тележкіна О. Іменники в поетичній мові Василя Мисика: словник сполучуваності (на матеріалі збірки "Чорнотроп"). Харків: Май-дан, 2017. 360 с.

13. Bolshakov I. A. Electronic dictionaries: for both humans and computers / I. A. Bolshakov, A. F. Gelbukh, S. N. Galicia-Haro // Text, speech, and dialog : second International workshop TSD'99, Plzen, Czech Republic, Sept. 13–17, 1999 / eds.: V. Matousek [et al.]. Berlin : Heidelberg Springer, 1999. P. 365–368.

14. Корпус сучасної української мови [мовно-інформаційний портал: www.mova.info].

Nataliia DARCHUK, Dr Hab., Prof.,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-8932-9301

AUTOMATIC FREQUENCY DICTIONARY OF CONNECTIVITY BY LINA KOSTENKO AND MYKOLA VINHRANOVSKY

The article is devoted to the description of the linguistic support for the automatic arrangement of the word combinations of the text in the electronic dictionary, as well as to the comparative linguistic analysis of the obtained author's dictionaries of the word combinations of the poetic text of Lina Kostenko (total volume of 30,057 word usages) and Mykola Vinhranovskiy (total volume of 20,317 word usages), placed in the Corpus of the Modern Ukrainian Language. The purpose of the analysis is to identify common and different phrases in functioning, with the establishment of the parameterization of the author's style. The relevance of the topic is obvious in connection with the need to establish the grammatical and lexical valence of words, typical part-language conjunctiveness, laws of combinatorics of word combinations of various types and degrees. The novelty lies both in the approach itself, that is, in the possibility of automatically creating an alphabetic-frequency dictionary, and in the method of implementation: the phrase dictionary is part of the syntactic representation of a sentence in the form of a model – a graphic representation of a dependency tree, which is also an interesting tool for characterizing syntactic categories – predicativeness, order etc. The task of the parser was to identify all types of conjugation – predicative, subjunctive and consecutive – of each word in the text. Since the lexical-grammatical nature of a word determines its ability to combine with other words, word combinations are divided into noun, adjective, pronoun, numeral, verb and adverb. The article deals with simple binary phrases with or without a preposition, which can be extended into complex ones, because the analysis of the content structure is required to determine their composition. The perspective of the project is in

further use in the semantic analysis of the text, as well as a finished product for linguistic research on the syntax of the Ukrainian language.

Keywords: *parser, phrase, dependency tree, frequency.*

REFERENCES

1. Betsenko T. P. Osoblyvosti liniino-dynamichnoi struktury atrybutyvykh slovospoluchen yak oznaka individualnoho poetychnoho styliu. *Linhvistychni doslidzhennia*. 1997. Vyp. 3. S. 125–132.
2. Vykhovalnets I. R. Hramatyka ukrainskoi movy. Syntaksys. Kyiv : Lybid, 1993. 368 s.
3. Holovashchuk S. I. Rosiisko-ukrainskyi slovnyk stalykh slovospoluchen. Kyiv : Nauk. dumka, 2001. 638 s.
4. Holovyn B. N. Vvedenye v yazykoznaneye. M. : Vyssh. shk., 1966. 332 s.
5. Danylchuk D. V. Poetychnyi syntaksys Vasylia Stusa v aspekti khudozhnoi komunikatsii: avtoref. dys. ... kand filol. nauk: 10.02.01. Kyiv : [b. v.], 2006. 18 s.
6. Darchuk N. P. Kompiuterne anotuvannia ukrainskoho tekstu: rezultaty i perspektyvy. K. : Osvita Ukrainy, 2013. 543 s.
7. Yermolenko S. Ya. Syntaksys virshovoi movy. K. : Naukova dumka, 1969. 93 s.
8. Kolomiiets L. I. Diieslivno-imenni spoluky u poetychnykh tvorakh T. H. Shevchenka. *Dzherela movnoi maisternosti T. H. Shevchenka*. K. : Vydavnytstvo AN URSS, 1964, s. 130–137.
9. Marchuk Yu. N. Kompiuternaia lingvisika. M. : ACT : Vostok-Zapad, 2007. 317 s.
10. Onyshchak N. P. Pro deiaki osoblyvosti poetychnoho syntaksysu Liny Kostenko. *Literaturoznavchi studii*. 2004. Vyp.11. S. 306–310.
11. Savchenko L. Rosiisko-ukrainskyi slovnyk slovospoluchen. Trudnoshchi perekladu. 2010.
12. Tieliezhkina O. Imennyky v poetychnii movi Vasylia Mysyka: slovnyk spoluchuvanosti (na materialy zbirkky "Chornotrop"). Kharkiv: Maidan, 2017. 360 s.
13. Bolshakov I. A. Electronic dictionaries: for both humans and computers / I. A. Bolshakov, A. F. Gelbukh, S. N. Galicia-Haro // Text, speech, and dialog : second International workshop TSD'99, Plzen, Czech Republic, Sept. 13–17, 1999 / eds.: V. Matousek [et al.]. Berlin : Heidelberg Springer, 1999. P. 365–368.
14. Korpus suchasnoi ukrainskoi movy [movno-informatsiyni portal: www.mova.info].

Дата надходження до редакції – 14.11.2022

Дата затвердження редакцією – 28.11.2022

Олена МИХАЙЛЕНКО, канд. філол. наук, доц.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-2085-4698

АНТРОПОЦЕНТРИЗМ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПРИНЦИП У ДОСЛІДЖЕННІ НАУКОВОГО ПЕРЕКЛАДУ

У статті досліджено принцип антропоцентризму як один із основних методологічних принципів сучасного перекладознавства та його прояв у науковому перекладі, з огляду на роль перекладача як транслятора наукових знань. Розглянуто питання співвідношення суб'єктивного та об'єктивного в перекладі наукових текстів. Проаналізовано з позицій антропоцентризму перекладацькі рішення у відтворенні наукових текстів із різних галузей знань. Вивчено причини перекладацьких помилок, зумовлених людським чинником, наведено альтернативні прийоми та способи перекладу з метою запобігання збоям у передачі наукової інформації та підвищення якості наукових перекладів загалом. Висвітлено доцільність подальшого дослідження антропоцентричного підходу до наукового перекладу як одного з методологічних засад для формування теоретичних основ наукового перекладу. Підкреслено необхідність перевірки в подальших дослідженнях можливості створення теорії наукового перекладу як різновиду спеціального перекладу, з огляду на недостатність вивчення методів та принципів перекладознавчого дослідження перекладу наукових текстів.

Ключові слова: антропоцентризм, методологічний принцип, особистість перекладача, науковий переклад, перекладацьке рішення, перекладацький прийом, спеціальна теорія наукового перекладу.

Сучасний стан теорії перекладу характеризується новим осмисленням проблем, до яких належить і розроблення критеріїв та принципів перекладу. Перекладознавство нині все частіше звертається до здобутків інших наук – соціології, психології, антропології тощо, що робить вивчення перекладу дійсно міждисциплінарною галуззю [7, с. 148].

Сьогодні наука про переклад розвивається в межах нових напрямів, орієнтованих на розкриття ролі людини, яка здійснює

переклад. У міру того, як у методиці перекладу з'являлися проблеми, пов'язані з якістю перекладного тексту, ставало зрозумілим, що рішення потрібно шукати в руслі нових аспектів, посеред того й досліджувати переклад тексту з позицій антропоцентризму.

У філософії антропоцентризмом є сукупність поглядів на людину як кінцеву мету світобудови. Психологічною передумовою антропоцентризму є особливості усвідомлення людиною себе суб'єктом світовідношення [3, с. 33]. Антропоцентризм – це перш за все "методологічний принцип дослідження, згідно з яким людина розглядається як центр і найвища мета світобудови. У лінгвістиці він застосовується у дослідженні мови як продукту людської діяльності, призначеного для потреб людини-посередника, засобу зберігання її досвіду, знань, культури. Бо мова існує в людині, для людини і реалізується через людину" [6, с. 32].

Антропоцентризм віднесено О. Кубряковою [5] до основних принципів розвитку лінгвістики кінця ХХ століття. На думку вченої, "антропоцентризм як особливий принцип дослідження полягає у тому, що наукові об'єкти вивчаються перш за все за їхньою роллю для людини, за їхнім призначенням у життєдіяльності людини, за їхніми функціями для розвитку особистості людини та її удосконалення" [5, с. 212]. У наш час виникла потреба відродити досить гнучкий принцип антропоцентризму, що дає змогу по-новому подивитися на предмет науки про переклад, дає можливість уявити переклад як процес із високим ступенем свободи особистості перекладача.

Услід за Л. Алексєєвою [2], вважаємо, що сьогодні принцип антропоцентризму стає одним з основних методологічних принципів у перекладознавстві – з'явилися теорії, в яких "перекладачеві відводиться роль не вербального перекодувальника, але інтерпретатора смислового коду, закладеного у джерельному тексті" [2, с. 12]. Цей принцип лежить в основі будь-якого типу перекладу, оскільки будь-який переклад є проявом людського духу. Класичні теорії перекладу передбачали лише об'єкт вивчення, суб'єкт перекладу при цьому ігнорували. Антропоцентризм у традиційному розумінні не торкався глибинної природи цього виду діяльності, що призвело до створення формалізованих методів у перекладацькій практиці [2, с. 12].

Принцип антропоцентризму є не просто ознакою сучасної науки, він також визначає предмети окремих наук, зокрема наукового перекладу. В антропологічному сенсі наука відображає інтелектуальну діяльність людини, що лежить в основі перекладу наукових текстів. Отже, *метою* цієї розвідки є дослідити, як проявляється принцип антропоцентризму в науковому перекладі – важливо розглянути проблему співвідношення суб'єктивного та об'єктивного в перекладі наукових текстів, зрозуміти роль людини-перекладача як транслятора наукових знань, розглянути перекладацькі рішення з урахуванням особистості перекладача, проаналізувати причини перекладацьких помилок із позицій антропоцентризму.

У широкій перспективі вважаємо доцільним дослідити можливості антропоцентризму як одного з провідних методологічних принципів перекладознавства у формуванні підвалин теорії наукового перекладу, розроблення якої вважаємо перспективним на сучасному етапі розвитку спеціальних теорій перекладу.

Сьогодні в перекладознавстві антропоцентризм не можна розглядати ізольовано – усі історичні концепції перекладу так чи інакше розглядали текст та людину, яка цей текст створює, перекладає та сприймає, у нерозривному зв'язку. Ми погоджуємося з І. Алексеевою [1], що антропоцентризм та текстоцентризм доповнюють один одного: антропоцентричні підходи не повні без поняття *текст*, оскільки тексти є продукцією перекладача, а текстоцентричні підходи не можуть не враховувати людського фактора. І поєднуються вони у діяльнісній парадигмі – саме вона дає змогу напрямові враховувати досягнення сучасної теорії перекладу у продуктивних дидактичних моделях, удосконалюючи методику підготовки перекладачів [1, с. 186].

Надзвичайно цікавий і корисний для цілей нашої роботи аналіз підходів до вивчення перекладу з позицій текстоцентризму та антропоцентризму наводить дослідниця спеціального перекладу М. Дорофєєва [4], використовуючи категоріальну опозицію "об'єктоцентричність – суб'єктоцентричність" – зосередженість дослідницької уваги або на об'єкті перекладу – вихідному тексті, або на його суб'єкті – перекладачеві. На думку авторки, об'єктоцентричність співвідноситься зі знаковим (лінгвістичним)

розумінням феномена перекладу, а суб'єктоцентричність відповідає інтерпретативній природі перекладацького процесу, що також узгоджується з традиційним поділом на два види перекладу: спеціальний та художній переклад. Знаковий підхід застосовують переважно до перекладу спеціальних текстів, інтерпретативний підхід – до перекладу художніх текстів [4, с. 68].

У перекладознавчих студіях нині спостерігаємо таку тенденцію – в об'єктоцентризмі перекладу спеціальних текстів (у нашому дослідженні – наукових текстів) простежується антропоцентризм. У центр уваги дослідників перекладу потрапляє особистість перекладача, що стає антропоцентричним чинником процесу перекладу. Перекладач – не просто учасник міжмовної комунікації, але й, перш за все, особистість, від якої залежить весь хід цієї комунікації.

Антропоцентризм як один із методологічних принципів загальної теорії перекладу успішно застосовують у дослідженні окремих видів перекладу. У науковому перекладі цей принцип є не просто підтвердженням того, що перекладний текст є творінням людини. Антропоцентризм наукового перекладу зумовлений тим, що цей вид діяльності потребує від особистості перекладача особливих інтелектуальних зусиль з огляду на спеціальний характер інформації у джерельному тексті.

Антропоцентризм у науковому перекладі полягає у дослідженні питань: як проявляє себе перекладач як суб'єкт процесу перекладу, як він ставиться до того, що він перекладає? У відповідь на перше запитання можна сказати, що під час розуміння вихідного смислу перекладач перетворює його в певний особливий, властивий тільки йому смисл, що відображає його суб'єктивне знання. У науковому перекладі, на відміну від художнього, де автор джерельного тексту й особистість перекладача є особистостями-конкурентами, автор і перекладач із самого початку налаштовані на діалог та узгодженість. Перекладач художнього тексту є автономним і самодостатнім, тоді як перекладач наукового тексту повністю підпорядковується думці автора. У найбільш загальному смислі поняття антропоцентричності в науковому перекладі можна тлумачити як напружену увагу перекладача до "чужого" тексту [2, с. 14].

Щодо ставлення перекладача до тексту оригіналу, варто зазначити, що в умовах наукового перекладу відбувається модифікація поняття процесу комунікації. На відміну від мономовної наукової комунікації, де адресант є активним учасником спілкування, у міжмовній науковій комунікації автор оригіналу та перекладач міняються своїми ролями, і перекладач стає активним учасником наукового спілкування. Перекладач прагне створити "образ себе як дослідника" [2, с. 14]. Створений перекладачем текст, який втілює особистісні ознаки, перетворюється із суб'єктивного на об'єктивний, виконуючи соціальну функцію, та стає явищем соціальної дійсності. Від перекладача залежить, чи матиме його переклад попит у науковій спільноті. Тут постає питання якості наукового перекладу, оскільки науковий переклад завжди повинен бути осмисленою інтерпретацією.

Як відомо, мова науки, як і мова художньої літератури, відображає творчий характер процесу пізнання, що і зумовлює труднощі перекладу наукового тексту. Науковий текст – це складне та багатобічне явище, обумовлене і текстовими, і позатекстовими чинниками, явище, що відображає соціальну, культурну, інтелектуальну та інші сфери суспільства [2, с. 5]. Отже, мова науки не проста для сприйняття і, відповідно, для перекладу. Велику роль для успіху наукового перекладу відіграє особистість перекладача та її творчий потенціал.

Ми погоджуємося з думкою Л. Алексєєвої [2], що антропоцентризм у науковому перекладі означає те, що створення тексту перекладу повністю залежить від здатності перекладача зрозуміти вихідний текст. Будь-який науковий твір ставить питання. Якщо перекладач зрозумів питання, поставлене дослідником, він сприйняв логіку автора, і це є запорукою адекватного відтворення тексту. Надзвичайно важливою для теорії та практики наукового перекладу є обґрунтована авторкою ідея двоступеневої моделі наукового перекладу, що зумовлена двома різними за природою мисленнєвими процесами: сприйняттям тексту, в основі якого лежить згортання тексту оригіналу; та створення тексту перекладу, заснованому на розгортанні смислу виявлених та осмислених наукових понять [2, с. 29]. Тому в запропонованій дослідницею методиці навчання наукового перекладу головним

є тренування у смисловому згортанні наукового тексту та визначенні його базових концептів. "Збої" в науковому перекладі найчастіше пов'язані з неправильним згортанням тексту, тобто з неправильною інтерпретацією концепту. До числа перекладацьких невдач належить також нездатність розгортати текст у відтворенні іншою мовою, що виражається у збоях у процесі передачі зв'язності тексту як основного типологічного параметра наукового тексту. Формування цих умінь є основним змістом методики перекладу наукового тексту [2, с. 7]. Як свідчить практика перекладу наукових текстів, помилки в перекладі можливі також через неуважне ставлення перекладача до тексту оригіналу, нерозуміння перекладачем причиново-наслідкових зв'язків у складному реченні оригіналу, тощо – це ще раз підкреслює специфіку діяльності перекладача наукових текстів, до якого висуваються особливі вимоги.

Перекладач наукового тексту діє в межах певної ідеї або в просторі ідей, оскільки має справу з текстом, що містить готове рішення. Це, здавалося б, не відкриває можливості порожнення індивідуального смислу, а обмежує перекладача відтворенням готових схем, тобто стереотипізацією. Однак перед перекладачем стоїть завдання виявити та передати тип відношень між окремими концептами. Це потребує від нього поглибленої діяльності із засвоєння нових понять спеціального знання, що включає ті ж параметри, якими характеризується й діяльність автора вихідного наукового тексту. Тому ми погоджуємося з авторкою [2, с. 17] у тому, що неправильно вважати, що науковий переклад характеризується лише стереотипними принципами. Цей тип діяльності втілює й стереотипні (алгоритмічні) принципи дії, і вільні, творчі – перекладачі наукових текстів демонструють надзвичайно цікаві, неперевершені, індивідуальні рішення у своєму прагненні відійти від шаблонів.

Як свідчить практика перекладу, найбільші труднощі в перекладача викликає виявлення концептуальної структури джерельного тексту, заснованої на логічних відношеннях, та її адекватна передача в тексті перекладу. Дійсно, у перекладі наукових текстів перекладач кожного разу стикається з новим для нього знанням, до якого він повинен бути здатним пристосовуватися.

Таким чином, перекладацька діяльність у сфері наукового перекладу є адаптивною – адаптація, заснована на особистому втручанні перекладача в нові концептуальні схеми, є творчим, евристичним актом [2, с. 19]. А перекладач повинен постійно збагачувати свою концептуальну систему, засвоюючи новий науковий досвід, що і є ознаками інтелектуальної особистості. З іншого боку, перекладачеві наукового тексту потрібні навички розпізнавання та ідентифікації об'єкта або явища, досліджуваного автором. І помилки тут повністю залежать від "людського фактора", тобто від мисленнєвих здібностей перекладача.

Наведемо приклади перекладацьких успіхів та невдач, заснованих на правильному або неправильному розумінні смислу авторського оригіналу.

Так, неадекватний переклад речення у прикладі 1 свідчить про перекладацькі труднощі в розумінні авторської логіки або ж неуважного ставлення до оригіналу, що призвело до нехтування в перекладі важливими елементами смислу – непередаваними залишилися значення дієслова "take in (matter)" та прикметника "raw (materials)":

1. *The surface of our planet is populated by living things – curious, intricately organized chemical factories that **take in** matter from their surroundings and **use** these **raw** materials to generate copies of themselves* [13, p. 1]. – *Нашу планету населяють живі організми – незвичайні, складно влаштовані хімічні заводи, **які використовують** матеріали з навколишнього середовища, щоб відтворювати самих себе* [8, с. 3].

2. *They called that something "life," marveled at it, **struggled** to define it, and despaired of explaining **what it was or how it worked** in terms that relate to nonliving matter* [13, p. 1]. – *Під цим щось вони розуміли "життя", захоплювалися ним і впадали у відчай, **намагаючись** пояснити його в термінах, які стосувалися неживої матерії* [8, с. 3].

У прикладі 2 перекладач застосував, на нашу думку, зайві синтаксичні трансформації, які не сприяли покращенню розуміння смислу речення, а утруднили його – було вилучено цілий фрагмент "what it was or how it worked", що призвело до втрати науковості викладу.

3. *The archaeological record shows a cultural break at the beginning of the fifth century BC to the west of the Rhine, indicating that the displacement of these chiefdoms by La Tene newcomers in that region was largely the result of military conquest [14, p. 7]. – Археологічні дослідження свідчать, що культурний прорив на початку V ст. до н.е. на захід від Райну відбувся внаслідок завоювання і заміщення цих племінних утворень латенськими прибульцями [9, с. 10].*

Приклад 3 засвідчує порушення в перекладі логіки викладу через збій у розумінні перекладачем логічних зв'язків у реченні, смисл якого передано довільно, з певними семантичними втра-тами (не відтворено факт появи культурного прориву – "нового" у реченні; заміщення племінних утворень було результатом військового завоювання, а не культурний прорив відбувся внаслідок військового завоювання). Смисл цього речення можна було б передати ближче до оригіналу, без зайвих синтаксичних перебудов, керуючись критерієм мінімалізму в пошуку адекватної міри перекладацьких трансформацій.

Наступний приклад також демонструє застосування необґрунтованих, надто суб'єктивних змін – вилучень слів, надлишкових структурних перетворень, що утруднюють сприйняття джерельного тексту в перекладі:

4. *The centre of gravity was, however, shifting gradually from the east to the west, which culminated a hundred years later in the situation whereby Herodotus could refer to 'the country of the Celtoi' as the area where the Danube rises [14, p. 4]. – Наслідком поступового зміщення центру ваги зі сходу на захід стала "країна Кельтой" (Keltoi) – саме так назвав Геродот сто років потому землі навколо витоку Дунаю [9, с. 7].*

У прикладі 5 сталося серйозне викривлення смислу – перекладачеві не вдалося розпізнати та правильно інтерпретувати причиново-наслідкові відношення в реченні:

5. *As the technically more advanced La Tene Celts began to extend their influence over a wide area, such pronunciation would have been considered fashionable and would have spread [14, p. 6]. – Технічно прогресивніші латенські кельти поширювали свій*

вплив на інші землі, а **оскільки** така вимова вважалася модною, то вона й набула широкого вжитку [9, с. 9].

На нашу думку, це речення могло б бути перекладене максимально близько до оригіналу, з мінімальними структурно-семантичними відхиленнями: "**Оскільки** технічно прогресивніші латенські кельти почали поширювати свій вплив на великі території, така вимова могла б вважатися модною та широко-вживаною на цих територіях".

У перекладі наукових текстів можуть траплятися й менші критичні неточності, часто через брак уваги до оригіналу. Так, у прикладі 6 непереданим залишилося значення дієприкметника "inheriting", що доцільніше було б перекласти як "наслідуючи (набутий досвід)". Перекладаючи прислівник *exclusively*, все ж таки необхідно було б використати його український, а не запозичений відповідник – наприклад, "винятково, суто їхня (територія)":

6. Inheriting acquired experience, creating and re-creating, integrating themselves into their context, responding to its challenges, objectifying themselves, discerning, transcending, men enter into the domain which is theirs **exclusively** – that of History and of Culture [12, p. 4]. – Набуваючи необхідного досвіду, створюючи і перетворюючи, інтегруючи себе в навколишнє середовище, реагуючи на його виклики, втілюючи себе, розпізнаючи, перевіряючи, люди вступають на територію, яка є ексклюзивно їхньою – це Історія і Культура [11, с. 20].

Проте, якщо перекладач уважний до тексту оригіналу, використовує весь свій арсенал перекладацьких прийомів та способів, переклад виходить вдалий та іноді навіть перевершує оригінал за своєю експресивністю:

7. Yet our ancestors, knowing nothing of cells or DNA, saw that all these things had something in common [13, p. 1]. – І все ж наші предки, які нічого не знали ні про клітину, ні про ДНК, **відчували**, що всі вони мають щось спільне [8, с. 3].

У прикладі 7 спостерігаємо вдалий перекладацький рішення, що свідчить про те, що перекладач осмислив вихідне речення, правильно зрозумів авторську думку, "уявив" її, "відчув" її та відтворив із застосуванням прийому смислового розвитку ("saw" – "відчували", а не "розуміли"), що є проявом творчого підходу до перекладу.

8. *Whether facing widely different challenges of the environment or the same challenge, men are not limited to a single reaction pattern* [12, p. 3]. – Коли перед людиною постають різноманітні труднощі чи перепони, її реагування не обмежується лише якоюсь однією моделлю поведінки [11, с. 19].

Приклад 8 демонструє не стереотипне, а творче рішення перекладача у виборі засобів перекладу – перекладач відмовився від дослівного перекладу на користь описового, вважаючи, що такий спосіб найповніше відтворює авторський задум.

9. *They apprehend the objective data of their reality (as well as the ties that link one datum to another) through reflection – not by reflex, as do animals* [12, p. 3]. – Вони **осягають** об'єктивні дані своєї реальності (як її зв'язки, що поєднують одні дані з іншими) через **рефлексію**, а не через **рефлекс**, як це властиво тваринам [11, с. 19].

У прикладі 9 спостерігаємо вдалий вибір словникових відповідей у перекладі термінів, що свідчить про досконале розуміння контексту перекладачем та відтворення смислу речення оригіналу з повним збереженням науковості викладу.

10. *In illiterate cultures, the "weight" of apparently limitless time hindered people from reaching that consciousness of temporality, and thereby achieving a sense of their historical nature* [12, p. 3]. – В **первісних** неписьмених культурах "тягар" відчуття, що час необмежений, **не дозволяє** людям усвідомити свою тимчасовість і, таким чином, **осягнути** власну історичну природу [11, с. 19].

У вищенаведеному прикладі бачимо, що перекладач, зрозумівши логіку автора, використав влучне конкретизувальне додавання ("первісний"), антонімічну заміну ("hinder" – "не дозволяти") та інші контекстуальні заміни, що зробило переклад речення більш зрозумілим для українського читача.

11. *As men emerge from time, discover temporality, and free themselves from "today", their relations with the world become impregnated with consequence* [12, p. 4]. – Коли люди вивільняються з "**обіймів**" часу, відкривають тимчасовість і звільняють себе "сьогодні", їхні стосунки зі світом **наповнюються** значенням [11, с. 20].

Як свідчить приклад 11, перекладачі наукових текстів все частіше обирають у перекладі лексичні одиниці з більшим, як порівняти з оригіналом, емоційно-еспресивним забарвленням ("from time" – "з обіймів часу") тощо – сучасний науковий переклад все більше виходить за межі стандартизованого академічного стилю минулого.

Як бачимо у прикладах нижче, у науковому перекладі досить часто спостерігається прийом смислового розвитку – індивідуальне, творче перекладацьке рішення, що використовується, наприклад, у відтворенні причиново-наслідкових відношень, за умови, що перекладач правильно "згорнув" текст оригіналу, правильно інтерпретував концепт та вдало "розгорнув" текст у перекладі, здійснюючи певні відхилення від "букви" оригіналу, необхідні для досягнення адекватного перекладу:

12. *Because everyone accepts money as the medium of exchange, the need to match supplies and demands is **enormously simplified*** [15, p. 30]. – *Оскільки всі сприймають гроші як засіб обміну, необхідність узгоджувати попиту і пропозицію зменшується в багато разів* [10, с. 67];

13. *Consumption is determined by individuals' decisions about how to spend the wages and property incomes **generated** by their labour and property ownership* [15, p. 21]. – *Споживання визначається рішеннями індивідів (на що витратити **зарплату**) та майновими доходами, **отриманими за рахунок праці та власності*** [10, с. 55];

14. *A pure laissez-faire market economy may produce **unacceptably high** levels of inequality of income and consumption* [15, p. 43]. – *Чиста економіка вільного підприємництва може продукувати **неприйнятні для суспільства** розриви в доходах і споживанні* [10, с. 83].

Приклад 15 є свідченням вдумливого прочитання джерельного тексту, розуміння його смислу та адекватного відтворення в перекладі із влучним використанням перекладацьких трансформацій та яскравих лексичних відповідників у мові перекладу:

15. *This is the type of development **to be expected**, not just along the Rhine but eastwards also for some distance along the Danube, for the great migrations from the sixth century BC onwards **were***

*carried out by La Tene groups or by groups in which the La Tene element was predominant [14, p. 7]. – Такий хід розвитку подій можна припустити не тільки вздовж **Райну**, але також на східних обширах Дунаю, оскільки латенські групи або ж групи з латенським домінуванням здійснювали великі переходи вже з VI ст. до н.е. [9, с. 10].*

Як бачимо, всі логічні зв'язки в реченні перекладач зрозумів правильно, здійснивши ретельний граматичний аналіз речення, визначивши головне та підрядні речення, ідентифікувавши всі складні конструкції та віднайшовши вдалі перекладні відповідники. Проте, назву річки ("Rhine River") варто було б, на нашу думку, транскодувати як **Рейн**.

Отже, особистість перекладача, його компетенція та кругозір відіграють особливу роль у забезпеченні якісного перекладу наукового тексту. Дихотомія стереотипного та творчого в науковому перекладі полягає в тому, що перекладач прагне відтворити смисл оригіналу таким, яким він був закладений автором. Водночас, перекладач, намагаючись прояснити незнайомий для нього смисл тексту оригіналу, вкладає в нього своє розуміння. Адже антропоцентризм ставить у центр наукової творчості людину. Принцип антропоцентризму дає можливість усвідомити особливості мислення перекладача як особистості, відчути специфіку відношень між автором оригіналу та перекладачем, допомогти перекладачеві уникнути збоїв, що, безперечно, підвищить якість наукових перекладів. Цей принцип дійсно здатний прискорити створення нових концепцій перекладу, що охоплюють всі аспекти діяльності перекладача як особистості. Антропоцентричний підхід до наукового перекладу потребує ретельнішого вивчення – перекладознавчі дослідження та практика перекладу останніх десятиліть підтверджують важливість принципу антропоцентризму у формуванні теоретичних основ наукового перекладу як окремої теорії спеціального перекладу. Перспективним вважаємо в наших подальших дослідженнях перевірити можливість створення теорії наукового перекладу як різновиду спеціального перекладу, з огляду на недостатність вивчення методів та принципів перекладознавчого дослідження перекладу наукових текстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева И. С. Антропоцентризм и текстоцентризм в современной теории и философии перевода. *Вестник ВГУ. Серия: лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2013. № 2. С. 183–187.
2. Алексеева Л. М. Специфика научного перевода (антропоцентрический аспект). Пермь, 2013. 189 с.
3. Антропоцентризм. *Філософський енциклопедичний словник* / за ред. В. І. Шинкарука. Київ, 2002. С. 33.
4. Дорофеева М. С. Синергетика перекладу спеціальних текстів (німецько-український напрямок): дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.16 / КНУ імені Тараса Шевченка. Київ, 2017. 583 с.
5. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигматического анализа). *Язык и наука конца 20 века*. Москва, 1995. С. 144–238.
6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава, 2006. 716 с.
7. Saldanha G. Linguistic Approaches. M. Baker – G. Saldanha (Eds.). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London-New York, 2008. P. 148–152.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

8. Молекулярна біологія клітини / Альбертс Б. та ін. / пер. з англ. Львів : Наутікус, 2018. 1536 с.
9. О. Гоґейн, Д. Історія кельтів / пер. з англ. Т. Бойка. Київ : Видавництво Жупанського, 2011. 240 с.
10. Самуельсон П., Нордгауз В. Мікроекономіка / наук. ред. пер. з англ. С. Панчишина. Київ : Основи, 1992. 676 с.
11. Фрейре П. Формування критичної свідомості / пер. з англ. О. Дем'янука. Київ : Юніверс, 2003. 176 с.
12. Freire P. Education for Critical Consciousness. London-New York : Continuum, 2005. 146 p.
13. Molecular Biology of the Cell / Alberts B. [et al.]. New-York : Garland Science, 2014. 1464 p.
14. Ó hÓgáin, D. The Celts: A Chronological History. Cork : Collins Press, 2002. 297 p.
15. Samuelson P., Nordhaus W. Microeconomics. N.Y. : McGraw-Hill, Inc., 1992. 509 p.

ANTHROPOCENTRISM AS A METHODOLOGICAL PRINCIPLE IN SCIENCE TRANSLATION RESEARCH

Anthropocentrism is becoming one of the basic methodological principles in Translation Studies. There appeared theories where a translator is assigned a part of an interpreter of the source text semantic code rather than a verbal code converter. This principle is not only a feature of modern science, it also defines subject fields of particular sciences, and science translation is not an exception. Anthropologically, science reflects human intellectual activity being the basis of translation of scientific texts. The anthropocentrism of science translation is stipulated by the fact that this type of translation activity requires from the translator's personality special intellectual efforts, keeping in mind the specific type of knowledge a science source text contains.

This article investigates anthropocentrism as one of the leading methodological principles of modern Translation Studies, in particular its manifestation in science translation. A special research interest is taken in the role of the translator as a broadcaster of scientific knowledge. We have also considered a correlation of the subjective and objective in the translation of science texts, analyzing stereotypic vs creative translation choices. We took a close anthropocentric look at translator's solutions in rendering texts from various branches of knowledge.

In our study, we have analyzed the causes of translator's mistakes influenced by the human factor, and provided alternative translation solutions, with the purpose of preventing such translation failures in conveying scientific information and improving the general quality of science translations. The main reasons of translation failures have been proved as incorrect folding of the source text, in other words inadequate concept interpretation. Mistakes are also caused by the translator's inability to unfold the science text in the translated language, which hampers the conveying of coherence as a main typological parameter of a science text.

Our research also aims to highlight the importance of further investigation of anthropological and other approaches to the translation of science texts, to trace their role in forming the theoretical basics of science translation. We also find it important to verify the hypothesis of creating a theory of science translation as a type of special translation, in view of

insufficient research in the methods and principles of translational study of science translation.

Keywords: *anthropocentrism, methodological principle, translator's personality, science translation, translator's solution, translation technique, special theory of science translation.*

REFERENCES

1. Alekseeva, I. S. (2013). Antropotsentrizm i tekstotsentrizm v sovremennoi teorii i filosofii perevoda [Anthropocentric and text-oriented perspective in modern theory and philosophy of translation]. *Vesnik VGU. Seriya: lingvistika i mezhkulturnaia kommunikatsiia*, 2, 183–187 [in Russian].
2. Alekseeva, L. M. (2013). Spetsifika nauchnogo perevoda (antropotsentricheskii aspekt) [Specific features of scientific translation (anthropocentric aspect)]. Perm: Perm Univesitet [in Russian].
3. Antropotsentryzm [Anthropocentrism] (2002). *Filosofskiy entsyklopedychny slovnyk*. V. I. Shynkaruk (Eds.). Kyiv : Abrys. C. 33. [in Ukrainian].
4. Dorofeieva M. S. (2017). Synerhetyka perekladu spetsialnykh tekstiv (nimetsko-ukraiinskyi napriam) [Translation synergetics of specialized texts (German-Ukrainian direction)]. *Doctor's thesis*. Kyiv : KNU [in Ukrainian].
5. Kubriakova Ye. S. (1995). Evoliutsiia lingvisticheskikh idei vo vtoroi polovine dvadtsatogo veka (opyt paradigmaticeskogo analiza) [Evolution of scientific ideas in the second half of the XX century (the experience of paradigmatic analysis)]. *Yazyk i nauka kontsa XX veka*. (pp. 144–238). [in Russian].
6. Selivanova, O. O. (2006). Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia [Modern linguistics: encyclopedia of terminology]. Poltava : Dovkillia-K. [in Ukrainian].
7. Saldanha, G. (2008). *Linguistic Approaches*. M. Baker – G. Saldanha (Eds.). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. (pp. 148–152). London-New York : Routledge [in English].

SOURCES

8. Molekuliarna biolohiia klityny [Molecular Biology of the Cell] (2018). Trans. Lviv : Nautilus [in Ukrainian].
9. Ó hÓgáin, D. (2011). *Istoriya keltiv* [History of Celts] (T. Boiko, Trans.). Kyiv : Vydavnytstvo Zhupanskoho [in Ukrainian].
10. Samuelson, P. & Nordhaus W. (1992). *Mikroekonomika* [Microeconomics] (S. Panchyshyn, Trans. Ed.). Kyiv : Osnovy [in Ukrainian].

11. Freire P. (2003). Formuvannia krytychnoi svidomosti [Education for Critical Consciousness] (O. Demianchuk, Trans.). Kyiv : Yunivers [in Ukrainian].
12. Freire P. (2005). Education for Critical Consciousness. London-New York : Continuum [in English].
13. Molecular Biology of the Cell (2014). New-York : Garland Science [in English].
14. Ó hÓgáin, D. (2002). The Celts: A Chronological History. Cork : Collins Press [in English].
15. Samuelson P. & Nordhaus W. (1992). Microeconomics. N. Y. : McGraw-Hill, Inc. [in English].

Дата надходження до редакції – 30.11.2022

Дата затвердження редакцією – 20.12.2022

Наталія ЛАЛЯН, канд. філол. наук, доц.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-0018-807X

ПЕРЕКЛАД ТВОРІВ П. ГАНДКЕ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ (НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТІ "DIE LINKSHÄNDIGE FRAU")

У статті подано матеріал про творчість відомого австрійського письменника Петера Гандке та переклад його творів українською мовою.

Здійснено компаративний аналіз одного з найвідоміших творів автора – повісті "Die linkshändige Frau" – та її перекладу українською мовою, виконаного Олексою Логвиненком. Проаналізовано стратегії, які перекладач використовує під час відтворення домінант авторського стилю, та встановлено, які перекладацькі рішення сприяли адекватному відтворенню тексту оригіналу, а які певним чином завадили цьому.

З'ясовано, що О. Логвиненко вдало відтворив у перекладі більшість особливостей авторського стилю: власні назви, фразеологізми, лексичні одиниці з розмовною конотацією, авторський синтаксис. Зауважено, що перекладач тяжіє до стратегії "одомашнення" перекладу при відтворенні культурних концептів. "Присутність перекладача" в тексті перекладу надзвичайно відчутна, зокрема це відбувається внаслідок збільшення емоційності перекладу через запровадження додаткових фразеологізмів, лексичних одиниць розмовного регістру, іменників та прикметників зі зменшувально-пестливими суфіксами, а також через вилучення семантично важливої інформації.

Розглянуто також деякі перекладацькі помилки, які призвели до відхилень від тексту оригіналу та викривлення інформації.

Ключові слова: *Петер Гандке, Олекса Логвиненко, компаративний аналіз, авторський стиль, присутність перекладача, вилучення, перекладацькі помилки.*

Постановка наукової проблеми та її актуальність. В українському літературознавстві та перекладознавстві творча спадщина багатьох австрійських письменників другої половини ХХ століття мало досліджена та мало відома широкому загалові. Це стосується й творчого доробку Петера Гандке.

Петер Гандке – один із найпомітніших та найоригінальніших австрійських літераторів, перекладач, драматург, кіносценарист, режисер, лавреат Нобелівської премії з літератури за 2019 р. та безлічі інших премій та нагород. Для австрійської й світової літератури це постать респектабельна й вельми шанована [3, с. 5]. Прозові та драматургічні твори П. Гандке значаться у списку кращих бестселерів сучасної німецькомовної літератури. Їх перевидають, перекладають різними мовами, екранізують.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед ґрунтовних праць, присвячених творчості П. Гандке, варто виокремити наукові розвідки насамперед чужоземних (А. Ау, Н. Габріеля, Е. Дінтер, М. Дурцака, А. Гаслінгера, Дж. Клінковіца, Р. Негеле, П. Пютца, П. Штрасера, К. Горват) та поодинокі праці вітчизняних дослідників (Д. Затонський, М. Орлова). У фокусі уваги цих дослідників перебувають переважно проблематика творів П. Гандке та окремі аспекти його творчості, проте переклад творів письменника іншими мовами, зокрема українською, не був предметом дослідження.

Метою цієї розвідки є порівняльний аналіз повісті "Die linkshändige Frau", написаної П. Гандке 1976 року та її україномовного перекладу, виконаного О. Логвиненком. Ми ставимо перед собою такі **завдання**: 1) узагальнити інформацію про творчість П. Гандке та переклад його творів українською; 2) здійснити компаративний аналіз повісті "Die linkshändige Frau" та її перекладу українською мовою; 3) дослідити стратегії, які перекладач використовує при відтворенні домінант стилю автора; 4) з'ясувати, які перекладацькі рішення заважають адекватному відтворенню оригіналу та свідчать про "присутність перекладача"; 5) проаналізувати деякі перекладацькі помилки, що вплинули на адекватність перекладу.

Виклад основного матеріалу.

П. Гандке народився 6 грудня 1942 року в австрійській провінції Каринтія в Гріффені. Його мати, Марія Гандке, 1942 року познайомилася з майбутнім батьком письменника, німецьким банкіром Еріхом Шенеманом, але ще до народження сина вийшла заміж за берлінця, трамвайного кондуктора, на той час військово-службовця вермахту, Адольфа Бруно Гандке.

Закінчивши середню школу в Гріффені, Петер навчався у католицькій гуманітарній гімназії в місті Танценберг та в класичній гімназії в Клагенфурті, а у 1961–1965 роках вивчав юриспруденцію в Грацькому університеті.

Схильність до літературної творчості П. Гандке показав ще під час навчання в гімназії, де з'явилися його перші твори, що їх публікували в гімназійній газеті "Fackel". У студентські роки П. Гандке писав короткі художні твори, сценарії, режисерував, захоплювався рок-музикою. З 1963 року літературна діяльність Гандке набула більш чітких форм. Його короткі художні твори та оглядові статті транслювали в етері грацького радіо.

Дослідниця прозових творів П. Гандке М. Орлова виокремлює три етапи у прозовому доробку письменника:

1. 60-ті роки – період експериментальних пошуків, що характеризується тяжінням автора до експериментаторства та епатажу, порушенням засад традиційного письма, радикальною відмовою від літературної традиції. Молодий письменник-початківець виступав представником так званої мовно-експериментальної літератури. Обстоюючи принцип, згідно з яким "основним для літератури є проблема мови, а не предметів, подій чи обставин", П. Гандке прагнув привернути до себе увагу авангардистськими настроями, нонконформізмом, намагаючись вивести літературу на нові обрії, руйнуючи формалістичні мовні кліше. Його романи-тексти викликали неоднозначну реакцію як читацького загалу, так і критики внаслідок складної закованої композиції та важкого для сприймання змісту творів. Характерними ознаками ранньої творчості П. Гандке є мозаїчність, фрагментарність зображення, перенасиченість деталями, а також диспропорція в зображенні реальних співвідношень предметного світу.

2. 70-ті роки – етап "нової суб'єктивності", пов'язаний з бунтом молодого письменника проти політично заангажованої літератури. Провідним мотивом творів П. Гандке стає відчуження суб'єкта в світі та пов'язана з нею проблема самотності, а конфронтація суб'єкта із самим собою й зовнішнім світом є домінують. Творам цього періоду властиві наявність сюжету, простота мовного вираження та лаконічність зображення.

3. 80-ті роки – період відмови від суб'єктивної спрямованості творів. Суб'єкт сприймає навколишній світ не з позиції відсторо-

неного спостерігача "Я-суб'єкта", а з позиції свого "буття-в-світі" у всій його повноті й суперечливості. Це якісно новий етап творчості П. Гандке, який відрізняється від попереднього як у плані проблематики, так і поетики [2, с. 8–15].

Чільне місце у сучасній світовій літературі посіли чимало творів письменника, зокрема повісті "Die Angst des Tormanns beim Elfmeter" ("Страх воротаря перед одинадцятиметровим", 1970), "Wunschloses Unglück" ("Без бажання немає щастя", 1972), "Die Stunde der wahren Empfindung" ("Година справжніх відчуттів", 1975), "Die linkshändige Frau" ("Жінка-шульга", 1976), романи "Der kurze Brief zum langen Abschied" ("Короткий лист перед довгим прощанням", 1972), тетралогія "Langsame Heimkehr" ("Повільне повернення додому"), до якої входять романи "Langsame Heimkehr" ("Повільне повернення додому", 1979), "Die Lehre der Sainte-Victoire" ("Вчення Сент-Віктуар", 1980), "Kindergeschichte" ("Історія одного дитинства", 1981) та п'єса "Über die Dörfer" ("Про села", 1981).

Україномовні читачі відкрили для себе Петера Гандке зокрема завдяки перекладам Олекси Логвиненка (оповідання "Жінка-шульга", 1999), Ігоря Андрущенка (оповідання "Короткий лист перед довгим прощанням", 1999), Олександра Плевака (оповідання "Без бажання немає щастя", 1999; п'єса "Каспар", 1999), Володимира Кам'янця ("Як п'яте колесо до воза", 2005), Василя Лозинського (вірші зі збірки "Внутрішній світ зовнішнього світу внутрішнього світу", 2011), Івана Мегели (п'єса "Скандал з публікою").

Повість "Die linkshändige Frau" ("Жінка-шульга") в українському перекладі з'явилася в літературно-мистецькому та громадсько-політичному журналі "Всесвіт" 1980 року. Його перекладача, Олексія Логвиненка, вважають корифеєм українського художнього перекладу, в перекладацькому доробку якого понад 40 романів і повістей багатьох видатних західноєвропейських та американських письменників. З німецької мови О. Логвиненко перекладав твори З. Ленца, Е. Шріттматтера, Г. Гартунга, Г. Брауна, Ф. Дюрренматта, Б. Келлермана, Г. Белля, М. Фріша, Г. Грасса, К. Функе, П. Гандке, Г. Гессе та інших письменників.

Сюжет повісті "Die linkshändige Frau" розгортається навколо загадкової героїні – Маріанни, яка несподівано пориває зі своїм

чоловіком і починає самостійне й нелегке життя вдвох з малолітнім сином. Навряд чи на героїню чекає успіх, адже вона – "шульга", тобто не така як усі, невдатна, непристосована, непрактична, проте вперта й мужня. Автор зображує "розмитість" життєвої позиції молодої жінки, її невпевненість та сумніви щодо своїх вчинків, роздвоєність, нездатність вирішувати проблеми та пошуки свого "я". Цю повість критики розглядають як виступ Гандке на захист жіночої емансипації, жіночої та людської гідності.

Аналізуючи текст оригіналу та перекладу, ми встановили, які перекладацькі рішення сприяли адекватному відтворенню тексту оригіналу, а які певним чином завадили цьому.

При відтворенні антропонімів Логвиненко переважно вдається до транскрипції зі збереженням певних елементів транслітерації: *Bruno* – *Бруно*, *Jürgen* – *Юрген*, *Ernst* – *Ернст*, *Franziska* – *Франціска*, *Stefan* – *Стефан*, *Michèle* – *Мішель*, *Marianne* – *Маріанна* (адаптивне транскодування).

Відтворюючи топоніми, перекладач послуговується різними стратегіями: транскодує їх (*Helsinki* – *Гельсінкі*), підбирає усталені (*Finnland* – *Фінляндія*) та варіантні (*Skandinavien* – *скандинавські країни*) відповідники.

Що стосується до перекладу фразеологізмів оригіналу, перекладач намагається відтворити їх відповідними фразеологічними одиницями в цільовій мові: *Nichts als Seitensprünge – danach wieder die alte Leier* [4, с. 76] – *Посмикається туди-сюди – і знову та сама пісня!* [3, с. 46]. *Ja, eine Mystikerin! Pfui Teufel* [4, с. 35] – *Авжеж, ти містичка, хай тобі грець!* [3, с. 27]. *Als ich aufmachen ging, sah ich sofort, dass der Besucher von Kopf bis Fuß vom Regen tropfte* [4, с. 86] – *Відчиняю двері, а мій гість з голови до ніг мокрий як хлющ* [3, с. 51] і лише в поодиноких випадках дефразеологізує: *Im Zimmer sitzen und weder aus noch ein wissen* [4, с. 26] – *Сидітиму вдома й не знатиму, що робити* [3, с. 23].

Варто проте зазначити, що фразеологічна насиченість перекладу є значно більшою, ніж оригіналу. Введення додаткових фразеологічних одиниць свідчить про бажання перекладача посилити експресію тексту перекладу та робить його "помітним": *Ich merkte grade, dass die an der Jacke ein Knopf fehlt* [4, с. 87] – *Мені саме впало в очі, що на блузці в тебе немає одного гудзи-*

ка [3, с. 51]. *Das Kind, ins Leben vertieft, reagierte nicht* [4, с. 28] – *Захопившись читанням, хлопчик і вухом не повів* [3, с. 54]. *Dieses reagierte nicht* [4, с. 49] – *Але хлопчик пустив її слова повз вухо* [3, с. 33]. *Wir kreischen nicht, wie Weiber am Wirtshaustischchen* [4, с. 44] – *Ми там не точимо яси, як жіноцтво по ресторанах* [3, с. 31].

Що стосується до відтворення емоційно забарвленої лексики, О. Логвиненко намагається передати інтенцію автора та переважно зберігає в перекладі розмовну конотацію лексичних одиниць: *Wie eitle Fotos von euch selber lümmelt ihr in euren wohlaufgeräumten Wohnungen* [4, с. 76] – *Ви скнієте у своїх чистеньких домівках, мов старі, нікому не потрібні фотографії* [3, с. 46]. *Aber ich habe eine Erklärung für den Tölpel* [4, с. 82] – *Ну, щодо вайла, то тут мені все зрозуміло!* [3, с. 49]. *In der Pause hat er sich zwischen die Mäntel versteckt und auch noch in die Hose gemacht* [4, с. 40] – *А на перерві сховався між пальтами та ще й набури в штани* [3, с. 29].

Проте доволі часто перекладацькі рішення суттєво посилюють емоційність твору, що також свідчить про "присутність перекладача": *Das schaute nun auch hinaus, [...], mit sich öffnendem Mund* [4, с. 11] – *Він і собі задивився у вікно, аж пота роззявив* [3, с. 15]. *Und von der Sprache, die sie da sprachen, habe ich kein Wort verstanden* [4, с. 14] – *з їхньої мови я не тямив жодного слова!* [3, с. 18]. *Ich zähle die Tage gar nicht mehr* [4, с. 96] – *Дням я вже згубив лік* [3, с. 55]. *... während wir hier noch warten* [4, с. 43] – *ми ще стовбичитимемо у черзі* [3, с. 65]. *Das fernsehende Kind hörte nichts mehr* [4, с. 10] – *Та хлопчик прикинів поглядом до екрана і вже нічого не чув* [3, с. 15] тощо.

Відомо, що українцям властива більша емоційність, ліричність, суб'єктивність порівняно зі схильними до ідеалізму та об'єктивації німцями та австрійцями, тому не дивно, що перекладач запроваджує до тексту перекладу також іменники та прикметники зі зменшувально-пестливими суфіксами за відсутності їх в оригіналі: *in die nächtliche Gasse* [4, с. 16] – *на нічну вуличку* [3, с. 18]; *diese politischen Nacktzeitschriften* [4, с. 117] – *оті політичні журнальчики* [3, с. 65]; *still* [4, с. 118] – *тихенькі-тихенькі* [3, с. 65]; *kurze Stunde* [4, с. 18] – *часинка* [3, с. 19]; *den dünneren Mantel* [4, с. 40] – *благеньке пальтечко* [3, с. 29] тощо.

Синтаксичними домінантами індивідуального стилю П. Гандке є надзвичайно частотне вживання абсолютного акузатива: *das Kind erschien, **eine Schultasche in der Hand*** [4, с. 44]. *Sie schlief so, **den Kopf auf der Schulter des Kindes**, bis zum Ende des Films* [4, с. 73]; порушення властивості німецької мови рамкової конструкції: *Fang nicht zu trinken **an** allein, Marianne* [4, с. 44]; *Alle paar Schritte war für die Abendausgabe einer Massenzeitung plakatiert, **mit immer den gleichen Schlagzeilen*** [4, с. 64]. *Plötzlich blieb Bruno stehen und legte sich auf die Erde, **mit dem Gesicht nach unten*** [4, с. 78]; переважання складносурядних безсполучникових речень: *Sie reckte die Arme: ein Loch zeigte sich im Pullover unter einer Achsel; sie schob einen Finger hinein* [4, с. 20]. *Sie hörten nicht auf; die Frau reagierte nicht* [4, с. 72] і сурядних речень, з'єднаних крапкою з комою, що відтворюють послідовність зображуваних подій: *Die Frau kitzelte wie als Antwort das Kind; küßte es auf den Scheitel; hob es auf die Knie; umarmte es* [4, с. 49]. *Die Frau kam mit Paketen aus einem Reinigungsgeschäft; stand an in einem Metzgerladen; räumte auf dem Parkplatz vor dem Supermarkt der kleinen Stadt schwere Plastiktragetaschen hinten in ihren VW* [4, с. 24].

При відтворенні авторського синтаксису О. Логвиненко балансує між різними підходами: з одного боку, він зберігає авторську структуру речень: *Der Schauspieler kam ihnen entgegen, und Bruno legte den Arm um die Schulter seiner Frau; tat ihn wieder weg* [4, с. 118] – *Актор вийшов їм назустріч, і Бруно обняв жінку за плечі; потім забрав руку назад* [3, с. 65]. *Sie standen auf der menschenleeren Bahnsteig – der nächste Zug würde erst wieder in einer Stunde einfahren – und blickten sich um nach dem sehr langsam ansteigenden Berg hinter der Ortschaft* [4, с. 98] – *Вони стояли на безлюдному пероні – наступний поїзд мав бути аж через годину – і дивилися на гору, що полого здіймалася за селищем* [3, с. 56]. *Sie lag im Bett, mit offenen Augen* [4, с. 73] – *Вона лежала в ліжку, очі в неї були розплющені* [3, с. 45]. *Sie schlief so, den Kopf auf der Schulter des Kindes, bis zum Ende des Films* [4, с. 73] – *Отак, поклавши голову на синове плече, вона й проспала до кінця сеансу* [3, с. 44], з іншого, – видозмінює її: *Er war kaum älter als sie und trug immer einen grauen zweireihigen Nadelstreifenanzug mit offenem Hemd* [4, с. 12] – *Бруно був лише*

трохи старший від дружини і завжди носив двобортний сірий костюм з простроченими лацканами. Комір сорочки він ніколи не застібав [3, с. 17]. Im ersten Morgengrauen war die Frau wach. Sie schaute zum Fenster hin, das ein wenig offenstand, bei aufgezogenen Vorhängen; Wirbelnebel kam herein [4, с. 21] – Коли почало сіріти, жінка прокинулась і повернула голову до вікна; воно було трохи прочинене, а штори підняті. До кімнати вли-
вався зимовий туман [3, с. 12].

Також спостерігаємо заміну мовленнєвих актів (зокрема за-
міну прямого мовленнєвого акту непрямым): Die Frau sagte: "Mir ist eine seltsame Idee gekommen" [4, с. 22] – Знаєш, що мені спало на думку? – озвалася жінка [3, с. 21]. Du hast ja noch nie allein gelebt [4, с. 30] – А ти ніколи ще не жила сама? [3, с. 25]. Du weißt schon, wie ich das meine [4, с. 42] – Адже ти розумієш, що я маю на думці? [3, с. 31].

Іноколи такі перекладацькі рішення із застосуванням синтак-
сичних трансформацій зумовлені відмінностями у структурі ні-
мецької та української мов, а також прагненням перекладача
зробити переклад читабельним; часто вони є необхідними для
оптимального відтворення вихідного тексту у межах норм та
традицій цільової мови. Проте свідомі відхилення від автор-
ського стилю не є бажаними.

Зауважено також, що О. Логвиненко тяжіє до стратегії "одомаш-
нення" при заміні культурних концептів: Ich hole zwei Gläser für
den Sekt. – Der Verleger rief: "**Kein Sekt! Champagner!**" [4, с. 46] –
Я принесу келихи на вино. – Не вино, а шампанське! [3, с. 35].
Am Spätnachmittag waren sie in einem **Freilichtzoo** [4, с. 72] –
Надвечір вони пішли в **зоопарк** [3, с. 38]. Am Tag ging sie in der
Fußgängerzone des kleinen Ortes unter andren, mit einer
Plastiktragetasche, die zerknittert war und schon oft benützt
schien [4, с. 107] – Удень жінка йшла серед людей тротуаром
однієї з вулиць містечка. Її **господарська сумка** була пом'ята й
досить-таки пошарпана [3, с. 61]. In einer stilleren Gasse wurde
sie von Franziska angesprochen, die einen **Caddie** hinter sich herzog [4,
с. 42] – В одному з тихіших проходів її гукнула Франціска, що
тягла за собою якусь **коробку** [3, с. 30]. Manchmal wünschte ich
mir, eine **stinkende Pizzabude** vor der Haustür, oder einen

Zeitungsstand [4, с. 16] – *Часом хочеться, щоб перед вікнами стояла бодай якась **поганенька харчівня** чи газетний кіоск* [3, с. 30].

Іншою особливістю творчої манери перекладача є заміна лексичних одиниць з ширшим значенням на вужче, тобто застосування прийому конкретизації: *Er stieg sehr behende ohne zu stolpern, rückwärts das Trittbrett hinauf und verschwand **im Zug** der schon abfuhr* [4, с. 98] – *Він дуже спритно, навіть не сніткнувшись, піднявся задки приступками і зник у **вагоні**. Поїзд одразу ж рушив* [3, с. 56]. *Sie gingen langsam **den Weg** hinunter, der aus dem Park führte* [4, с. 82] – *Вони поволі рушили **алеєю** через парк* [3, с. 82]. *Am Abend **aßen** die Frau und das Kind allein im Wohnraum* [4, с. 32] – *Увечері жінка з хлопчиком **вечеряли** у вітальні самі* [3, с. 26]. Також лексему *Kind* Логвиненко перекладає з використанням конкретизації та урізноманітнення: *син* [3, с. 26], *хлопчик* [3, с. 28], *Стефан* [3, с. 29].

Зустрічаємо також приклади застосування генералізації: *Sie kamen in der Dunkelheit vor **ihrer Haustür** an* [4, с. 99] – *У темряві вони підійшли до свого **будинку*** [3, с. 57]; *im Zimmer sitzen* [4, с. 25] – *сидітиму вдома* [3, с. 23].

Характерною особливістю творчої манери перекладача є також варіювання обсягу інформації, зокрема вилучення окремих слів, словосполучень та навіть речень: *Franziska hob ihr leeres Glas zum Mund; **machte daran Trinkbewegungen**. Sie setzte das Glas ab und **schaute zwischen der Frau und dem Kind hin und her**, wobei ihr Gesicht allmählich weich wurde* [4, с. 29] – *Франціска піднесла до рота порожню склянку і роззирнулася по залі. Вираз її обличчя помалу м'якшав* [3, с. 23]. На нашу думку, вилучені з першотвору фрази не є семантично надлишковими, а тому їхнє вилучення завадило правильній рецепції тексту перекладу українськомовними читачами.

Бешкетуючи, малий Стефан і його опецькуватий товариш стрибали зі стільця на подушки та наспівували брутальну пісеньку, текст якої у перекладі незрозумілим чином відсутній: *"Die Scheiße springt auf die Pisse, und die Pisse springt auf die Scheiße, und die Scheiße springt auf die Spucke..."* [4, с. 72].

Наведемо ще один приклад вилучення перекладачем важливої інформації, що призвело до викривлення змісту: *"...und sie*

betraten den Laden, in dem die Verkäuferin, eine Schaufensterpuppe hinter sich, mit geschlossenen Augen dasaß, die Hände, die ziemlich rot und rau waren, im Schoß, und sich gerade entspannte; die Braunen **wie im Schmerz der Beruhigung** zusammengezogen, während die Mundwinkel nach unten hingen" [4, с. 107] – "... і обоє зайшли до магазину. Продавиця саме сіла відпочити біля манекена; вона заплющила очі й поклала на коліна червоні, шкарубкі руки; **брови в неї зійшлися на перенісці**, а кутики рота опустились" [4, с. 61]. У тексті оригіналу йдеться про втомлену та ще й хвору продавчиню з обвислими куточками рота та зведеними до купи бровами, що сиділа з закритими очима та намагалася хоч трішки розслабитися, поки у магазині не було відвідувачів. Автор не мав на увазі, що брови зрослися на перенісці.

Вважаємо, що лексичне вилучення передбачає ігнорування в процесі перекладу виключно певних семантично надлишкових слів, які не несуть важливого смислового навантаження, а їхнє значення комплексно відновлюється в перекладі. Але опускати окремі фрагменти тексту оригіналу перекладач не має права взагалі, адже це повністю руйнує авторський задум та спотворює зміст оригіналу.

Що стосується точності перекладу, не обійшлося без певних перекладацьких помилок, які більшою чи меншою мірою вплинули на якість перекладу. Розглянемо кілька прикладів, що привернули нашу увагу:

Weit hinter den schütter gesetzten Bäumen schimmerte ein Wasserbassin, in das dünn Wasser lief und innen hell widerhallte [4, с. 90] – *Вдалині, за обрідкуватими деревами, проглядав ставок, з якого витікав тоненький струмочок і дзюркотів, петляючи лісом* [3, с. 53]. Такий переклад не є адекватним і суттєво викривлює зміст тексту оригіналу, адже, по-перше, **das Wasserbassin** – це "*künstlich erbauter Wasserbehälter, angelegtes Wasserbecken*" (*штучний резервуар для води; водосховище; штучний водний об'єкт*), але аж ніяк не "струмочок". По-друге, вода втікала в нього, а не витікала. І, по-третє, в тексті оригіналу не йдеться про те, що він "петляв лісом". Пропонуємо власний переклад цього речення: *"Вдалині за рідкими деревами мерехтіло водосховище, в яке тоненькою цівкою збігала вода і дзвінко відлунювала всередині"*.

Абсолютне викривлення змісту спостерігаємо і в наступних двох прикладах: "... ein Auto bog gerade in einen Garagenhof, und auf dem Gehsteig führte eine ältere Dame ihren Hund aus, **die sofort, als ob nichts ihr entginge, zum Fenster heraufschautre und winkte**" [4, с. 41] – "До гаражів саме під'їхала машина, а на тротуарі якась літня жінка прогулювала собаку. Той одразу ж, так наче ніщо не могло уникнути його уваги, **повернув голову до вікна й помахав хвостом**" [3, с. 31]. Та майже аналогічний приклад з тими ж героями "...wo wieder die alte Frau mit dem Hund vorbeiging, **und sofort heraufgrüßte...**" [4, с. 54] – "...на тротуарі знову з'явилася літня жінка з собакою, **що махав хвостом**" [3, с. 31]. В обох реченнях тексту оригіналу йдеться про те, що це жінка махала рукою, а не собака хвостом.

Розглянемо ще один приклад перекладацьких абераций: Es klorrte von leeren Einkaufswagen, die von einem Angestellten zusammengeschoben wurden; dazu rasselten die Kassen, und an der Pfandrückgabestelle wurde die Handglocke geläutet, während die Supermarktmusik schallte, unterbrochen immer wieder von den Angeboten des Tages, der Woche, des Monats [4, с. 41–42] – Брязкали порожні візки, що їх звозив до купи службовець, дзенькали каси, а там, де повертали залишені речі, калатав ручний дзвоник. І на весь торговельний центр гриміла музика, яку раз по раз уривали рекламні оголошення [3, с. 30]. Die Pfandrückgabestelle – це зовсім не "місце повернення речей", а так звані "фандомати" – спеціальні автомати для збору порожніх пластикових пляшок і бляшанок від напоїв, що встановлені в більшості супермаркетів Німеччини, Австрії та інших країн. Тому адекватним був би переклад на кшталт "*Чулося брязкання порожніх купівельних візків, які штовхав працівник супермаркету; торохтіли касові апарати, а у точці повернення пляшок дзвенів ручний дзвоник. На весь супермаркет лунала гучна музика, яку раз у раз переривали акційні пропозиції*".

Нашу увагу привернули також інші відхилення від тексту оригіналу, які спричинили викривлення та неточності у передачі вихідного тексту. Так геортонім *Silvester* перекладач відтворює як "Різдво": *Der Champagner erinnert ihn an **Silvester**, wo er immer bis nach Mitternacht wach bleiben durfte* [4, с. 49] –

Шампанське нагадало йому про **різдвяний вечір**, коли можна не спати до півночі [3, с. 33]. *Silvester* – це новорічне свято, а не Різдво (*Weihnachten*).

Die Frau kam mit Paketen aus einem Reinigungsgeschäft; stand an in einem Metzgerladen... [4, с. 25] – Жінка вийшла з пакунками з магазину господарчих товарів, **постояла** біля м'ясної крамниці [3, с. 23]. **Anstehen** – "sich in eine Reihe mit anderen Personen stellen, Schlange stehen", тобто жінка не просто постояла біля м'ясної крамниці, а стояла в черзі за м'ясом.

Ein paar alte Leute blieben neben ihr stehen schauten auch [4, с. 26] – Біля неї спинилося **літнє подружжя** і теж задивилося на небо [3, с. 23]. **Ein paar alte Leute** – зовсім не означає, що автор мав на увазі літнє подружжя, адже йшлося лише про кількох перехожих літнього віку.

Die Türklingel schlug an, so kurz, als sei draußen ein Bekannter [4, с. 116] – **Клямка у дверях коротко клацнула**, так наче прийшов хтось свій [3, с. 64]. **Die Türklingel** – "elektrische Klingel, die außen an der Haustür betätigt wird", **anschlagen** – "erklingen, ertönen". За інтенцією автора – у двері коротко подзвонили.

Зовсім незрозумілим є підхід перекладача до відтворення числівника в такому прикладі: *Und so was dann vielleicht zwanzig Mark die Seite* [4, с. 27] – *Та ще й, певно, марок по дванадцять за сторінку* [3, с. 23].

Проаналізувавши ці приклади, можемо зробити висновок, що навіть досвідчений перекладач може припуститися помилок, які суттєво викривляють або неточно чи незрозуміло відтворюють зміст вихідного тексту.

Висновки та перспективи подальшого дослідження.

Як засвідчує проведений аналіз, переклад О. Логвиненка певним чином дисонує зі стилістикою першотвору, адже він рясніє фразеологізмами, відсутніми в оригіналі, та стилістично маркованими одиницями, а саме розмовними та просторічними. Таким чином перекладач замінює домінантну нейтральність художнього дискурсу показною розмовністю, що безумовно впливає на сприйняття тексту. Творче начало перекладача не повинно перебивати авторське начало та виходити за межі авторської стилістики. Перекладач мусить відчувати автора, перейнятися його способом мислення, написання, його темпераментом, ототожнитися

з ним. Навіть якщо лексичний запас перекладача перевищує словниковий запас автора, він має стримувати себе, а не намагатися увиразнити автора там, де він сам не бажає бути виразним і виявляє нейтральність.

Недопустимим є також необґрунтоване вилучення у перекладі певних лексичних одиниць та фрагментів тексту оригіналу, оскільки це руйнує авторську інтенцію.

Можемо зробити висновок, що певні лексичні одиниці німецької мови становлять виклик перекладачеві, їхній неправильний або неточний переклад призвів до відхилень від тексту оригіналу та викривлення інформації.

Перспективи подальшого дослідження цієї теми вбачаємо в аналізі інших українських перекладів творів П. Гандке з метою зробити загальні висновки про можливість відтворюваності особливостей авторського стилю П. Гандке та узагальнити творчий досвід перекладачів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мегела І. Дієгетичний наратор у романі Петра Гандке "Мій Рік у Нічийй Бухті". *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2010. Вип. 8. С. 723–734.

2. Орлова М. Філософсько-естетична проблематика та поетика прози Петера Гандке. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. К., 2008. 19 с.

3. Гандке П. Жінка-шульга: Короткий лист перед довгим прощанням: Без бажання немає щастя: Повісті. Пер. з німецької / Передм. Д. Затонського. К. : "Юніверс", 1999. 256 с.

4. Handke P. Die linkshändige Frau: Erzählung. Frankfurt am Main : Suhrkamp. Verlag, 1976. 131 S.

Nataliia LALAIAN, PhD, Associate Prof.,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-0018-807X

TRANSLATION OF PETER HANDKE'S WORKS INTO UKRAINIAN (BASED ON THE NOVEL "THE LEFT-HANDED WOMAN")

The article offers material on the work of the famous Austrian writer Peter Handke and a translation of his works into Ukrainian. The comparative analysis of one of the most famous works of the author – the story "The left-handed

woman" – and its translation into Ukrainian by Oleksa Lohvynenko has been carried out. The strategies used by the translator when reproducing the dominants of the author's style were analyzed, and it was determined which translation decisions contributed to the adequate reproduction of the original text, and which in some way prevented it.

It was found out that O. Lohvynenko successfully reproduced most of the features of the author's style in the translation: proper names, phraseological units, lexical units with colloquial connotations, author's syntax. It was noticed that the translator tends to the strategy of "domestication" of translation when reproducing cultural concepts. The "presence of the translator" in the text of the translation is extremely noticeable, in particular due to the increase of emotionality of the translation by introducing additional phraseological units, lexical units of the colloquial register, nouns and adjectives with diminutive and caressing suffixes, as well as through the extraction of semantically important information.

Some translation mistakes that led to deviations from the original text and distortion of information were also considered.

Keywords: Peter Handke, Oleksa Lohvynenko, comparative analysis, author's style, translator's presence, deletions, translation mistakes.

REFERENCES

1. Mehela I. Diiehetychnyi narator u romani Petra Handke "Mii Rik u Nychyii Bukhti". *Suchasni doslidzhennia z inozemnoi filolohii*. 2010. Vyp. 8. S. 723–734.

2. Orlova M. Filosofsko-estetychna problematyka ta poetyka prozy Petera Handke. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata filolohichnykh nauk. K., 2008. 19 s.

3. Handke P. Zhinka-shulha: Korotkyi lyst pered dovhym proshchanniam: Bez bazhannia nemaie shchastia: Povisti. Per. z nimetskoi / Peredm. D. Zatonskoho. K. : "Yunivers", 1999. 256 s.

4. Handke P. Die linkshändige Frau: Erzählung. Frankfurt am Main : Suhrkamp. Verlag, 1976. 131 S.

Дата надходження до редакції – 09.01.2023

Дата затвердження редакцією – 20.01.2023

Олена ГАПЧЕНКО, канд. філол. наук, доц.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0001-6458-6248

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ НЕОЛОГІЗАЦІЇ

Стаття присвячена експериментальному дослідженню статусу неологізмів в індивідуальному лексиконі людини. Нове слово як одиниця індивідуального лексикону людини є засобом доступу до її інформаційної бази і потребує всебічного дослідження, оскільки засвоєння нового слова відіграє важливу роль у переструктуруванні зв'язків між одиницями індивідуального лексикону. За рахунок розвитку нових асоціативних зв'язків, переструктурування знань, появи нових індивідуальних смислів, наповнення одиниць лексикону новим перцептивно-афективним змістом відбувається його оновлення. Увагу зосереджено на вивченні семантики неологізмів, видів асоціативних зв'язків і особливостях функціонування цих одиниць із позицій психолінгвістики й лінгвокультурології. Розглядаються психолінгвістичні аспекти неологізації, стратегії ідентифікації значення нового слова. Основним об'єктом аналізу були отримані під час вільного асоціативного експерименту асоціативні реакції мовців на нові запозичення, які часто використовуються в мові українських засобів масової інформації.

Ключові слова: неологізми, неологія, психолінгвістика, асоціативний експеримент, мовна особистість, вербальні асоціації, лексикон.

Як відомо, лексико-семантична система будь-якої мови надзвичайно чутлива до реальності й оперативно реагує на всі зміни в житті суспільства і світосприйнятті мовців, тому процес появи нових номінативних одиниць, які позначають нові поняття й реалії чи нові грані вже відомого, є безперервним. Процеси неологізації завжди привертали увагу філологів. Наприкінці ХХ ст. почала формуватися окрема галузь лінгвістики – неологія. У Франції, США, Японії та деяких інших країнах з'явилися центри неології, призначенням яких є збір і фіксація неологізмів,

дослідження процесів неологізації, організація спеціальних інформаційно-довідкових служб та ін.

Одним із основних критеріїв, за яким мовну одиницю відносять до неологізмів, є її **новизна**. Однак одні неологізми одразу засвоюються мовцями й відчуття їхньої новизни швидко стирається, а інші зберігають свою новизну й незвичність тривалий час. Очевидно, поняття новизни досить суб'єктивне і потребує уточнення. Відчуття новизни є індивідуальною властивістю кожної окремої людини. На його появу (чи втрату) при сприйнятті слів можуть впливати особистісні характеристики мовців, серед яких – знання мов і рівень володіння ними, освіта, сфера діяльності, інтереси, вік тощо. Хоча психологічна оцінка новизни слова є суб'єктивною, зводити "відчуття новизни" лише до індивідуального суб'єктивного сприйняття слова окремими носіями мови недоцільно, оскільки при сприйнятті якогось слова носієм мови на його індивідуальне відчуття новизни впливає колективне визнання новизни цього слова чи значення. Ступінь новизни лежить в основі виділення "сильних" і "слабких" неологізмів, "неологізмів перехідного типу", "актуальних неологізмів". Обов'язковою ознакою актуальних неологізмів є відчуття новизни, властиве всім членам мовного колективу, яке в цьому випадку може розглядатися як об'єктивне.

Потреби суспільства в номінації нового задовольняються різними шляхами: запозиченням номінативних одиниць з інших мов із подальшим включенням їх у системні процеси мови-реципієнта, калькуванням, реалізацією можливостей системи словотвору, створенням індивідуальних номінацій тощо. Процеси неологізації в українській мові досліджуються в розвідках Є. Карпіловської, Н. Клименко, Ж. Колоїз, Н. Непийводи, І. Самолової, О. Сербенської, В. Сімонок, Л. Ставицької, Н. Стратулат, О. Стишова, О. Тараненка, Г. Яворської та ін. [1, 3, 5, 13]. У перші десятиліття ХХІ ст. в українській лексикографії з'явилася низка неологічних словників (словників мовних інновацій), у яких фіксуються словотвірні неологізми, нові запозичення, неосемантизми [2, 4, 6–12]. Традиційно потреба в неологізмах з'являється при появі нового референта, однак нові назви можуть з'являтися і для позначення вже відомих предметів

чи явищ, і тоді вони розглядаються як неологізми не за змістом, а за формою. Різні аспекти трансномінації традиційних понять розглядають Д. Герберг, К. Геллер, М. Шредер та ін. [15].

Серед найбільш відомих теорій неологізації – денотативна теорія (відома з 1960-х рр. і популярна й досі), стилістична, лексикографічна, структурна, когнітивно-дискурсивна, психолінгвістична та ін. Денотативна теорія розглядає нові слова, що позначають нові реалії чи поняття (денотати). За стилістичною теорією, неологізми – це стилістично марковані слова, значення слів або фразеологізми, використання яких супроводжується ефектом новизни. За структурною теорією, неологізмами є тільки ті слова, яким властива абсолютна структурна новизна і, відповідно, унікальна звукова форма. Прихильники лексикографічної теорії (популярної в західній неології) вважають неологізмами слова, не зафіксовані в сучасних словниках, і семантичні неологізми. У рамках когнітивно-дискурсивного підходу неологізми тлумачаться як нові слова, які виникають через суспільно зумовлену потребу у вербалізації неоконцептів, зберігають відчуття новизни для носіїв мови і ще не увійшли в загальний ужиток.

Традиційні класифікації неологізмів здебільшого фіксують результати неологізації, не надто зосереджуючись на когнітивних процесах, які лежать в її основі. Однак за своєю природою неологізація – це динамічний процес. У психолінгвістиці нове слово розглядається як одиниця індивідуального лексикону людини – динамічної системи, у якій органічно взаємодіють мовні й енциклопедичні знання людини, соціально прийняті й індивідуальні норми й оцінки і яка оперативно відображає всі зміни в житті носія мови й усього мовного колективу. Функціонування будь-якого слова в лексиконі особистості забезпечується комплексом багатоступеневих процесів, які відбуваються на різних рівнях усвідомлення при взаємодії продуктів переробки перцептивного, когнітивного й емоційно-оцінного досвіду людини. З погляду психолінгвістики неологізація – це не лише спосіб розширення чи швидкого оновлення лексичного складу мови, а міжрівневий процес, у якому задіяні структури лексикону конкретного мовця як представника суспільства в цілому, уся сукупність вербальних одиниць і всі види зв'язків між ними. Різниця

між колективними й індивідуальними знаннями, представленими в семантиці мовних одиниць, є найважливішим чинником, який визначає характер зв'язків і відношень на різних рівнях мовної системи. Переробка різноманітного досвіду відбувається за закономірностями взаємодії сукупності психічних процесів людини, під контролем систем норм і оцінок, прийнятих соціумом. Можна припустити, що під час ідентифікації значення нового слова відбувається взаємодія індивідуального знання конкретного мовця і колективного знання, яка передбачає інтерпретацію цієї одиниці і перехід її в площину індивідуального досвіду.

Отже, із погляду психолінгвістики, ідентифікація слова, уже відомого чи нового, – це низка психічних процесів, результатом яких є розуміння, знання і готовність людини оперувати цим знанням із урахуванням всього свого індивідуального досвіду. Доступним і достатньо результативним методом дослідження психолінгвістичних аспектів неологізації є вільний асоціативний експеримент, який був обраний для дослідження процесу засвоєння мовцями лексичних інновацій. **Мета** проведення вільного асоціативного експерименту полягала у з'ясуванні статусу неологізмів у внутрішньому лексиконі людини та стратегій їх засвоєння й використання. Серед **завдань** були аналіз способів інтерпретації респондентами значень неологізмів, визначення відповідності між інтерпретованими респондентами значеннями і значеннями, зафіксованими в інших джерелах. Під час експерименту респондентам була запропонована анкета, яка складалася з двох блоків – низки біографічних питань (вік, стать, освіта, професія, місце народження, місце проживання, мови, якими володіють) і списку вибраних із текстів сучасних ЗМІ часто вживаних неологізмів, до яких учасники експерименту мали записати асоціації, що викликали в них ці слова. Аналізуючи процеси неологізації в українській мові перших десятиліть ХХІ ст., можна помітити тенденцію до збільшення кількості інтернаціоналізмів. Таке зближення словникового складу різних мов іноді позначають терміном "глобалізм", а нові назви, які входять одразу в усі мови світу без перекладу, називають "глобалізмами". Саме такі одиниці були обрані як слова-стимули. До участі в експерименті залучалися респонденти з різних регіонів України, різних

вікових груп (від 16 до 67 років), освіти, професії. Більшість інформантів мають повну середню або вищу освіту, вільно володіють щонайменше двома мовами, а також знають (різною мірою) одну чи кілька іноземних мов. Кількість асоціативних реакцій на стимул не обмежувалася. Хоча припускалося, що процес ідентифікації інформантами нових слів буде сповільненим, для забезпечення спонтанності реакцій час на відповідь був обмеженим.

Дослідження особливостей ідентифікації нового слова передбачає моделювання процесів і механізмів, які забезпечують сприйняття цього слова, пошук його у структурах пам'яті, використання для вирішення певних когнітивних і комунікативних завдань. Опорами при ідентифікації значення слова виступають його фонетичні, графічні, семантичні ознаки та фрагменти індивідуального знання людини, які активізуються під час ідентифікації слова. Осмислення нового слова мовцем і активація при цьому його попереднього мовного й енциклопедичного досвіду розглядається в рамках концепції нерозривності триєдиного (когнітивного, перцептивного, емоційного) контексту функціонування слова в індивідуальній свідомості. Будь-яке слово, що ідентифікується, одразу включається в контекст певного акту глибинної предикації, який відображає попередній досвід оперування цим словом у процесі мовнорозумової та комунікативної діяльності. При сприйнятті неологізму такого попереднього досвіду оперування ним мовець зазвичай немає. Однак, "яким би не був психологічний статус слова у сприйнятті й розумінні, у якомусь певному пункті (на певному етапі) ми маємо ізолювати й упізнавати слова в реченні та шукати їхнє значення в нашому внутрішньому лексиконі" [14, 26]. Ідентифікація неологізму передбачає його включення в систему різних мовних і позамовних зв'язків, внаслідок чого його внутрішній зміст, уся сукупність інформації, що передають його формально-структурні характеристики, і весь контекст функціонування слова в індивідуальній свідомості стають опорами в усвідомленні значення нового слова. Можна припустити, що неологізм, який сприймається реципієнтом в умовах "позаконтекстного" пред'явлення, має певний об'єктивний зміст.

Індивід розуміє нове слово відповідно до свого мовного й енциклопедичного досвіду, змісту свого лексикону, сформованих схем знань, еталонів, оцінок, можливо, якихось індивідуальних суб'єктивних "слідів у пам'яті".

Отримані під час експерименту асоціативні реакції на стимули-неологізми відображають базові знання мовців, а також семантичні і прагматичні особливості самих одиниць. Поява в лексоні конкретного індивідуума чи всього етносу нової одиниці передбачає на початкових етапах її функціонування можливість обмеженого вживання цієї одиниці як елементу пасивного фонду лексики, тому під час аналізу матеріалу фіксувалися всі відповіді, без поділу на "правильні" й "неправильні". Розглянемо детальніше деякі отримані асоціативні ряди (асоціативні ряди для прикладу відібрані за кількістю й розмаїттям реакцій):

БОДІПОЗИТИВ – любов до тіла (11), тіло (9), прийняття (8), товстий (8), зайва вага (4), жінка (3), задоволення (2), здоров'я (2), здоровий спосіб життя (2), Інстаграм (2), повнота (2), позитив (2), спорт (2), фігура (2), XXI століття, 90-60-90, вага, відкритість, відраза, впевненість, гладкий, глянцевиий журнал, громадський рух, дієта, зайва вага, лінь, межа, мода, негатив, недогляд, неприємний, огида, патріархат, переїдання, повний, радість, сприйняття, усміхнені люди, шеймінг;

БУЛІНГ – школа (15), цькування (15), знущання (12), приниження (9), образа (6), діти (5), насилля (4), травля (4), хуліганство (3), боулінг (2), життя (2), жорстокість (2), зневага (2), агресія, англійська, булімія, давка, дитина в куточку, жертва, зло, негативне ставлення, ненависть, побиття, погрози, хейт, шеймінг, школярі, Алуона Алуона;

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ – "Дія" (32), "Держава в смартфоні" (24), технологія (12), смартфон (10), гаджети (8), інтернет (8), інформація (6), комп'ютеризація (5), цифровий підпис (5), гугл-форма (4), електроніка (4), модернізація (4), оцифрування (4), прогрес (4), сучасність (4), комп'ютер (3), майбутнє (3), оновлення (3), розвиток (3), осучаснення (2), телефон (3), ЗеКоманда (2), комп'ютерна програма (2), африката, бінарний код, готівка, деталі, економіка, кампанія, музичне наповнення, покращення, політика, постмодернізм, поширення, програміст,

різдвяні дзвіночки, трансформація, удосконалення, хайп, цифрові прилади, штамп 4DЖ;

ЕЙДЖИЗМ – вік (18), дискримінація (11), старість (6), старий (4), старіння (2), бабуса, відсталість, глобалізація, гострий, діджей, драйв, емоції, засудження, індус, консерватизм, міміка обличчя, несприйняття, нонсенс, образа, різниця у віці, рух, синє небо, травля, утиск, хронологія;

ЕМОДЗІ – смайлик (31), емоція (9), месенджер (8), жовтий (6), смайл (6), повідомлення (5), усмішка (5), стікери (4), чат (4), значок (3), картинка (3), настрій (3), усміхнене обличчя (3), телеграм (3), враження (2), обличчя (2), поцілунок (2), радість (2), серце (2), сміх (2), бісить, брак слів, знак, квітка, Китай, сміх зі сльозами, фу, якудза, японець;

ЛУКІЗМ – зовнішній вигляд (16), Лука (7), вигляд (5), дискримінація (4), зовнішність (4), лук (3), література (2), нечесність (2), образа (2), приниження (2), цибуля (2), видовище, Євангеліє, імажинізм, казати неправду, коментар, лицемірство, Лукія, лунохід, негатив, одяг, погляд, початок ХХІ століття, релігія, сльози, стаття, стереотипи, страшний, течія, травля, хвороба;

МЕСЕНДЖЕР – повідомлення (22), телеграм (17), фейсбук (13), вайбер (15), додаток (10), телефон (9), соціальна мережа (7), чат (6), засіб спілкування (4), фейсбук (4), переписка (3), комунікація (2), смс (2), сповіщення (2), багато, блакитний, внук, друзі, зв'язок, інстаграм, інтернет, керівник, кишеня, месенджер, мішкуватий, німб, новина, обмін, програма, продавець-консультант, розмова, синій, стікер, швидкість;

ПІКСЕЛЬ – екран (12), камера (12), монітор (10), форма (10), форма українських військових (8), камуфляж (6), комп'ютер (6), військова форма (4), зображення (3), крапка на моніторі (3), картинка (2), розмита картинка (2), бінокль, військова форма ЗСУ, воєнна форма, захист, квадратик, кольорова гама військової техніки, мультики, символ мужності, смешарики, форми, фотешоп;

СТИЛУС – паличка (12), олівець (10), ручка (8), планшет (6), сенсор (6), "Стилет чи стилос" (5), телефон (4), перо (3), самсунг (3), магазин (2), стилет (2), техніка (2), відео, віри, га-

джет, електроніка, засіб для малювання, зброя, інструмент, малюнок, мода, палка, предмет, рудимент, стискання, технологія;

СТРІМ – *прямий ефір (15), трансляція (11), ютуб (10), блогери (8), твіч (6), відео (4), гра (4), інстаграм (4), онлайн (3), потік (3), швидкість/швидкий (3), інтернет (2), підлітки (2), стрьомно (2), блогінг, бруд, геймер, зйомка, ігри, лайв, мейн-стрімнапрям, передача даних, показ, популярно, програма "Stream", робота, скейт, стриманий, струмінь, струмок;*

ТАЙМІНГ – *час (37), будильник (5), тайм-менеджмент (3), годинник (4), дедлайн (2), обмеження (2), розклад (2), вдача, відлік, відрізок, впорядкованість, вчасність, вчасно, зібраність, зустріч, ідеальний, ліміт, менеджмент, момент, пісок, порядок, розпорядок дня, самооргація, секундомір, страждання, таймер, телефон, технологія, точність, тривога;*

ТУРНИКЕТ – *метро (12), в метро (6), джгут (5), джгут для зупинки кровотечі (4), військовий (3), волонтерство (3), жетон (3), кров (3), білети (2), життя (2), поранення (2), зупинка кровотечі (2), для інвалідів, допомога, зупинити кров, кровоспинний джгут, медикам, можливість спасти людині життя, не знаю, пропускний пункт, прохідна, турнікет у метро, фірма SAT, штука в метро.*

У процесі ідентифікації слова відбувається постійна взаємодія різних типів знання. Система смислів індивіда постійно перебудовується. Одним із проявів цих процесів є асоціативні реакції на стимули **ПІКСЕЛЬ** і **ТУРНИКЕТ**, які відображають динаміку значення, зміну актуальності значень цих полісемічних слів. Так, частина реакцій на стимул **ПІКСЕЛЬ** (*екран, камера, монітор, комп'ютер, зображення, крапка на моніторі, картинка, розмита картинка, квадратик, фотошоп*) презентують значення 'елемент зображення, найдрібніша одиниця цифрового зображення в растровій графіці'. Інша, досить численна, частина реакцій (*форма, форма українських військових, камуфляж, військова форма, бінокль, військова форма ЗСУ, воєнна форма, захист, кольорова гама військової техніки, символ мужності*) передає значення 'камуфляжний одяг, військова форма'. Аналогічна ситуація спостерігається з реакціями на багатозначний стимул **ТУРНИКЕТ**, одне зі значень якого актуалізується останнім

часом у зв'язку з подіями в житті мовців і країни. Реакції *метро*, в *метро*, *жетон*, *білети*, *турнікет у метро*, *штука в метро*, *пропускний пункт*, *прохідна* презентують значення 'пристрій, призначений для обмеження проходу людей у випадку, коли необхідна перевірка права входу й виходу для кожної людини'. Реакції *джгут*, *джгут для зупинки кровотечі*, *військовий*, *волонтерство*, *кров*, *життя*, *поранення*, *зупинка кровотечі*, для інвалідів, *допомога*, *зупинити кров*, *кровоспинний джгут*, *медикам*, *можливість спасти людині життя*, *фірма САТ* представляють нове для широкого загалу термінологічне значення 'різновид джгута для тимчасової зупинки кровотеч'.

При дослідженні отриманих асоціативних реакцій можна виділити певні семантичні параметри, які узагальнюють компоненти семантики неологізмів. У матеріалах експерименту представлені ознакові, суб'єктивно-оцінні, просторово-часові, ситуативні (відображення попереднього індивідуального досвіду респондента), гіперо- і гіпонімічні, симілятивні, опозитивні, суб'єктивно-дефінітивні та деякі інші види реакцій.

Механізм ідентифікації слова орієнтований на пошук знайомих мовцю елементів із постійною опорою на його попередній досвід, що виводить на певну конкретну ситуацію, яка є частково вербалізованим фрагментом загальної сукупності знань мовця. Це яскраво проявляється в ситуативних реакціях, на формування яких суттєво впливає попередній досвід респондентів, стимул асоціюється з певною життєвою ситуацією або її складовою: *боді-позитив* – *Алуона Алуона*, *глянцевий журнал*, *діджиталізація* – *різдвяні дзвіночки*, *постмодернізм*, *ЗеКоманда*, *Кличко*, *мер*, *"Держава в смартфоні"*, *"Дія"*, *музичне наповнення*; *ейджизм* – *образа*, *індус*; *месенджер* – *внук*, *друзі*, *кишеня*. Реакції цієї групи можуть не мати прямого семантичного зв'язку зі стимулом.

Одиниці індивідуального лексикону структуруються і зберігаються разом зі стратегіями їх використання. Аналіз отриманих асоціацій, виявлення стратегій і опор, які респонденти використовують для ідентифікації нових слів, свідчить, що, ідентифікуючи нові слова, інформанти часто спираються на формальні мотивуючі елементи і морфологічні компоненти слів. Фонетичний образ слова, його морфологічні особливості сприяють залученню нового

слова до складу одиниць ментального лексикону й можуть служити елементами виходу на індивідуальну картину світу мовця.

Під час аналізу характеру зв'язків між стимулами-неологізмами й отриманими асоціативними реакціями можна помітити певні стратегії ідентифікації інформантами значень нових слів. Так, при сприйманні незнайомого слова може реалізуватися стратегія ідентифікації з опорою на звуко-буквений комплекс. Відбувається автоматичне включення його в контекст попереднього досвіду людини. Цей тип реакцій мотивований актуалізацією одиниць лексикону, які мають подібність зі стимулом за формальними ознаками, респонденти можуть реагувати на графічну або фонетичну форму стимулу, напр.: *булінг* – *боулінг*, *булімія*, *ейджизм* – *діджей*, *діджиталізація* – *африката*, *месенджер* – *менеджер*. Чим краще відомий носію мови зміст слова, тим інтенсивніше семантичні (змістові) асоціації витісняють асоціації, що ґрунтуються на його звуковій або графічній формі.

При сприйнятті нового слова може використовуватися стратегія з опорою на фонетичний образ стимулу як проміжний елемент асоціативного процесу, напр.: *месенджер* – [менеджер] – *керівник*, *продавець-консультант* (очевидно, на стимул *месенджер* в деяких випадках проміжним компонентом було слово *менеджер*). Морфеми (або інші елементи), що входять до складу нових слів, можуть бути добре відомими носію мови, який знає інші слова, які містять цю морфему (*бодіпозитив* – *позитив*). Спостерігається стратегія з опорою на морфологічні компоненти слова. З іншого боку, деякі елементи цих слів трапляються в знайомих словах, які не мають семантичного зв'язку з новим словом (*бумер* – *бумеранг*). Таким чином, будучи новими для інформанта, неологізми можуть бути або вважатися "семантично прозорими" для нього. Опорними елементами в цих випадках можуть служити різні компоненти слова, як значущі (морфологічні компоненти), так і прості ланцюжки графом і/або фонем, які знаходяться на початку, у середині чи в кінці слова. Ідентифікація може бути зумовлена комбінацією двох або більше мотивуючих елементів: *лукізм* – [рос. лук] – *цибуля*; *лукізм* – *Лука*, *Євангеліє*, *релігія*, *Лукія*; *лукізм* – *лук*, *зовнішність*.

На деякі неологізми-стимули інформанти для реакції просто називали частину мови, до якої належить це нове для них слово (так, наприклад, стимули *газлайтинг* і *шеймінг* у кількох інформантів викликали асоціацію *іменник*), що є проявом стратегії ідентифікації з опорою на лексико-граматичний клас і граматичну форму нового слова.

Серед асоціативних реакцій значну частку становлять суб'єктивно-дефінітивні реакції. Інформанти намагаються дати своє тлумачення слова-стимулу, напр.: *бодіпозитив* – любов до тіла, здоровий спосіб життя; *булінг* – негативне ставлення, цькування; *ейджизм* – різниця у віці, дискримінація; *емодзі* – враження, емоція, стікери; *стрім* – трансляція, передача даних, прямий ефір; *діджиталізація* – 4D, комп'ютеризація, оцифровка/оцифрування, цифровий; *лукізм* – вигляд, зовнішній вигляд; *піксель* – форма, форма українських військових, військова форма, військова форма ЗСУ. Суб'єктивно-дефінітивні реакції, які містять фрагменти визначення, наближеного до лексикографічного варіанта, демонструють найбільшу відповідність до семантики неологізмів-стимулів і є проявом дефініційної стратегії.

Індивідуальну систему еталонів і оцінок інформантів передають суб'єктивно-оцінні реакції: *бодіпозитив* – лінь, межа, негатив, недогляд, неприємний, відраза; *булінг* – зло; *діджиталізація* – розвиток; *ейджизм* – відсталість, міміка обличчя, консерватизм, нонсенс; *емодзі* – бісить, жовтий, брак слів, фу; *лукізм* – лицемірство, негатив, нечесність, образа, приниження, сльози; *стрім* – бруд, стрьомно; *стилус* – мода.

Лексикон сучасної людини постійно поповнюється іншомовними словами, які вступають у синонімічні зв'язки з уже наявними одиницями. Симілятивні асоціативні реакції (реакції близькі до значення слова-стимулу) формуються на основі семантичної подібності зі значенням слова-стимулу: *булінг* – знущання, насилля, травля, утиск; *стилус* – олівець, перо; *емодзі* – смайл, смайлик; *піксель* – камуфляж, форма. Опозитивні реакції на неолонізми-запозичення (*асексуал* – бісексуал, *бодіпозитив* – *шеймінг*, *відраза*) нечисленні. Очевидно, це пояснюється тим, що семантика неологізмів не повністю зрозуміла мовцям, нове слово ще має обмежену кількість семантичних зв'язків, мовцям важко

швидко спонтанно підібрати опозитивну одиницю до нового слова з не до кінця зрозумілою семантикою і це не є для них актуальним.

Параметри часу і простору є базовими і просторово-часові реакції на неологізми досить частотні: *бодіпозитив* – 21 століття; *булінг* – школа, дитина в куточку; *діджиталізація* – поширення, сучасність; *ейджизм* – вік, глобалізація; *месенджер* – зв'язок, інстаграм, інтернет, телеграм, фейсбук, вайбер, чат; *емодзі* – чат, месенджер, телеграм, Китай; *лукізм* – початок XXI століття; *стилус* – магазин.

Експериментальне дослідження доводить, що сприйняття неологізмів відбувається з використанням універсальних ідентифікаційних стратегій. Неологізми, які перебувають на завершальних етапах засвоєння мовою-реципієнтом, мають більше різновидів реакцій, ніж рідковживані неологізми-стимули. При заміні запозичення українським відповідником відбувається певне когнітивне варіювання. Відчуття новизни номінативної одиниці включає в себе весь комплекс вражень, які переживає індивід, пов'язаних із усім досвідом його діяльності.

Висновки

Нове слово як одиниця внутрішнього лексикону людини допомагає осмислити нові реалії, знаходиться в постійній динаміці, є засобом доступу до інформаційної бази індивіда і потребує всебічного дослідження. Засвоєння нового слова відіграє важливу роль у переструктуруванні зв'язків між одиницями індивідуального лексикону мовця. За рахунок розвитку нових асоціативних зв'язків, переструктурування знань, появи нових індивідуальних смислів, наповнення одиниць лексикону новим перцептивно-афективним змістом відбувається його оновлення.

Асоціативний експеримент дає матеріал для аналізу стратегій ідентифікації значення нового слова і стимулює мовотворчість інформантів, зокрема, створення нових okazіональних одиниць номінації, нових значень, контекстів використання слів-стимулів. Питання про новизну слова доцільно розглядати в аспекті його сприйняття індивідуальною свідомістю. Під час аналізу результатів експерименту слід розмежовувати власне неологізм і просто нове для мовця слово, яке раніше не траплялося в його індивідуальному мовленнєвому досвіді. Аналіз результатів експерименту

показує, що об'єктивна новизна неологізмів не завжди збігається з суб'єктивною новизною сприйманих інформантами стимулів. У сприйнятті й розумінні неологізмів значну роль відіграє внутрішня форма. Уся різнопланова інформація, яку несе нова мовна одиниця, взаємодіє зі складною системою індивідуальних і колективних норм і оцінок, їхньою частотністю і сферою використання, віком засвоєння і зберігається з певним набором стратегій. При дослідженні особливостей сприйняття й функціонування неологізмів потрібно брати до уваги такі моменти, як колективний узус, ідіолект, індивідуальна мовленнєва діяльність, норма і варіювання, колективна й індивідуальна норма, стереотипне і творче, помилка і словотворчість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Активні ресурси сучасної української номінації: Ідеографічний словник нової лексики / Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк, Н. Ф. Клименко, В. І. Критська, Т. К. Пузирева, Ю. В. Романюк; відп. ред. Є. А. Карпіловська. К. : ТОВ "КММ", 2013. 416 с.
2. *Віняр Г. М., Шпачук Л. Р.* Словник новотворів української мови. Кривий Ріг, 2002. 126 с.
3. Вплив суспільних змін на розвиток української мови: Монографія / Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк, Н. Ф. Клименко, В. І. Критська, Т. К. Пузирева, Ю. В. Романюк; відп. ред. *Є. А. Карпіловська*. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 444 с.
4. *Мазурик Д.* Нове в українській лексиці. Словник-довідник. Львів: Світ, 2002. 130 с.
5. *Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П.* Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі: Монографія. К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. 336 с.
6. *Колоїз Ж. В.* Тлумачно-словотвірний словник okazіоналізмів. Кривий Ріг: ТОВ "ЯВВА", 2003. 168 с.
7. *Мазурик Д.* Нове в українській лексиці : словник-довідник. Львів : Світ, 2002. 130 с.
8. *Нелюба А.* Лексико-словотвірні інновації (1983–2003). Харків, 2004. 188 с.
9. *Нелюба А., Нелюба С.* Лексико-словотвірні інновації (2004–2006) : словник. Харків : Майдан, 2007. 144 с.
10. Нові слова та значення : словник / Ін-т укр. мови НАН України; уклали Л. В. Туровська, Л. М. Василькова. К. : Довіра, 2008. 271 с.

11. Нові й актуалізовані слова та значення: словникові матеріали (2002–2010) / Кер. проекту і відп. ред. О. М. Тищенко, авт. колектив: В. О. Балог, Н. Є. Лозова, Л. О. Тищенко, О. М. Тищенко; Інститут української мови НАН України. К. : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2010. 280 с.

12. Словотворчість незалежної України. 1991–2016: словник / Укладач А. Нелюба. Х. : Харківське історико-філологічне товариство, 2012. 608 с.

13. *Стишов О. А.* Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови кінця ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації). Автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.01. К., 2003.

14. *Flares d'Arcetis GR., Sckmsekr R.* The process of language understanding: a few issues in cxjffitempompy psycholinguistics. *The process of language understanding*. Chichester, 1983. P. 1–41.

15. *Herberg, Dieter:* Neologismen der Neunzigerjahren. *Neues und Fremdes im Deutschen Wortschatz. Aktueller lexikalischer Wandel*. Hrs von G. Stickel. Berlin u.a: de Gryeter, 2001. S. 69–104.

Olena GAPCHENKO, PhD, Associate Prof.,
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine
ORCID ID: 0000-0001-6458-6248

PSYCHOLINGUISTIC ASPECTS OF NEOLOGIZATION

The article is dedicated to the experimental investigation of the neologisms' status in the mental lexicon of the person. The main object of the analysis was the associative reactions of the individuals to the new loanwords, which are often used in mass media speech, gathered during the conduction of the free association experiment. The focus is on the investigation of the neologisms' semantics, types of associative connections, and features of the functioning of these units from the aspect of psycholinguistics and linguistic and cultural studies. Psycholinguistic aspects of the process of neologizing and strategies to identify the new word's meaning are observed. An experimental study proves that the perception of neologisms occurs with the use of universal identification strategies. A new word as a unit of a person's internal lexicon wants to comprehend new realities that are in constant dynamics, which are a means of access to the individual's information base and requires comprehensive research. Learning a new word plays an important role in restructuring the connections between the units of the speaker's lexicon. Its renewal takes

place to develop the knowledge of new associative connections, to restructure, to occur the new individual contents, and to fill a single vocabulary with new perceptual-affective contents. Neologisms that are in the final stages of assimilation by the recipient language have more varieties of associative reactions than little-used neologisms stimulus. When analyzing the results of the experiment, a distinction should be made between a neologism of its own and a word that is simply new to the speaker and that has not occurred before in individual speech experience. The analysis of the results of the experiment shows that the objective novelty of neologisms does not always coincide with the subjective novelty of stimuli perceived by informants. The internal form plays a significant role in the perception and understanding of neologisms. All the diverse information carried by a new language unit interacts with a complex system of individual and collective norms and assessments, their frequency and scope of use, and the age of acquisition and is stored with a certain set of strategies.

Keywords: neologism, neology, psycholinguistics, associative experiment, verbal associations, lexicon.

REFERENCES

1. Aktyvni resursy suchasnoi ukrainskoi nominatsii: Ideohrafichnyi slovnyk novoi leksyky / Ye. A. Karpilovska, L. P. Kysliuk, N. F. Klymenko, V. I. Krytska, T. K. Puzdyrieva, Yu. V. Romaniuk; vidp. red. Ye. A. Karpilovska. Kyiv: TOV "KMM", 2013. 416 s.
2. Viniar H. M., Shpachuk L. R. Slovnyk novotvoriv ukrainskoi movy. Kryvyi Rih, 2002. 126 s.
3. Vplyv suspilnykh zmin na rozvytok ukrainskoi movy: Monohrafiia / Ye. A. Karpilovska, L. P. Kysliuk, N. F. Klymenko, V. I. Krytska, T. K. Puzdyrieva, Yu. V. Romaniuk; vidp. red. Ye. A. Karpilovska. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 2017. 444 s.
4. Mazuryk D. Nove v ukrainskii leksytsi. Slovnyk-dovidnyk. Lviv: Svit, 2002. 130 s.
5. Klymenko N. F., Karpilovska Ye. A., Kysliuk L. P. Dynamichni protsesy v suchasnomu ukrainskomu leksykonii: Monohrafiia. Kyiv: Vydavnychiy Dim Dmytra Buraho, 2008. 336 s.
6. Koloiz Zh. V. Tlumachno-slovotvirnyi slovnyk okazionalizmiv. Kryvyi Rih: TOV "YaVVA", 2003. 168 s.
7. Mazuryk D. Nove v ukrainskii leksytsi : slovnyk-dovidnyk. Lviv : Svit, 2002. 130 s.
8. Neliuba A. Leksyko-slovotvirni innovatsii (1983–2003). Kharkiv, 2004. 188 s.

9. Neliuba A., Neliuba S. Leksyko-slovotvirni innovatsii (2004–2006) : slovnyk. Kharkiv : Maidan, 2007. 144 s.

10. Novi slova ta znachennia: slovnyk / In-t ukr. movy NAN Ukrainy; uklady L. V. Turovska, L. M. Vasylova. Kyiv: Dovira, 2008. 271 s.

11. Novi i aktualizovani slova ta znachennia: slovnykovi materialy (2002–2010) / Ker. proektu i vidp. red. O. M. Tyshchenko, avt. kolektyv: V. O. Baloh, N. Ye. Lozova, L. O. Tymenko, O. M. Tyshchenko; Instytut ukrainskoi movy NAN Ukrainy. Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho, 2010. 280 s.

12. Slovtvorchist nezalezhnoi Ukrainy. 1991–2016: slovnyk / Ukladach A. Neliuba. Kharkiv: Kharkivske istoryko-filolohichne tovarystvo, 2012. 608 s.

13. Styshov O. A. Dynamichni protsesy v leksyko-semantichnii systemi ta v slovtvori ukrainskoi movy kintsia XX st. (na materialy movy zasobiv masovoi informatsii). Avtoref. dys... d-ra filol. nauk: 10.02.01. Kyiv, 2003.

14. *Flares d'Arcetis* GR., *Sckmsekr* R. The process of language understanding: a few issues in cxjffitempomy psycholinguistics. *The process of language understanding*. Chichester, 1983. P. 1–41.

15. *Herberg, Dieter*. Neologismen der Neunzigerjahren. *Neues und Fremdes im Deutschen Wortschatz. Aktueller lexikalischer Wandel*. Hrs von G. Stickel. Berlin u.a: de Gryeter, 2001. S. 69–104.

Дата надходження до редакції – 02.12.2022

Дата затвердження редакцією – 23.12.2022

Ольга ПИСКАЧ, канд. філол. наук, доц.,
ДВНЗ "Ужгородський національний університет",
Ужгород, Україна
ORCID: 0000-0002-3858-6823

ЕТНОЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ СІМЕЙНОЇ ОБРЯДОВОСТІ ЗАКАРПАТЦІВ У ЗБІРЦІ М. ДОЧИНЦЯ "КАРБИ І СКАРБИ"

Досліджено етнолінгвістичні особливості акціонального, реально-предметного та вербального елементів сімейної обрядовості закарпатців у збірці М. Дочинця "Карби і скарби". Доведено, що родинна обрядовість у новелах репрезентована як через художні образи, так і через призму філософських, традиційно-народних та релігійних уявлень самого автора. Найяскравіше відтворено акціональні елементи поховальної обрядовості, зокрема омивання й одягання небіжчика, нічне пильнування біля померлого тощо. У більшості з них тісно переплелися язичницькі й християнські традиції, закріплені в ментальній свідомості закарпатців. Специфікою реально-предметного плану є відображення містичних, символічних ознак, що сформувалися на базі міфічних та релігійних уявлень народу. Вербальний план сімейної обрядовості аналізованої збірки представлений переважно лексемами та зрідка фраземами. Більшість обрядових номінацій – загальноукраїнські слова, вживані в літературній мові, за винятком кількох діалектизмів.

Ключові слова: етнолінгвістика, сімейна обрядовість, наратор, лексема, фразема, М. Дочинець.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Сьогодні все більшої ваги набуває проблема вивчення мови у взаємозв'язку з етнокulturурою та етнопсихологією, які є формами відображення етносвіту, носіями етнічної інформації, виразниками духовних основ народу. Актуальним, зокрема, є дослідження художнього тексту у зв'язку з духовною, матеріальною культурою та особистістю митця в соціокультурному просторі, аналіз національно-культурного мовного компонента в його творах, оскільки образ автора (своєрідна авторська картина світу)

формується не тільки завдяки мовним особливостям дискурсу, а й ставленням наратора до теми наративу.

Аналіз досліджень. Навколишній світ людина уявляє крізь призму її культури й рідної мови. Однією з найдавніших форм культури є обряд – "духовно-ментальне утворення, що матеріалізується і передається з покоління в покоління" [12, с. 101]. З етнолінгвістичного погляду, обряд становить цілісний текст у єдності елементів вербального, реалемного, акціонального, просторового, часового та інших планів. Ці різнопланові елементи, на думку В. Конобродської, є засобами вираження в культурних текстах, системою знаків (мовних і невербальних) для створення, збереження й передачі культурологічної інформації [6, с. 27].

Українська етнографія та етнологія сьогодні має чимало наукових досліджень сімейної обрядовості – від статей до ґрунтовних монографічних праць О. Воропая, О. Кравець, Н. Здоровеги, В. Борисенко, Р. Гузія, М. Маєрчик, М. Тиводара та ін. Здобутки ж етнолінгвістики, яка вивчає мову у зв'язку з культурою етносу, скромніші, оскільки й сама наука перебуває на шляху свого становлення і ще остаточно не виробила чіткої концепції, методології. Родинні обряди на різних теренах України досліджували мовознавці П. Романюк, М. Бігусяк, В. Дроботенко, І. Магрицька, Н. Грозовська, Н. Хібеба, О. Жвава, О. Миголинець, В. Конобродська, О. Пискач, Ю. Руснак, Л. Хомчак та ін.

Обрядовість українського народу відтворена в багатьох класичних і новітніх художніх дискурсах, зокрема в поемі "Енеїда" І. Котляревського, повістях "Маруся" Г. Квітки-Основ'яненка, "Кайдашева сім'я" І. Нечуя-Левицького, "Тіні забутих предків" М. Коцюбинського, новелі "Дитинство" з роману Ю. Яновського "Вершники" та ін. Дослідження обрядових назв у творах Т. Шевченка засвідчує широку обізнаність Кобзаря "з українськими обрядовими традиціями, особливо з елементами весільного та поховального обрядів. Зокрема, досить детально весілля описано в "Наймичці", "Катерині", елементи поховального обряду – в "Княжній", "Великому льосі", "Тризні" тощо" [7, с. 360].

Вагоме місце посідає обрядовий дискурс у творчості сучасних митців, зокрема відомого й успішного закарпатського письменника, публіциста, видавця, лавреата Шевченківської премії (2014 р.)

М. Дочинця, твори якого зачаровують, захоплюють правдивістю, спонукають до роздумів, бо в них закладена глибока життєва мудрість і філософія.

У сучасному літературно-критичному дискурсі художній доробок М. Дочинця досліджували В. Базилевський, Т. Вергелес, Є. Сверстюк, Л. Скорина, М. Слабошпицький, П. Сорока, Л. Горболіс, М. Васьків, О. Талько, Л. Єршова, В. Горинь, О. Капленко, О. Іщенко та ін. Літературознавці зауважили, що проза М. Дочинця філософсько-концентрична й атропоцентрична, насичена фольклорними полями, морально-етичними рефлексіями, сентенціями, максимами, психологічними колізіями. Письменник "уміє витворити свій неповторний художній світ і приголомшувати читачів характером розгортання сюжетів, їхньою цілісністю, завершеністю, конфліктами, типами нарації, групуванням персонажів, символами, смисловим навантаженням деталей тощо" [5, с. 10].

Мова творів М. Дочинця викликає жваву зацікавленість і багатьох лінгвістів, зокрема А. Вегеш (художній антропонімікон, промовистість назв романів письменника), Р. Теребуса (метафори, власні назви в романах "Вічник" та "Криничар"), Л. Прокопович, О. Микитюк (діалектизми), Г. Вовченко (народна стихія й мовний портрет у прозі М. Дочинця), В. Буди (перифрази в романі "Вічник"), М. Яцьків, М. Вергалоук, Л. Прокопович (фразеологізми, афоризми в романах митця) та деяких інших.

Об'єктом нашого дослідження є збірка "Карби і скарби" (2015), що містить 44 новели й має яскраво символічну назву, яку сам М. Дочинець пояснює в передньому слові так: "Карби – то знаки на скрижалях планиди роду-народу. Найдавніший, найкоштовніший скарб краю, країни, Ук-Раїни. Карби на пам'ять і скарби на вічність" [3, с. 3] (пор. *планида*, розм., заст. "те саме, що доля" [8, т. 6, с. 562]). І справді, читаючи збірку, розумієш глибинну символіку народної мудрості, тонко вплетену в тканину художнього світу. З огляду на обмежений обсяг публікації зосередимо свою увагу тільки на сімейній обрядовості, сподіваючись, що неповторне багатство календарного обрядового дискурсу цієї книги ще стане об'єктом окремого аналізу.

Предмет нашого дослідження – вербальні та невербальні елементи сімейної обрядовості; семантика, словотвір обрядових лексем.

Мета дослідження – етнолінгвістична характеристика сімейної обрядовості закарпатців у збірці "Карби і скарби" М. Дочинця.

Реалізація визначеної мети передбачає виконання таких **завдань**: 1) дослідити особливості відтворення акціонального, реально-предметного та вербального елементів сімейної обрядовості в контексті художнього стилю; 2) звернути увагу на специфіку художньої репрезентації сімейної обрядовості закарпатців у зв'язку з особистістю самого М. Дочинця як імпліцитного наратора; 3) здійснити семантичний та словотвірно-етимологічний аналіз обрядових назв.

Методи та методика дослідження. Основними методами дослідження є описовий та метод контекстуального аналізу. Додатково залучено прийоми лексико-семантичного (встановлення значення обрядових назв), порівняльно-історичного (з'ясування походження слів) та семантико-стилістичного (виявлення співвідношення мовних засобів, якими експресивно виражається інтелектуальний, емоційний чи естетичний зміст тексту до змісту інформації) методів дослідження.

Виклад основного матеріалу. Творчість М. Дочинця наскрізь пронизана енергетикою карпатського духу, оскільки живиться невичерпними скарбами народної мудрості, сформованими й збереженими на цій землі протягом багатьох віків. Недаремно в одному зі своїх численних інтерв'ю митець наголошував, що книга – це не якість слова чи літер, а якість духу, у книзі головне не рядки, а те, що між рядками. Ми не ставимо собі за мету досліджувати образ автора, однак потреба у використанні деякої літературознавчої термінології спонукає уточнити концептуальні аспекти нашого дослідження. Зауважимо, що в літературознавстві сьогодні є два кардинально різні погляди на питання про образ автора – від визнання (традиційний, більш поширений підхід) до заперечення значущості митця як індивідуальної свідомості та його культу в художньому тексті. З огляду на специфічну манеру письма М. Дочинця ми схилиємося до традиційної концепції про існування в художньому творі символічного образу автора, який дає можливість зрозуміти твір як діяльність, а не тільки як результат діяльності. На нашу думку, образ автора – це певна абстракція, що співвідноситься

з авторською особистістю, яка реалізується у творі через погляди і вчинки героїв або іншими способами. Створений письменником художній світ все ж таки відображає його "бачення, осмислення, оцінку довколишнього (явища, події, люди тощо подані крізь призму інтелекту, світовідчуття, цінностей творчої особистості) та власного "я" в ньому", – вважає О. Цепа, – і цілком обґрунтовано пропонує інтегрований підхід до аналізу образу автора за допомогою лінгвістичного, літературознавчого та психологічного інструментарію [10, с. 240].

У збірці "Карби і скарби" М. Дочинець постає як імпліцитний наратор, який відображає в тексті власну позицію завдяки своїм героям чи особистому зверненню до читачів. Спробуємо це довести на прикладі сімейного обрядового дискурсу, звертаючи увагу на такі три його складники: акціональний, тобто дійовий; реально-предметний, що пов'язаний із обрядовими предметами; вербальний (словесний). Багато хто з дослідників вважає, що в обрядовому тексті найважливішим є акціональний бік, тому "істинне декодування гіпертексту повинне було б відбуватись лише крізь призму цієї кінетичної частини, тобто, власне кажучи, невербальна частина у контексті ситуативно-дійових засобів повинна ставитись у центр аналізу" [1, с. 26].

Сімейне життя українців традиційно супроводжувалося різноманітними обрядами та ритуалами, які в образно-символічній формі відзначали певні етапи життя людини та найважливіші стадії розвитку родини в її життєвому циклі, відповідно до чого сформувався комплекс сімейної обрядовості, що охоплює родильні, весільні та поховальні обряди.

Звичаї й обряди, пов'язані з народженням дитини, утворюють багатофункціональний обрядовий комплекс, у якому виділяють чотири основні етапи: дородовий, власне родильний, післяродовий та соціалізаційний (прилучення новонародженого до роду, сім'ї, віри).

Дородові обряди повинні сприяти нормальному протіканню вагітності та доброму самопочуттю жінки, яка прагне народити фізично й розумово здорове дитя. У цих обрядах збережено чимало ритуальних, магічних, оберегових дій та повір'їв, різних заборон, які й досі побутують на теренах Закарпаття. М. Дочинець у новелах "Мураха в бурштині" та "Ціркус" не просто

відтворює чимало з подібних повір'їв, але й намагається дати їм обґрунтування через народні світовідчуття: *"Уродився він калічкою – із заячою губою. Кажали, коли мати ходила з ним у тяжі, то присіла в потребі під кущ – а там заєць спав"* [3, с. 144]; *"Дітвачка народилася якоюсь несправною. Виглядало, що не має кісток. Тільце подавалося й тягнулося, як драгли. Куди рученя чи ноженя обернуть, там і залишається. До того ще й очі не стулялися, ніби повічки приросли до брів. Зайвий раз на калічку не кортіло глянути, а вона зорить за тобою невсипно – і вдень, і вночі. Аж страхи брали. Ворожка Бумбаня нашептала, що коли жона ходила в тяжі, зірвала ягоду зі зміїним сім'ям. От і посіялося в ній. Мати аж приніміла зо страху, що народила"* [3, с. 256].

Давно власне родильний обряд починався з приходу сільської баби-повитухи. На Закарпатті та в більшості регіонів України цю жінку називали *сільська баба* чи просто *баба*. Вона не тільки приймала пологи, але й лікувала людей, тобто виконувала роль сільської знахарки. Саме так описано її місію в новелі М. Дочинця "Вербова кошарка": *"Дрібних дітей вона купала в старій помийниці, щоб росли неврекливими. Для когось гасила водою грань і обмивала тіло. Слабим на дихалку розсипала жменями сіль під постіллю"* [3, с. 12].

Про нелегку долю сільських жінок, які змушені були працювати навіть на останніх місяцях вагітності й часто народжували самостійно під час виконання важкої роботи, дізнаємося з новели "Пташка-домашка": *"Породілля ткала, коли напали нечekanі перейми. Скрикнула й м'яко зсунулася з кріселя. На крик хтось приспів і вздрів у клоччі дитинча, що ручкою перебирало нитки. Змили писклю – дівойка! Старина казала, що це добра познака, що доля піде їй у нитку. Люди щось знають, та не все. Нитки з нею були до останку, а доля не стелилася"* [3, с. 40].

Вербальні (лексичні й фразеологічні) засоби допомагають письменникові відтворити неповторний закарпатський колорит обрядових дійств: *крижмо*: *"Обруси були для образів і для рам із світлинами, для княгинь-наречених, для непорочного крижма в колиску, для проводів небіжчиків, для сватів – плечові"* [3, с. 44]. Див. діал. *крижма*, літ. *крижмо*, а, с, етн. 1. Біла тканина, у яку сповивають дитину хрещені батьки після обряду хрещення.

2. Полотно або інша тканина як подарунок новонародженому від хрещеної матері [8, т. 4, с. 343]. Слово *крижмо* запозичене через польське і, далі, чеське посередництво з давньовірхньо-німецької мови [4, т. 3, с. 90]; *похрѣсник* 'хрещеник': "*На Тройцю пеклися перепічки, схожі на перепілки. Їх дарували похресникам і сусідським дітям*" [3, с. 122]. Лексема є нормативною [8, т. 7, с. 458]; *шептунка* 'жінка, що, чаклюючи, промовляє наговір, нашепт, приворот': "*Мали бабу в селі за шептунку*" [3, с. 12] – суфіксальне утворення від дієслова *шептати*, у СУМ [8, т. 11, с. 442] фіксується як застаріле; *ялова (жона)* 'безплідна жінка': "*Ялові жони, перед тим як прийти до баби, клали під себе на ніч коцку цукру. Баба потім зчитувала з неї болячки*" [3, с. 12]. Лексема *яловий* походить від псл. *(j)alovъ < jalъ* [4, т. 6, с. 545], як розмовна фіксується в СУМ [8, т. 11, с. 643]; *ходити в тяжі* 'бути вагітною': "*Ворожка Бумбаня нашептала, що коли жона ходила в тяжі, зірвала ягоду зі зміїним сім'ям*" [3, с. 256] та ін.

Тема смерті, яка найбільш яскраво відображена в поховальній обрядовості всіх культур, є неодмінним складником людського бачення світу й відіграє суттєву роль у формуванні світогляду народу. Вона й досі залишається частиною тієї сакральної сфери діяльності людини, у якій кожен елемент набуває магічного значення та виконується відповідно до давніх традицій, що сягають корінням часів праслов'янської та давньоіндоевропейської громади. Специфіка побутування тих чи тих поховальних звичаїв зумовлена народними уявленнями про смерть, про її причини, про саму природу смерті, про форми посмертного існування.

Найбільш яскраво представлено похоронний обряд у новелі з символічною назвою "Чорний ангел" – саме так іменує письменник Ержі-нейні (з угор. *péni* – тітка (ввічливе звертання в деяких районах Закарпаття до жінки, старшої за віком)), яка споряджає покійників у труну: омиває, одягає, ретушує їх. Автор будує свою оповідь у формі діалогу з героїнею: "*І ця жінка сотні разів входила сюди зі своїми мерцями. Їхній чорний ангел.*

– А ви? – запитує Ержі-нейні. – Ви смерті не боїтеся?

– Я з нею майже кожен день, – посміхається своїми вицвілими очима. – У мене все давно напароване в скрині. Правда, не знаю, чи знайдеться кому обмити..." [3, с. 182]. Фраза героїні

про "напароване в скрині" відображає усвідомлення неминучості смерті літньою людиною, яка заздалегідь готує одяг для своєї останньої подорожі. Таке ставлення до смерті зумовлене християнськими віруваннями про існування потойбічного життя. В образі Ержі-нейні, незважаючи на угорський колорит її імені, втілені типові риси мудрої закарпатської жінки, роль якої в поховальній обрядовості надзвичайно важлива й непроста.

Неоднозначне ставлення до смерті зумовило формування складної системи похоронного обряду, головною ідеєю якого було вшанування померлих та культу предків. Уявлення про смертність людини формуються в процесі конкретного соціального спілкування, тому кожна культура має власний етнічний образ смерті. М. Дочинець-наратор часто будує свою оповідь у формі розмови з читачем, розмірковуючи в притаманній йому філософській манері про невідворотність переходу людини в потойбічний світ, про її стан під час агонії: *"Живе і мертво – де грань переходу одного в інше?! Нас завжди супроводить цей тасмничий інтерес до тих, хто переступив останню межу. Що він думав і казав перед тим, як почувався?"* [3, с. 178].

Письменник, осмислюючи й інтерпретуючи деякі елементи поховальної обрядовості, не міг оминати такого важливого концепту, як *душа*, а саме її безсмертя. Він проводить паралель між релігійними уявленнями про душу та науковими фактами, подаючи при цьому спостереження над біополем київської вченої-геолога Зої Гречишникової, і майже погоджується з думкою, що душа людини – безсмертна: *"А може, це і є доказ безсмертя душі, що багато віків проповідує церква. Але виражений іншими словами – безсмертя матерії. Доказ цілісності нашого матеріального світу"* [3, с. 178]. У міркуваннях М. Дочинця про душу як ауру, біополе людини простежуємо пряму паралель із поглядами В. Чемериса (етюд "Подорож після смерті, або Повернення на прабатьківщину").

У народних уявленнях закарпатців про "легку" і "важку" смерть яскраво втілені ідеї християнства, які письменник передає за допомогою невластне прямої мови: *"Усе це не випадково, пояснює Ержі-нейні. Якщо людина пішла з добром і легко, ця полегкість передається близьким. Біля труни хочеться*

постояти довше, хтось несамохіть намагається торкнутися тіла, наче підзарядитися залишками енергії померлої людини. Підмічено, що за таких обставин удова чи вдівець навіть якісно змінюються фізично й духовно. Світлою печаллю позначені їхні обличчя, а душа стає добрішою й мудрішою. Дуже часто після смерті деяких людей в родині одразу ж народжується дитина. Такі діти виростають сильними, здоровими й розумними.

Але буває й навпаки, коли помирають у муках і з прокльонами або не встигнувши покаятись у важкому гріху. Тоді й похорони гнітючі, складні, пов'язані з казусами. І рідним потім у домі не талантиє, занепадають справи, які небіжчик розпочав" [3, с. 178–179].

Поховальний обряд характеризується однією з найдавніших обрядово-звичаєвих традицій, яка передбачає цілий комплекс ритуальних дійств: омивання й одягання небіжчика, читання над ним Псалтиря, панахида, погріб, комашня після погребу та наступні поминальні вечери на 9-й (7-й) і 40-й день.

Біля людини, яка помирає, обов'язково мусить перебувати хтось із членів родини, які моляться, щоб полегшити передсмертні муки й допомогти душі покійного знайти дорогу в потойбічне життя: *"Треба стежити, щоб до цього мало доступ якомога менше сторонніх людей. Смерть – річ дуже інтимна. Померлому "хочеться", щоб поруч в останній земний час була найближча йому людина. Першою при труні, останньою біля хреста. Якщо є сили (а їх треба знайти), треба перебути разом в одній кімнаті" [3, с. 180].*

Ритуальні дії омивання й одягання небіжчика досить детально передано через спогади героїні, яка стійко дотримується усталених народних звичаїв: *"...Всі свої процедури бабка робить завжди при запнутих вікнах, дзеркалах, при свічці й бажано в кімнаті, де найбільше любив бути покійний. Але в жодному разі не у ванні" [3, с. 179].*

Письменник-наратор виявляє добру обізнаність із різноманітними табу, що супроводжують ці ритуальні дії. Ключовим словом у подібних конструкціях є прислівник *треба* (бо так заведено, так мусить бути, інакше станеться лихо): *"Воду після миття треба одразу ж вилити за ворота, щоб її не напилися тварини,*

і не під фруктові дерева"; "Обстрижене волосся, нігті спалити, а одяг після прання віддати з доброю дякою жебракам"; "Небіжчику не треба ТАМ і прикрас, але їх треба одразу ж зняти після агонії, бо потім йому буде важко з ними "розлучатися". І це повинна робити найближча рідня"; "Якщо були пов'язки чи монети на очах, їх треба кинути в могилу"; "Треба стежити, щоб до цього мало доступ якомога менше сторонніх людей" [3, с. 179–180].

Відомо, що речі, якими торкалися покійника, мають магічну силу, тому їх дуже часто викрадають відьми й використовують у чорній магії. Про це йдеться і в згаданій новелі М. Дочинця: *"Не виключено, що інколи навідуються ворожки, щоб непомітно заволодіти якоюсь річчю небіжчика – це згодиться для відьомських чарів. Як їх упізнає Ержі-нейні? Вони рідко приходять уночі. Скориставшись клопотами рідних, починають чимось допомагати: перебирають квіти, поправляють покривало, збирають пух чи волосини.*

Приходять раптово й так само несподівано зникають. Ні поминки, ні читання Псалтиря їх не цікавлять, на противагу бідним сусідам, що просто користуються нагодою попоїсти" [3, с. 180].

Змальовуючи поведінку людей під час поховання свої рідних, М. Дочинець розкриває таким чином і їхні моральні якості: *"Один синок двадцять доларів їй давав, щоб повиривала в батька золоті коронки. Пішла, навіть гроші за свою роботу не взяла" [3, с. 179]; "Одна жінка п'ять днів ховала від людей мертву матір – чекала її пенсію. Скільки оцу довелося перевести Ержі-нейні, щоб пригдушити запах!" [3, с. 181]. "Мертві однакові всі, зате які різні коло них живі!" [3, с. 180] – звучить як висновок афористична авторська думка.*

Описуючи обряд спорядження покійника в останню путь, письменник загострює увагу на соціальному розшаруванні людей навіть під час такого ритуалу: *"Хоча бідність уже досягає і мертвих. Усе частіше обходяться без білизни і взуття. А перед спусканням труни в землю буває, що й покривало заберуть. Живим ще прислужиться" [3, с. 181]; "Похорони нині різні, як і люди. Одному трояндами й герберами всіюють останню путь, у яму кидають пляшки шампанського та жмені "рафаелло". Іншого*

виряджають у запряній сороці й у фанерному ящику" [3, с. 182]. І робить сумний висновок із притаманною йому іронічністю: *"Селяві, у цвинтарну браму легко вміщаються і циганський віз, і мерседес. Ці ворота достатньо широкі – ніхто не прослизне мимо"* [3, с. 180], цим самим констатуючи, що перед смертю всі рівні – і багаті, й убогі. Цвинтарна брама – це не просто ворота на кладовище, а символічна межа між *цим* і *тим* світом.

Відомо, що весь поховально-обрядовий комплекс виявлення почесней померлому спрямований на забезпечення йому спокою на тому світі та захисту від нічних відвідин його душі. Тому в багатьох селах покійнику в труну клали його улюблені речі [9, с. 313]. Такі забобони з погляду здорового глузду видаються героїні М. Дочинця, а скоріше йому самому, незрозумілими: *"Люди іноді поводяться смішно в своїй скорботі. Деякі пориваються покласти до могили якусь річ, значущу для померлого. Одна жінка любовно засунула під бік чоловікові пляшку дорогого коньяку: "Планував на день народження випити". Інші не дають глибоко копати яму, бо ТАМ буде сирі"* [3, с. 181]. Автор вдається до графічного виділення великим шрифтом прислівника *там* (тобто *на тому світі*), вкладаючи в нього символічний, містичний зміст. Різноманітні графічні прийоми є потужним засобом прагматичного впливу на читача і яскравою ознакою постмодерністського письма.

У новелі "Воскові персні" М. Дочинець описує обряд нічного пильнування біля померлого. Ритуал має давню традицію і містить як язичницькі (ігри та забави біля покійника), так і християнські (читання над покійним Псалтиря) елементи. Головна мета цього дійства – полегшити відхід душі покійника в інший світ: *"Збоку, на ладі, жінки читали Псалтир. Книгу передавали одна одній. Та, що приймала її, підводилася й умочувала пальці у воду. Тягучі речитативи псалом тріпотіли під сволоком, як зграя нічних метеликів"* [3, с. 224].

Сама назва новели також символічного й частково містичного змісту, адже персні з воску на руках покійниці – важливий елемент реально-предметного плану похоронного обряду: *"Руки на грудях, на двох пальцях – воскові персні. Ознака того, що вмерла дівкою, незайманицею"* [3, с. 224].

Однією з найхарактерніших особливостей похоронної обрядовості українців є тривале збереження в ній такого давнього ритуального явища, як ігри біля покійника, які, крім карпатського регіону, побутували також на Покутті, Підгір'ї, в окремих районах Буковини й Закарпаття та частково на Поділлі. Різні форми обрядових веселоців і їхні рудименти зберігалися в похоронній звичаєвості багатьох народів Європи (у хорватів, болгар, чорногорців, сербів, словенців, молдаван, румунів, німців та ін.) ще в кінці XIX – початку XX ст. В українців протягом XX ст. цей звичай поступово занепав [2, с. 12]. Мета ритуальних ігор – розважити та відволікти родину, полегшити перебування біля покійника, розвіяти смуток, не дати заснути присутнім або дати відпочити родині [11, с. 207]. Опитані нами респонденти-старожили згадують, що такі ігри переважно практикувалися, коли помирав хтось із літніх, а не з молодих людей. Як відомо, фрагмент подібного ритуалу відтворив М. Коцюбинський у повісті "Тіні забутих предків".

М. Дочинець у новелі "Воскові персні" також не оминає ритуальних ігор: *"Тут-там порскав смішок, зривалося гигикання. Дітваки-підлітки дістали десь віжки й за хатою купками почали перетягуватися, з вищанням падали в траву. Старші бавилися в ігрі. Один тримав на колінах шапку, інший ховав у ній обличчя, а хтось підбігав і бив його ззаду. Якщо вгадав хто, той "нюрився" в шапку. Коли стемніло, в ігри втягнули й дівчат. Вигребли вугілля з ватри, замастили руки. Підбігали до дівчат і чорнили їм обличчя. Ті не кидалися до мийниці, по чергово підводилися з лавки і вказували пальцем на зловмисника. Хлопець підходив і губами стирал сажу з їхніх щік, шиї. Відтак дівчата мали "вибілювати" їх..."* [3, с. 225]. Зауважимо, що свідком подібних похоронних ігор на початку 80-х рр. XX ст. в с. Торунь Міжгірського району були й ми.

Номінативними репрезентантами поховального обрядового дискурсу в збірці М. Дочинця "Карби і скарби" виступають лексичні й зрідка фразеологічні засоби таких семантичних груп: 1) назви поховально-поминальних обрядодій: *відпровадити душу* 'найняти службу за померлим', *парастас* 'поминальна відправа і трапеза', *поховати* 'похоронити померлого', *похорон*,

упровід 'обряд проводів і поховання померлого', поминки 'обрядовий обід за упокій померлого після похорону або в день річниці його смерті', сороковини 'сороковий день після чиєї-небудь смерті; поминки в цей день'; 2) назви учасників поховального обряду: *мертвий*, *мертвяк*, *мре]]ць*, *небіжчик* 'покійник', *небіжчиця* 'покійниця'; 3) назви ритуальних предметів, що супроводжують етапи поховального обряду: *гріб*, *труна*, *деревище* 'ящик для поховання', *катафалк* 'спеціальна машина для перевезення труни з покійником', *надгробок* 'пам'ятник, камінь, плита і т. ін., встановлені на могилі' та ін.

Елементи весільної обрядовості закарпатців М. Дочинець особливо колоритно відтворив у новелі "Мамчин хліб". Тут, зокрема, знаходимо назви *староста* 'старший над усіма учасниками весілля, його керівник і розпорядник': *"Староста ходив поміж столами з хлібним колесом і примовляв: "А хто сидить за столом, най дарує за шором..."* [3, с. 122]. Як обрядовий термін лексема вжита у вторинній номінативній функції; мотиваційною ознакою назви весільного чину є вміння вибраної особи бути розпорядником, керівником весілля; *дружка* 'подруга молодої на весіллі': *"На тарелі щербина – най дарує родина... На тарелі галузки – най дарують і дружки"* [3, с. 122]. *Дружка* – суфіксальне утворення від *друг* ← псл. **drugъ* [4, т. 2, с. 134]. Наведені вище ілюстрації репрезентують обряд вручення молодим весільних подарунків, передусім грошей; *молодий* 'наречений', *молода* 'наречена': *"А напередодні з коврієм, нанизавши його на руку, ходили селом, запрошуючи: "Просив пан молодий і паніка молода, абисьте загостили до них у суботу на свайбу. Та дуже просили, абисьте прийшли, абисьте їх хижу не обійшли"* [3, с. 122]. Обидва субстантивовані прикметники є нормативами [8, т. 4, с. 786]; *свайба* 'обряд одруження, а також святкування з цієї нагоди за звичаєм' сягає псл. *svatъba*, що походить від *svatъ* "сватання" [4, т. 5, с. 186]. Остання цитата демонструє фрагмент традиційного на Закарпатті запрошення на весілля. Закріплені у весільній обрядовості своєрідні етикетні формули, наведені вище, є лінгвокультурним кодом, відображенням еталонів мовленнєвої поведінки та ментальності закарпатців.

Висновки

Сімейну обрядовість закарпатців художньо відтворено в таких новелах збірки "Карби і скарби" М. Дочинця: "Ціркус", "Мураха в бурштині", "Пташка-домашка" (родильний обряд); "Чорний ангел", "Воскові персні" (поховальний обряд); "Мамчин хліб" (весільна обрядовість). Особливо детально описано поховальні ритуали в новелі "Чорний ангел". Ці твори засвідчують глибоку обізнаність письменника з карпатськими обрядовими традиціями, які він майстерно вплітає в канву художнього контексту. Родинна обрядовість у творах М. Дочинця репрезентована як через художні образи, так і через призму філософських, традиційно-народних та релігійних уявлень самого автора як імпліцитного наратора. Картина його художнього світу відтворює особливості національного українського світобачення та світорозуміння.

Сімейний обрядовий дискурс виявляється в аналізованих творах в акціональному, реально-предметному та вербальному планах. Найбільш яскраво відтворено акціональні елементи родинної обрядовості, зокрема омивання й одягання небіжчика, нічне пильнування біля померлого, запрошення на весілля, обдарування молодих тощо. У більшості з них тісно переплелися язичницькі й християнські традиції, закріплені в ментальній свідомості закарпатців. Специфікою реально-предметного плану сімейної обрядовості в новелістиці є відображення містичних, символічних ознак, що сформувалися на базі міфічних та релігійних уявлень народу. Вербальний план сімейної обрядовості аналізованої збірки представлений переважно лексемами (*похресник, староста, дружка, деревище* та ін.) та зрідка фраземами (*ходити в тяжі, гасити грань, відпровадити душу, прийняв Бог душу*), окремі з яких належать винятково до обрядової сфери (*крижмо, катафалк, сороковини, парастас* та деякі ін.), а більшість є загальноновживаними номенами, що набувають обрядової семантики в контексті (*могила, мертвий, покривало, народитися* та ін.). За походженням це переважно питомі українські назви з праслов'янськими коренями (*перейми, колиска, похорон, поховати, гріб, душа* та ін.) та кілька запозичень (*крижмо* – з німецької, *небіжчиця, труна* – з польської, *парастас* – із грецької). Більшість обрядових номінацій – загальноукраїнські слова,

вживані в літературній мові, за винятком кількох діалектизмів (*свайба, упровід, деревійце*). Символічне значення притаманне назвам *душа, свічка, хрест, воскові персні* та ін.

Перспективою подальших наукових пошуків можуть бути етнолінгвістичні, психолінгвістичні, лінгвокультурологічні дослідження художнього ідіостилю М. Дочинця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алатирєва Н.Б. Номінативна ланка у середовищі українського обрядового гіпертексту: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Одеса, 2002. 179 с.
2. Гузій Р. Б. Похоронні звичаї та обряди українців Карпат (XIX–XX ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук. Львів, 2002. 23 с.
3. Дочинець М. Карби і скарби. Посвіт карпатського світу. Харків: Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля". 2015. 288 с.
4. Етимологічний словник української мови: В 7 т. Київ, 1982–2012. Т. 1–6.
5. Жила С. Концепція вічного буття національної людини і національного світу за романом "Вічник" Мирослава Дочинця: вивчення твору в середній школі та вищі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2016. Вип. 2. С. 10–16.
6. Конобродська В. Поліський поховальний і поминальний обряди: Етнолінгвістичні студії. Житомир, 2007. Т. 1. 356 с.
7. Пискач О. Д. Обрядові назви у творах Тараса Шевченка. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Ужгород, 2014. Вип. 1 (31). С. 355–360.
8. Словник української мови / редкол.: Білодід І. К. [голова] та ін. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 1–11.
9. Тиводар М. П. Етнографія Закарпаття: Історико-етнографічний нарис. Ужгород : Гражда, 2010. 416 с.
10. Цепя О. В. Проблема автора в літературознавстві (методичний аспект). *Молодий вчений*. 2016. № 9 (36). С. 238–242.
11. Черленяк І. В. Поховально-поминальні обряди українців Закарпаття кінця XIX – першої половини XX ст. *Записки історичного факультету*. Вип. 27. Одеса : Одеський національний університет ім. І. І. Мечнікова, 2016. С. 197–221.
12. Яковлева О. В. Обрядовий дискурс у системі національної лінгвоментальності. Одеса, 2014. 396 с.

**ETHNOLINGUISTIC FEATURES OF FAMILY RITUALS
OF TRANSCARPATHIANS IN M. DOCHYNETS'S
"INDENTS AND TREASURES" COLLECTION**

The paper examines the reproduction peculiarities of action, real-object and verbal elements of family rituals in the context of artistic style; the specifics of the artistic representation of the family rituals of Transcarpathians in connection with the personality of M. Dochynets himself as an implicit narrator has been traced; semantic and word-forming and etymological analysis of ceremonial names has been carried out as well.

The family rituals of Transcarpathians are artistically reproduced in the short stories "Circus", "Ant in Amber", "Domestic Bird" (birth ceremony); "Black Angel", "Wax Rings" (funeral rite); "Mother's Bread" (wedding ceremony). Family rituals in M. Dochynets's works are represented both through artistic images and the prism of philosophical, traditional folk and religious ideas of the author himself as an implicit narrator. The picture of his artistic world reproduces the peculiarities of the national Ukrainian worldview and world consideration.

Action elements of family rites are most vividly reproduced, including washing and dressing of the deceased, night vigil near the deceased, wedding invitations, gift giving to the young, etc. In most of them, pagan and Christian traditions are closely intertwined, fixed in the mental consciousness of Transcarpathians. The specificity of the real-object plan of family rites in M. Dochynets's novel is the reflection of mystical, symbolic features formed on the basis of mythical and religious ideas of the people.

The verbal context of the family rituals of the analyzed collection is represented mainly by lexemes and occasionally by phrasemes. By origin, these are mostly Ukrainian proper names with Proto-Slavic roots and a few borrowings. Most of the ceremonial nominations are the words of Ukrainian origin used mostly in the literary language, with the exception of a few dialectical words (sváýba, krúzhmo, uprovíd, dérevúsche). Symbolic meaning is inherent in such names as soul, candle, cross, wax rings, etc.

Keywords: *ethnolinguistics, family rituals, image of the author, narrator, lexeme, phraseme, M. Dochynets.*

REFERENCES

1. Alatyrieva, N. B. (2002). Nominatyvna lanka u seredovyshchi ukrayinskoho obriadovoho hipertekstu [Nominative link in the medium of Ukrainian ritual hypertext]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Odesa. [in Ukrainian].
2. Huziy, R. B. (2002). Pokhoronni zvychai ta obriady ukrainsiv Karpat (XIX–XX st.) [Burial customs and ceremonies of the Ukrainians in the Carpathians (XIX–XXth centuries)]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Lviv. [in Ukrainian].
3. Dochynets, M. (2015). *Karby i skarby. Posvit karpatskoho svitu* [Tokens and treasures. The radiance of the Carpathian world]. Kharkiv: Knyzhkovy Klub "Klub Simeynoho Dozvillia". [in Ukrainian].
4. Melnychuk, O. S. (eds.) (1982–2012). *Etymolohichny slovnyk ukrayinskoyi movy: V 7 t.* [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language: In 7 vols.]. Kyiv. [in Ukrainian].
5. Zhyla, S. (2016). Kontseptsiya vichnoho buttia natsionalnoyi liudyny i natsionalnoho svitu za romanom "Vichnyk" Myroslava Dochuntsia: vyvchennia tvoriv v seredniy shkoli ta vyshi [The conception of the eternal existence of the national individual and the national world in the novel "Perpetual" by Myroslav Dochynets: studying the work in the secondary and high schools]. *Naukovy visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: Filolohiya – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Philology*, 2, 10–16. [in Ukrainian]
6. Konobrodska, V. (2007). *Polisky pokhvalny i pomynalny obriady: Etnolinhvistychni studii* [Polissia burial and commemoration rites: Ethnolinguistic studies]. (Vol. 1). Zhytomyr. [in Ukrainian].
7. Pyskach, O. D. (2014). Obriadovi nazvy u tvorakh Tarasa Shevchenka [Ceremonial nominations in Taras Shevchenko's works.]. *Naukovy visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: Filolohiya. Sotsialni komunikatsiyi – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Philology. Social Communications*, 1 (31), 355–360. Uzhhorod. [in Ukrainian].
8. Bilodid, I. K. (eds). (1970–1980). *Slovnyk ukrayinskoyi movy* [Dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv : Naukova dumka. Vol. 1–11. [in Ukrainian].
9. Tyvodar, M. P. (2010). *Etnohrafiya Zakarpattia: Istoryko-etnografichny narys* [The Ethnography of Transcarpathia: A Historical and Ethnographic Overview]. Uzhhorod: Hrazhda. [in Ukrainian].
10. Tsepa, O. V. (2016). Problema avtora v literaturoznavstvi (metodychny aspekt) [The Problem of the Author in Literary Studies

(methodological aspect)]. *Molody vcheny – Young scholar*, 9 (36), 238–242. [in Ukrainian].

11. Cherleniak, I. V. (2016). Pokhovalno-pomynalni obriady ukrayintsiv Zakarpattia kintsia XIX – pershoyi polovyny XX st. [Burial and commemoration ceremonies of Transcarpathian Ukrainians at the end of the 19th century – the first half of the 20th century]. *Zapysky istorychnoho fakultetu – Buletin of the History Department*, 27, (pp. 197–221). Odesa: Odesky natsionalny universytet im. I. I. Mechnikova. [in Ukrainian].

12. Yakovlieva, O. V. (2014). *Obriadovy dyskurs u systemi natsionalnoyi linhvomentalnosti* [Ceremonial discourse in the system of national linguistic mentality]. Odesa. [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції – 09.09.2022

Дата затвердження редакцією – 21.09.2022

Олександр СТРОКАЛЬ, канд. філол. наук,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0002-9229-2711

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ МІФОЛОГЕМИ ЧЕРВОНОГО КОЛЬОРУ В ПОЕТИЧНІЙ МОВІ ОЛЕКСІЯ ДОВГОГО

У дослідженні проаналізовано особливості мовного вираження міфологеми червоного кольору на матеріалі поетичних текстів Олексія Довгого. Охарактеризовано граматичні, смислові, стилістичні та індивідуально-авторські характеристики вживання мовних одиниць на позначення реалій, пов'язаних із розгляданою міфологемою.

У статті наголошено на особливій функції мовних одиниць, які позначають реалії, асоційовані з червоним кольором, у поетичних текстах Олексія Довгого. Аналізовані одиниці було згруповано відповідно до їхніх граматичних характеристик, будови та семантики. З'ясовано, що лексеми на позначення міфологеми червоного кольору та реалій, пов'язаних із нею, беруть участь у створенні в аналізованих поетичних текстах низки художніх образів та мотивів, які значно розширюють межі семантичного наповнення зазначеної міфологеми. Під час дослідження було з'ясовано, що в численних авторських контекстах міфологема червоного кольору асоціюється з образами ідеального локусу, змін, перетворень, революцій і воєн, а також із почуттям любові та жіночою красою. Відзначено, що вербалізатори ідеального локусу часто у свідомості ліричного героя пов'язуються із образами сонця; лексеми на позначення змін часто асоціюються з образами вогню, ран та крові; слова, які у свідомості ліричного героя пов'язані з коханням та жіночою красою, містять у своєму складі семантичні вказівки на різного типу відтінки червоного кольору.

Ключові слова: червоний колір, міфологема, символ, сакральний локус, мовна картина світу, поезія Олексія Довгого.

Постановка проблеми. Текст, виступаючи певним експлікантом художньої творчості, допомагає митцеві слова найбільш повно представити свої думки та ідеї. Ретельно добираючи мовних засобів, автор прагне максимально точно, образно й вичерпно

передати аудиторії настрій свого ліричного героя, його переживання та естетичне осмислення ним реалій довкілля в конкретно-чуттєвій формі. Таким чином, як зазначає О. Потебня, автор і читач у своєму творчому взаєморозумінні схожі на два музичні інструменти, які перебувають між собою в такому зв'язку, де звук одного з них викликає не такий самий, проте відповідний звук іншого [12, с. 80].

У поетичному тексті така взаємодія автора й читача виявлена найбільш експресивно, оскільки її зумовлено як особливостями організації тексту, так і його ритмікою, римою, образністю, наявністю в тексті численних художніх засобів, максимальною концентрацією змісту за відносно мінімального, як порівняти з прозою, розміру. Мовні одиниці, які беруть участь у такому творчому процесі набувають нових емоційно-оцінних семантичних відтінків, нової конотації, репрезентуючи найрізноманітніші психічно-емоційні нюанси в духовному світі людини [5, с. 31]. Експлікацію в поетичному тексті авторського досвіду, вираженого в конкретно-чуттєвих образних формах, дозволяє використання поетом на лінгвальному рівні низки репрезентантів настроєвості ліричного героя, його почувань, радощів і болінь, до яких, зокрема, зараховуємо одиниці на позначення візуальних, тактильних, температурних, авдіальних, одоративних та смакових відчуттів.

За допомогою таких одиниць і крізь призму відчуттів та переживань свого ліричного героя митець у створеному ним поетичному мікрокосмі творчо інтерпретує явища довколишнього макрокосму, свідомо чи несвідомо апелюючи при тім до колективного досвіду людства, його космологічних і космогонічних уявлень, відображених у численних міфах та легендах. Зазначені світоглядні уявлення характеризуються наявністю виразного національно-культурного компонента, сформованого на основі умов проживання соціуму – відповідних явищ природи, які актуальні лише для певних географічних широт, для певного рельєфу місцевості, для того чи іншого фавно- і флоросередовища. Надзвичайно важливу роль суспільного чинника у формуванні мовної картини світу індивіда підкреслює В. Кононенко, який зазначає, що "етнічно-регіональні особливості, місцеві традиції, звичаї, обряди <...> не можуть не позначатися на

мовленнєвій практиці, отож опосередковано і на психолінгвістичній парадигмі особистості" [6, с. 35].

Таким чином, митець слова, переосмисливши колективний досвід соціуму, до якого він належить, формує індивідуально-авторський поетичний космос свого ліричного героя, відображений у численних художньо-образних реалізаціях за допомогою одиниць мови. Саме тому особливості **актуальності**, на нашу думку, в контексті зазначеної проблематики набувають дослідження, присвячені вивченню лінгвальних засобів поетичного тексту як репрезентантів національних культурних традицій, своєрідного "ментального коду" та їхнього індивідуально-мистецького переосмислення. У більшості випадків такі одиниці максимально художньо, емотивно та експресивно виявляють себе в численних алюзіях, порівняннях, контекстуальній взаємодії образів, письменницькій оцінці того або іншого явища чи реалії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та визначення раніше не вивчених частин загальної проблеми. Наукові студії, присвячені вивченню мовної експлікації особливостей індивідуальної чи колективної картини світу виводять на перший план проблематику саме лінгвальної картини світу, за допомогою якої у свідомості індивіда відображено реальність. Самий же механізм її відображення індивідом полягає у сприйнятті та інтерпретації дійсності в контексті мовних і культурно-національних особливостей, властивих певному мовному колективі, інтерпретацій навколишнього світу за національними концептуальними канонами [21, с. 156].

У сучасній лінгвістиці проблемі мовного відображення картини світу присвячені наукові дослідження А. Вежицької, Г. Гадамера, О. Колесника, В. Кононенка, А. Приходька, О. Селіванової та ін.

На нашу думку, у межах окресленої проблематики потребує більш детального аналізу поетичний доробок Олексія Довгого, оскільки в мові автора натрапляємо на репрезентацію різними мовними конструкціями як традиційних загальнолюдських і власне національних уявлень українців про весь світ, так і авторського бачення універсуму ліричним героєм, експлікованого

художньо-образним переосмисленням низки міфологем тих чи інших складників традиційних українських міфів.

Таким чином, **об'єктом** нашого дослідження є мова поезії Олексія Довгого, представлена у чотиритомній збірці віршів. **Предметом** аналізу стало вивчення особливостей лінгвальної експлікації міфологеми червоного кольору в поетичних текстах автора.

Мета статті – дослідити особливості використання поетом мовних одиниць на позначення міфологеми *червоного кольору* та реалій, пов'язаних із нею. Поставлена мета передбачає виконання таких **завдань**: дати тлумачення та пояснити сутність таких наукових понять, як "міф" і "міфологема"; з'ясувати особливості авторського вираження в мові поезій космологічних уявлень ліричного героя Олексія Довгого, визначити роль і функції в цих уявленнях міфологеми *червоного кольору*.

Виклад основного матеріалу. Вивчаючи особливості світоглядної організації індивіда, нації чи етносу, відображені у мовній, культурній, обрядовій традиціях чи в живописі, неможливо, на нашу думку, оминати питань, пов'язаних із поняттям "міф". Це зумовлено тим, що міф, за словами І. Костюк, завдячуючи своїй символічності, є зручною мовою для опису вічних моделей індивідуальної та суспільної поведінки, загальних законів соціального та природного космосу, яка дає змогу виходити за соціально-історичні та просторово-часові межі задля виявлення "загальнолюдського" змісту [7, с. 405].

Щодо тлумачення означеного поняття науковцями, то зауважимо, що більшість із них розглядає міф як систему узагальнень первісного людського досвіду в його спробах виявити першоементи світобудови, людського і природного начал у ній, узагальнень, які, на відміну від пізніших наукових абстракцій, мають підкреслено конкретно-чуттєвий, антропоморфний характер [20, с. 386]. Інколи поняття "міф" тлумачать як розповідь про певне "творення", у якій повідомляється, яким чином щось відбулося, і в міфі ми стоїмо біля витоків існування цього "чогось" [22, с. 12], чи як витвір наївної віри, який складає філософсько-естетичний комплекс давньої епохи, що базується на заміні об'єктивності сприймання суб'єктивним апіорним переконанням [9, с. 463].

Зі сказаного випливає те, що міф, передусім, є індивідуальним, можна сказати, внутрішнім осмисленням людиною реалій зовнішнього світу. Згодом у процесі комунікації та взаємодії членів соціуму між собою воно стає колективним відображенням вказаних реалій, яке бере безпосередню участь у формуванні картини світу, де особливості довкілля, подій та явищ набувають вигляду антропоморфних істот, усвідомлюваних первісною людиною як цілком реальні персонажі дійсності. У світі сучасному такі міфічні істоти виступають винятково персоніфікованими художніми образами. Відповідно, залежно від аспекту аналізу міфу, науковці виокремлюють у його структурі такі поняття як міфему, або ж складник міфу [8, с. 54], та міфологему – мотив, заснований на міфологічній архаїці та інтелектуалізований відповідно до образної автором моделі мікрокосму твору [1, с. 49].

У поетичній мові Олексія Довгого ліричний герой, емотивно осмислюючи за допомогою численних художніх образів довколишню дійсність, витворює свій унікальний міфопростір, свою картину світу, де кожен елемент важливий, де кожна мовна одиниця виступає тим необхідним складником, без якого авторський всесвіт, авторський часопростір повноцінно не функціонуватиме. Одним із таких значущих його компонентів виступає колір, який у авторській мовно-поетичній картині світу, можна сказати, творить свій мікросвіт і свою реальність. Колір усвідомлюється ліричним героєм поета як своєрідне аксіологічне "продовження дійсності" через конкретно-чуттєві образи. Звернімо увагу на те, як автор у зачині однієї з поезій, використовуючи колореми, спершу створює хронотоп поля, як сакрального локусу (*Чорна рілля вилискує у променях / осіннього сонця. / А за нею, ген, – оксамит озимини... / Два кольори поля – двоє крил. / Третій колір поля – золотий* [25, с. 65]), на якому в подальшому розгортається фабула – реалізується авторський міф неперервності й непереборності життя, символічно представлений міфологемою *червоного кольору*, вербалізованою лексемою "*кров*", яка імпліцитно містить вказівку на відповідне забарвлення, порівняймо: *"Але є ще й білий! / Колір древніший від усіх інших./ Там, де панує він, інші зникають... / Тільки ж над всім і усіма кольорами – / колір крові. / Колір живого життя на планеті. /*

Поки він палатиме, поти цвістимуть / усі інші кольори, тони і півтони їх... / Колір живого життя".

Як бачимо з цитованих рядків, колір у поетичному тексті не лише є засобом відображення різного типу спектральних характеристик об'єктів дійсності, він також виступає носієм глибинних психологічних переживань ліричного героя. Разом із одиницями, які експлікують інші чуттєві реалії лексеми на позначення кольорів дають змогу митцеві слова максимально візуалізувати для читача уявлення ліричного героя про дійсність, передати його настрій та переживання, що забезпечено потужним образно-смысловим складником численних кольорообразів та авторським символізмом кольоропозначень.

Завдячуючи такому своєму образно-художньому потенціалові, лексеми на позначення кольорів заслужено стали об'єктом вивчення в багатьох лінгвістичних студіях. Проте, як зауважує Т. Семашко, група слів-кольоропозначень є безпрецедентно популярною також серед фахівців інших найрізноманітніших галузей знань, оскільки цей номінативний матеріал сформувався протягом всього історичного розвитку мови та еволюції людства, і є важливим для багатьох сфер суспільства, зокрема фізики, біології, фізіології, психології, етнографії, історії [13, с. 352].

У межах лінгвістики особливості номінацій кольору досліджують у кількох напрямках: так, питання історії таких одиниць та етапи їхнього розвитку висвітлювали у своїх працях В. Горобець, О. Дзівак, М. Чикало. Проблеми семантики кольором та їхнього вживання в художніх текстах розглядали в наукових студіях Н. Адах, І. Бабій, Я. Брагіна, Г. Губарєва, Л. Донецьких, С. Єрмоленко, В. Імаровська, М. Карпенко, Н. Пелевіна, Л. Пустовіт, Л. Савченко, Л. Ставицька, Л. Шестак. Особливості їхньої класифікації вивчали О. Дзівак, О. Кулько, А. Критенко; функціонування – А. Куслик. Порівняльно-зіставний аналіз кольоропозначень у різних мовах здійснювали Л. Ласенко, О. Коваль-Костинська, І. Ковальська, В. Клокова. Питання концептуалізації кольором розглянуто в студіях І. Голубовської, Г. Яворської, Л. Ковалевської.

У наш час, однак, в українському мовознавстві практично немає наукових праць, присвячених вивченню поетичного

доробку Олексія Довгого, зокрема, в аспекті проблематики лінгвальної експлікації міфологем того чи іншого кольору як складників авторського міфу та носіїв низки індивідуально-авторських міфологічних мотивів.

На текстовому матеріалі, представленому в чотиритомовому виданні вибраних поезій митця, ми провели дослідження особливостей уживання лексем-кольоративів на позначення міфологеми *червоного кольору*, як одного з основних компонентів авторського міфу О. Довгого. Так, із-поміж 254 одиниць на позначення кольорів та об'єктів і явищ, асоційованих із ними, 38 лексем поет уживає для репрезентації означеної вище міфологеми.

Досліджені мовні одиниці на позначення червоного кольору та пов'язаних із ним реалій можна умовно поділити на низку підгруп за ознаками, що їх запропонувала М. Половинкіна [11, с. 47]. Зауважимо, що в поетичній мові Олексія Довгого актуалізовано лише частину з них:

- частиномовна належність (*червоний* – прикметник, *червонота* – іменник, *червоніти* – дієслово, *червоно* – прислівник). З-поміж інших номінацій на позначення явищ, асоційованих із червоним кольором, також можемо виділити такі частини мови, як іменник (*багрянок*), прикметник (*вогняний*), дієслівно-іменникову конструкцію (*палати в огні*) та прислівник (*малиново*);

- складність будови (*червоний* – проста лексема, *багрянозоряний* – складна; *велика рана* – складена);

- одноколірність/багатоколірність (*рожевий* – один колір, *жовто-рожевий* – два кольори);

- повнота вияву колірної ознаки (*червоний* – повний вияв, *густо-малиново* – надмірний вияв);

- відтінкова семантика (*багряний* – "густо-червоний, пурпуровий" [14, с. 85], *жовтогарячий* – "жовтий з червонуватим відтінком, який має колір апельсина, моркви; оранжевий" [15, с. 541], *карміновий* – "яскраво-червоний" [16, с. 108], *пурпуровий* – "те саме, що пурпурний (який має колір пурпуру; темно-червоний або яскраво-червоний з фіолетовим відтінком; багряний)" [17, с. 391]; *рожевий* – "світло-червоний" [17, с. 598], *черлений* – "те саме, що червлений (темно-червоний)" [18, с. 296]);

- лексична варіативність (*велика рана, вогняний, палати в огні*) – у мові автора надзвичайно активно представлені одиниці, які підкреслюють інтенсивний вияв червоного кольору;
- ступінь деривації (*червоний – червоно – червоно-червоно*);
- наявність неколірного компонента (*червонь-колесо, багряно-зоряний*);
- належність до ядра/периферії (*червоний* – ядерна одиниця, *малиново* – відтінкова, *жовто-рожевий* – відтінково-дифузна, оскільки представлено два семантичні мікрополя *жовтий* і *рожевий* разом із відтінком червоного (*рожевий*);
- типовість/атиповість (*червоний* – типова лексема, *червонь-колесо* – атипова);
- прозорість колірної мотивації (*червоний* – непрозора, *малиново* – прозора, оскільки має асоціативний зв'язок із колірним забарвленням відповідної ягоди);
- експліцитність/імпліцитність (*червоний* – експліцитна одиниця, *кривавий* – імпліцитна);
- різнокореневість (*червоний, багряний, жовтогарячий, каминовий, карміновий, кривавий, малиново, огнебарвний, полумкий, пурпуровий, рожевий, черлений*).

У контексті міфологеми *червоного кольору* в індивідуально-авторському міфопросторі Олексія Довгого зазначимо, що її продуктивність у низці художніх контекстів, її ключова роль зумовлені, передусім, високим ступенем символічності й багатозначності самого кольору в культурі й традиціях українського народу. Так, червоний колір віддавна сприймався як символ крові, війни, конфліктів, трагедій і драм, колір надзвичайно агресивний, пов'язаний астрологічно з планетою Марс [3, с. 860]. Він також характеризується певною амбівалентністю, оскільки, зазначає Дж. Трессідер, виступає в різних культурах емблематичним кольором і богів сонця, і богів війни [19, с. 168], які традиційно, з одного боку, пов'язані з вічним життям, а з іншого – зі смертю та стражданнями. У поетичному міфосвіті ліричного героя О. Довгого вказані особливості символіки та значення червоного кольору вербалізовані значною кількістю мовних одиниць. Однак, зауважимо, що в індивідуально-авторській картині

світу характеризується міфологема набуває особливості – неповторної, національно і культурно маркованої тональності.

Зокрема, у багатьох авторських контекстах можемо простежити виразну кореляцію міфологеми *червоного кольору* з образом Раю, образом ідеального для ліричного героя світу, завше сповненого життєдайної сили, сили натхнення, відчуття впорядкованого космосу, на відміну від безладу хаосу, порівняймо в рядках: *"В'язи у інеї. У сивизні село. / На хатами дими та світла тиша. / Січневе небо білий світ колише. / Своім багряно-зоряним крилом..."* [24, с. 367]. Як бачимо, атипова лексема із неколірним компонентом *"багряно-зоряний"* дає змогу митцеві візуалізувати сакралізований ним локус, а вербалізована складеним прикметником міфологема *червоного кольору* (тут – його відтінку) актуалізує архетипний образ сонця як верховного божества, символу енергії творіння, джерела життєдайної сили [19, с. 348].

Зауважимо, що, на відміну від традиційного, властивого християнській міфології, розмежування образу Раю на три компоненти-складники: Раю-саду, Раю-упорядкованого міста і Раю-неба [10, с. 363-364], у поетичному міфосвіті автора спостерігаємо певну релокацію цього образу – його актуалізують лексеми на позначення реалій чи їхніх атрибутів, пов'язаних із природою та сільською місцевістю, які в картині світу ліричного героя існують як певна синкретична єдність, напр.: *"Сріблиться, мов бабине літо, / Сріблястого ранку роса. / Із жовторожжевого жита / Пахуче колосся звиса..."* [23, с. 198], або ж: *"Ми з батьком плавали в човні. / Злітали гуси. Білась риба. / І захід весь палав в огні, / Мов кавуна гаряча скиба..."* [23, с. 88]. У згаданих контекстах також звертають на себе увагу вербалізатори міфологеми *червоного кольору* – композит *"жовторожжевий"* та порівняльна конструкція *"Мов кавуна гаряча скиба"*, які містять асоціативно-метафоричну вказівку на образ сонця, незмінний компонент ідеалізованого ліричним героєм локусу. Так, перша лексема, маючи у своєму складі елемент на позначення відтінку червоного кольору, викликає у свідомості читача-реципієнта асоціативний зв'язок зі світанком та міфологічним образом Зорі (панни *"з рожевими пальчиками"*), яка умиває Сонце [2, с. 497]. Ідилічність зображуваної картини

посилює введення в текст лексеми-експлікатора образу жита як символу достатку, характерного атрибута Раю.

Конструкція *"Мов кавуна гаряча скиба"* характеризується наявністю тактильно-візуального елемента, який в образно-художньому контексті також може вказувати на сонце, – так, спостерігаємо асоціацію за формою (*кавун*) і температурними характеристиками (*гаряча скиба*). Окрім того, образ кавунової скиби може пов'язуватися у свідомості реципієнта з червоним кольором. Такий зв'язок додатково посилює атрибут *"гаряча"*, традиційно поєднуваний із указаним забарвленням, тому можемо стверджувати, що в означеному художньому контексті лексеми *"кавун"*, *"гарячий"* і *"скиба"* актуалізують міфологему *червоного кольору*. Вона, своєю чергою, допомагає митцеві встановити художній зв'язок між індивідуально-авторським міфологічним образом батька, який у світовій міфології символізує чоловіче начало, світло, усталений порядок речей, силу традиції [4, с. 373], та образом сонця. Таким чином міфологема *червоного кольору*, завдячуючи контекстуальній актуалізації низки поетичних образів, пов'язується у свідомості ліричного героя Олексія Довгого з терапевтично-ідеальним та упорядкованим локусом, порівняймо далі: *"Стелився туман над синню плес / І тихо осідав на плечі. / А батько був такий увесь, / Як цей погожий, теплий вечір"* [23, с. 88].

У двох інших поетичних контекстах згадана вище міфологема, вербалізуючись прикметниковою лексемою *"червоний"* та порівняльною конструкцією *"наче рана"*, які містять експліцитну та імпліцитну вказівки на колірну характеристику відповідно, у свідомості ліричного героя також асоціюються з образом сонця як компонентом ідеального локусу, проте в цих випадках він (образ) мислиться радше додатковим, аніж основним атрибутом художнього Раю, порівняймо: *"Кримські осінні кольори. / Хто не притихав серцем, вражений ними? / Тонка різьбленість гілок, листочків і пелюсток / на тлі синіх гір. Димчате марево і червоне / золото"* [25, с. 76]; *"А там, де небо із туману / В морську вливається глибінь, / Зіходить сонце, **наче рана**, / Ув акварельну голубінь"* [23, с. 299]. Далі, на образно-символічній периферії художнього тексту, знаходяться лексеми *"жар"* та *"червоно"* –

вони експлікують міфологеми *червоного кольору*, яка в поетичному тексті пов'язується з атрибутами образів, використовуваних автором для посилення візуальних характеристик репрезентованого терапевтичного локусу, наприклад: *"Веселий хлопчик-ранок / Устав увесь в росі. / Схилилася на танок / Калина – жар в косі"* [23, с. 186].

У рядках: *"Ой снігурі на стернях, снігулята. / Я так давно не чув їх, так давно. / Будить морози в ранки пелехаті / Лиш тим пташкам природою дано. / Палає сніг. Висвистує червоно. / Летить легке лушпиння зі стерні. / Зі шкоти раптом каркнула ворона: / Мовляв, поживи дайте і мені"* [24, с. 368], – міфологема *червоного кольору*, як бачимо, сприймається у тісному зв'язку з міфологемою – *райського птаха*, образ якого тут репрезентований лексемою "снігурі" й усвідомлюваний ліричним героєм, як посланець Божественного, що відображає стародавні уявлення людства про контакт птахів із вищими силами [19, с. 295] – у нашому випадку з образом сонця через асоціативний зв'язок за схожими колірними атрибутами. Посилює художньо-поетичну реалізацію міфологеми *червоного кольору* контекстуально протиставлювана їй міфологема *чорного кольору*, асоціативно близька міфологемі *демонічного птаха*, вербалізованій орнітонімом "ворона". Зауважимо, що таким чином автор у поетичному контексті за допомогою лексем на позначення згаданих вище міфологем та образів експлікує традиційне уявлення українців про чистих і нечистих птахів, посланців Бога й диявола, провісників щастя та лих відповідно [2, с. 400].

Досить поширеною в авторському міфопросторі Олексія Довгого є суголосність міфологеми *червоного кольору* та мотиву змін і перетворень, який часто розуміється ліричним героєм то як зміни пір року, то як революція, то як війна. У більшості художніх контекстів поета згаданий мотив супроводжує низка образів-експлікантів смерті, що цілком можна пояснити асоціативним зв'язком *червоного кольору* в колективній картині світу з образами крові, ран, кровопролиття та інших явищ деструктивного характеру, результатом яких може стати втрата життя. Однак, відомо, що в архаїчних уявленнях багатьох народів загибель чи смерть не мисляться цілковитим кінцем існування

живої істоти – так, у більшості вірувань смерть виступає своєрідною межею (переходом) з однієї реальності в іншу шляхом різного штибу реінкарнацій – від матеріальних перевтілень до духовно-трансцендентних станів подальшого існування – безпосередньої взаємодії з божественним чи демонічним началом або ж із певним вищим Абсолютом. Будучи одним із важливих компонентів ранніх космологічних уявлень людства, мотив смерті як перевтілення в нові форми з часом міфологізувався, набув обрядового вираження, а згодом у літературі – художньо-образної функційності.

У поетичному просторі О. Довгого міфологема *червоного кольору*, асоціюючись у свідомості ліричного героя з мотивом змін і перетворень у природі, характеризується меншим ступенем вияву деструктивно незворотних процесів, порівнюючи з мотивами змін як результатів воєн чи революцій, – маємо радше поетично-образну експлікацію образів часу та осінньої пори року, атрибутом якої традиційно виступає в народних уявленнях листя жовтого і червоного кольорів, порівняймо: *"Уже цвіте в городах осінь, / Наливши синню капусти. / І полумка небесна осінь / В туман ховається густий. / Летять синички на розраду / До вогняних, як мідь, гайв. / І до відльотного параду / Лелека лелечат повів"* [24, с. 391]. Як бачимо із наведеного контексту, прикметник *"полумкий"* і порівняльна конструкція *"вогняних, як мідь"*, виступаючи репрезентантами розгляданої міфологеми, викликають у читача-реципієнта, передусім, асоціації з вічністю природного циклу змін пір року та відповідними візуальними ознаками, які їх супроводжують.

У світогляді ліричного героя час природний також корелює з часом історичним як процесом уже незворотних змін однієї реальності на іншу, розширюючи тим самим семантичне поле міфологеми *червоного кольору* і доповнюючи його дещо фаталістичним мотивом. Так, у рядках *"Все перейде з подиву у звичність, / Як не стане древності ніде. / Тільки моря сонячна античність / В синю даль манитиме людей. / Та зірки з небесної колиски / Над вогнями вікон і машин / Росами обсіплють обеліски / І згорять у полум'ї жоржин"* [24, с. 486] одиниці-виразники зазначеної міфологеми *"сонячна"*, *"над вогнями"*, *"згорять"* і *"у полум'ї"* беруть участь у створенні образів

ідеалістичної античності і технологічної сучасності, характер взаємодії яких у художньо-поетичній картині світу митця має агресивно виражений деструктивний характер одного по відношенню до іншого під впливом часу ("як не стане древності ніде"), маркований дієсловом "згоряти".

Фаталістичний мотив, що супроводжує в низці художніх контекстів розглядувану міфологему, у деяких випадках починає набувати ноток трагізму та драматичного розгортання подій, порівняймо: *"Ще синь стоїть, як всесвіт, над горою. / Ще **сонце літа** в ній не відбуло. / А вже туман вечірньою порою / Лягає на притишене село. / І щось вологе, моросне на ранок / Холодить душу і спинає кров. / І котить **сонце, як велику рану**, / На ще квітучу молодість дібров"* [23, с. 201] – бачимо художнє протиставлення двох іпостасей образу сонця, експлікованих конструкціями "*сонце літа*" та "*сонце, як велику рану*". Таким чином міфологема *червоного кольору*, асоціативно поєднуючись із образами сонця та рани, виявляє на поетичному полотні Олексія Довгого свою амбівалентну природу, пов'язуючись, з одного боку, з образом життя (*сонце літа*), а з іншого – з образом смерті (*сонце, як велику рану*), де прикметник "*велику*" гіперболізує драматичну тональність до певної "межі трагічності".

Подальший аналіз поетично-лінгвальних вербалізаторів досліджуваної міфологеми дає можливість простежити своєрідну художньо-авторську динаміку її розгортання перед читачем як такої, що асоціюється для ліричного героя поета з процесом змін, – від поступових, природних до невідворотно трагічних, пов'язаних із образами війни та загибелі. Так, у поезії *"Летить, мов олень, час у відчайдушнім твісті..."* вертикальний контекст дає змогу читачеві-реципієнтові через вербалізацію яскравих колористичних образів гарячого білого снігу, ядучого диму пожеж і, мов кров, червоної роси відчутти вселенський масштаб трагедії людства в його нескінченних війнах і конфліктах. Міфологема *червоного кольору*, репрезентована тут прикметниковими "*гарячий*", "*червоний*" та іменниковими "*пожежа*", "*кров*" одиницями, в індивідуально-авторській інтерпретації набуває особливої художньо-образної реалізації. Так, контекстуально оксюморонна сполука "*гарячий білий сніг*" через поєднання

експлікаторів асоціативно протилежних тактильних і візуальних характеристик, на нашу думку, дає змогу авторові певним чином "зацікавити" читача, максимально загострити його увагу у спробі зрозуміти причини такого неочікуваного, можна сказати, оказіонального, уживання лексем, порівняймо: *"Летить, мов олень, час у відчайдушнім твісті, / Збиває древній пил – аж блискавка з-під ніг, / І крутиться земля у голубому свисті, / І сиплеться з небес гарячий білий сніг..."* [23, с. 39], проте фабула розгортається далі, що дає змогу митцеві розширити художньо-образну реалізацію розгляданої міфологеми – і вже перед очима допитливого читача постає не загадкове панно авторського поетичного мережива, а жорстока реальність, наповнена ядучим димом пожеж і кривавою росою – читаємо: *"А над чолом Землі не царська вже корона, / Ядучий дим пожеж валує і тече. / І світиться на ній роса, мов кров червона, / І холодок галактик чоло її пече"* [23, с. 39]. Як бачимо з контексту, семантичне поле міфологеми червоного кольору розширюється образами, спочатку пов'язаними з об'єктами матеріального світу (*дим пожеж*), а згодом – і живого (*мов кров, червона*), що для ліричного героя означає актуалізацію мотиву загибелі на всіх можливих рівнях, і таким чином авторові вдається художньо зафіксувати своєрідну "межову/крайню точку" розгортання образної наповненості міфологеми – від природно-циклічних змін до рукотворно-фаталістичної загибелі всесвіту.

Однак, для ліричного Олексія Довгого міфологема червоного кольору не завжди має асоціативний зв'язок із явищами негативних змін – так, у поезії *"Революційний вірш"* образ сходу сонця, репрезентований композитом *"червонь-колесо"*, сюжетно взаємодіючи з образом розколотої навпіл землі, попри художньо передбачуваний деструктивний характер розвитку подій, набуває натомість низки авторських позитивно маркованих оцінок, порівняймо: *"По черені землі – червонь-колесо! / І навпіл розкололася Земля. / Половина шумить буйноколосом, / Половину ще темінь встеля..."* [23, с. 63]. Як бачимо, введення митцем іменникових одиниць *"буйноколос"* та *"темінь"* разом із їхнім контекстуальним протиставленням дає змогу змістити аксіологічний акцент із мотиву розколотої землі як землі зруйнованої

на мотив землі поділеної і сповненої боротьби, у якій сили добра репрезентовано образами сонця та стиглого жита.

Виразно позитивної конотації міфологема *червоного кольору* набуває в низці художніх контекстів, присвячених зображенню майстром поетичного слова краси дівчини та жінки чи любовних переживань ліричного героя. Лексеми-репрезентанти згаданої міфологеми представлені переважно прикметниковими одиницями (*калинний, пурпуровий, рожевий, карміновий*) на позначення різного гатунку відтінків червоного кольору. Як показує аналіз характеру вживання цих одиниць, ад'єктиви "*калинний*" і "*рожевий*" використовуються автором із метою підкреслення візуальних особливостей експлікації червоного кольору як символу краси молодої дівчини, порівняймо: "*Як палали вуста **калинні**, / день-музика на скрипці грав. / Вітер вишню на руки брав, / цілував її у долині. / Як палали вуста калінні...*" [24, с. 445]; "*Ой черешне, ой **рожеве** диво з див, / Краще б я тебе край хати посадив. / За твоє цвітіння буйне неземне / Полюбила б, може, дівчина мене*" [24, с. 404]. Зауважимо, що асоціативний зв'язок лексеми "*калинний*" із образом молодої дівчини цілком органічно влітається в традиційні уявлення українців, де одним із найважливіших символічних значень калини було "чиста дівоча врода" [3, с. 327], що ж стосується лексеми "*рожевий*", то згаданий вище зв'язок зумовлений внутрішньою формою самої мовної одиниці, яка репрезентує неповноту чи недостатність вияву розгляданого кольору, що метафорично може вказувати на молодий вік особи.

Противагою означеній кореляції є асоціативний зв'язок згаданої міфологеми з образом уже зрілої, дорослої жінки за посередництва лексеми "*пурпурові*", порівняймо: "*Як літній вечір, що обкутав діл, / У ній літа притишили гру крові. / Але ще сяють очі молоді / І паленіють губи **пурпурові**. / Вона ще гарна, хоч вечірня тінь / Враз промайне у посмішці грайливій*" [24, с. 456].

Атрибутивні лексеми "*карміновий*" та "*черлений*" у поетичних рядках, ритмомелодична структура яких нагадує народно-поетичні пісенні мотиви ("*Вишиваю я узори, не порвися, нитко. / Вишиваю по узору **лебедя й лебідку**. / Лебідь білий, лебідь білий –*

кармінові очка. / Лебідь плаває на плесі, лебідка – рядочком" [24, с. 447]); або ж *"Ой клене, мій клене – / Листячко черлене. / Ой чого ж ти, клене, / Та й шумиш до мене? / Чи згадав ту нічку, / Наче грушу-дичку, / Чи оту дівчину, / Як перепеличку?"* [24, с. 479], дають змогу митцеві доповнити художньо-авторську реалізацію міфологеми *червоного кольору* мотивом любові, образними репрезентантами якої в першому уривку традиційно є лебеді; у другому ж маємо пряму номінацію особи жіночої статі "дівчина". Проте згаданий мотив у поета, як і в більшості ліричних фольклорних текстів, актуалізується в межах сюжету про нерозділене кохання, читаємо: *"Обнімала б, притулялась, як ота лебідка, / Тільки ж вечір, тільки ж нічка, а тебе не видно. / Вишиваю я узори – думи до світання: / Чом такого, як в лебідки, не маю кохання?"* [24, с. 447].

Висновки й перспективи досліджень. Як показує здійснений аналіз особливостей вербалізації міфологеми *червоного кольору* в поетичній мові Олексія Довгого, часто означена міфологема у картині світу ліричного героя має тісний асоціативний зв'язок з образами сакралізованого ідилічно-терапевтичного локусу (часто за контекстуального посередництва одиниць на позначення образу сонця), із мотивами змін, представленими лінгвальними експлікаціями образів часу, війни, революції чи смерті, а також семантично доповнюється традиційними й авторськими образами реалій, пов'язаних із жіночою родою та почуттям кохання. Одиниці-вербалізатори розгляданої міфологеми переважно мають прикметникову частиномовну належність, хоча репрезентанти-іменники чи дієслова також представлені, проте вони не так прямо називають колористичну ознаку, як опосередковано вказують на реалії, пов'язані з нею асоціативно, історично чи культурологічно.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в з'ясуванні особливостей мовної репрезентації характеру взаємодії в авторському поетичному сюжеті образів-експлікантів міфологем червоного та інших кольорів, що дасть змогу більш повно й вичерпно описати характер авторського поетичного мовлення Олексія Довгого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бовсунівська Т. Міфологема як резистентний складник літератури. *Дивослово*. 2010. № 8. С. 49–52.
2. Войтович В. Українська міфологія. Київ, 2002.
3. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. Корсунь-Шевченківський: ФОП Гаврищенко В. М., 2015.
4. Керлот Х. Э. Словарь символов. Москва: REFL-book, 1994.
5. Клочек Г. Д. "Душа моя сонця наміряла...". Поетика "Сонячних кларнетів" Павла Тичини. Київ : Дніпро, 1986.
6. Кононенко В. І. Українська лінгвокультурологія. Київ : Вища школа, 2008.
7. Костюк І. Міфологема: історія поняття. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2011. Вип. 22. С. 405–416.
8. Літературознавча енциклопедія: у 2-х т. За ред. Ю. Коваліва. Київ. Т. 2. 2007.
9. Лосев А. Ф. Мир. Число. Сущность. Москва, 1994.
10. Мифы народов мира: в 2-х т. За ред. С. Токарева. М. : Советская Энциклопедия. Т. 2. 1988.
11. Половинкіна М. І. Семантика та прагматика кольороназв у польському поетичному дискурсі (кінець XIX – перша половина XX століття): дис. ... канд. філол. наук : 10.02.03 / Половинкіна Марія Ігорівна. Київ, 2015.
12. Потебня О. О. Мова, національність, денаціоналізація : статті і фрагменти. Нью-Йорк, 1992.
13. Семашко Т. Ф. Проблема визначення статусу кольоропозначень як лінгвістичних одиниць. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови. 2011. Вип. 7. С. 352–356.
14. Словник української мови: в 11 т. Т. 1: А-В / Ред. кол.: І. К. Білодід (гол. ред.), Бурячок А. А., Гнатюк Г. М. та ін. Київ : Наукова думка, 1970.
15. Словник української мови: в 11 т. Т. 2: Г-Ж / Ред. кол.: І. К. Білодід (гол. ред.), Бурячок А. А., Гнатюк Г. М. та ін. Київ : Наукова думка, 1971.
16. Словник української мови: в 11 т. Т. 4: І-М / Ред. кол.: І. К. Білодід (гол. ред.), Бурячок А. А., Гнатюк Г. М. та ін. Київ : Наукова думка, 1973.

17. Словник української мови: в 11 т. Т. 8: Природа-Ряхтливий / Ред. кол.: І. К. Білодід (гол. ред.), Бурячок А. А., Гнатюк Г. М. та ін. Київ : Наукова думка, 1977.

18. Словник української мови: в 11 т. Т. 11: Х-Ь / Ред. кол.: І. К. Білодід (гол. ред.), Бурячок А. А., Гнатюк Г. М. та ін. Київ : Наукова думка, 1980.

19. Трессидер Дж. Словарь символов. Москва, 1999.

20. Філософський енциклопедичний словник. За ред. В. Шинкарука. Київ : Абрис, 2002.

21. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. Енциклопедичний словник. Київ : АртЕк, 1998.

22. Элиаде М. Аспекты мифа. Москва, 1996.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

23. Довгий О. П. Дихання вічності. Восьмивірші. *Вибрані твори в 4 т.* Т. 2. Київ : Укр. письменник, 2009.

24. Довгий О. П. Дереворити. *Вибрані твори в 4 т.* Т. 3. Київ : Укр. письменник, 2009.

25. Довгий О. П. Келих троянд. *Вибрані твори в 4 т.* Т. 4. Київ : Укр. письменник, 2009.

Oleksandr STROKAL, PhD, Assistant Prof.,
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-9229-2711

VERBALIZATION OF THE RED COLOUR MYTHOLOGEM IN OLEKSII DOVHIY'S POETRY

The peculiarities of the linguistic expression of the mythologem "red" on the material of Oleksii Dovhiy's poetic texts are analyzed in the study. The author of the article characterized the grammatical, semantic, stylistic, individual-author's characteristics of using the language units denoting the realities associated with the considered mythologem.

During the research, the author made a number of theoretical generalizations about the role of linguistic means in the process of representing the poet's creative idea, features of the worldview of his lyrical hero. The article clarifies the role and functions of poetic text in the author-reader dialogue. The researcher analyzed a number of scientific statements concerning the peculiarities of interaction of individuals' linguistic worldview

within a certain collective, and found that ethnic-regional peculiarities, local traditions, customs and rituals affect the individual's psycholinguistic paradigm. The researcher based his point of view on the issue of linguistic understanding of the concepts of myth, mythologem and mythema.

The article emphasizes the special function of linguistic units that denote the realities associated with the color red in Oleksii Dovhii's poetic texts. The analyzed units were grouped according to their grammatical characteristics, structure and semantics. The author of the article found out that words denoting the mythologem of the color red and the realities associated with it participate in the creation of a number of author's images and motifs in the analyzed poetic texts, which significantly expand the boundaries of the semantic content of this mythologeme. During the research, it was found that in numerous authorial contexts, the mythologem of the color red is associated with images of the ideal locus, changes, transformations, revolutions and wars, as well as with the feeling of love and female beauty. The author of the article noted that verbalizers of the ideal locus are often associated with images of the sun in the lyrical hero's mind; the words, which indicate to the changes are often associated with images of fire, wounds and blood; words, which in the lyrical hero's mind are associated with love and female beauty, contain in their composition semantic indications of different types of shades of red.

Keywords: *red colour, mythologema, symbol, sacral locus, linguistic worldview, Oleksii Dovhii's poetry.*

REFERENCES

1. Bovsunivska, T. (2010). Mifolohema yak rezystentnyi skladnyk literatury [Mythology as a resistant component of literature]. *Dyvoslovo*, 8, 49–52 [in Ukrainian].
2. Voitovych, V. (2002). *Ukrainska mifolohiia* [Ukrainian mythology]. Kyiv [in Ukrainian].
3. Kotsur, V. P., Potapenko, O. I., Kuibida V. V. (Eds.). (2015). *Entsyklopedychnyi slovnyk symvoliv kultury Ukrainy* [Encyclopedic dictionary of cultural symbols of Ukraine]. Korsun-Shevchenkivskiy : FOP Havryshenko V. M. [in Ukrainian].
4. Kerlot, H. Je. (1994). *Slovar' simvolov* [Dictionary of symbols]. Moscow: REFLbook [in Russian].
5. Klochek, G. D. (1986). "Dusha moja soncja namrijala...". *Poetyka "Soniachnyh klarnetiv" Pavla Tychyny* ["My soul dreamed of the sun...". Poetics of Pavlo Tychina's "Solar Clarinets"]. Kyiv : Dnipro [in Ukrainian].

6. Kononenko, V. I. (2008). Ukrainska linhvokulturolohiia [Ukrainian linguoculturology]. Kyiv : Vyshcha shkola [in Ukrainian].
7. Kostjuk, I. (2011). Mifologema: istorija ponjattja v naukovomu dyskursi [Mythologema: the history of term in the scientific discourse]. *VISNYK L'vivs'koi' nacional'noi' akademii' mystectv*, 22, 405–416 [in Ukrainian].
8. Kovaliv, Ju. I. (Ed.). (2007). Literaturoznachna entsyklopedija [Literary Encyclopedia]: [in 2 vol.]. Vol. 2. Kyiv : Akademiia [in Ukrainian].
9. Losev, A.F. (1994). Mir. Chislo. Sushchnost [World. Number. Essence]. Moscow [in Russian].
10. Tokarev, S. (Ed.). (1988). Mify narodov mira [Myths of the world]: [in 2 vol.]. Vol. 2. Moskva : Sovetskaja Jenciklopedija [in Russian].
11. Polovynkina, M. I. (2015). Semantyka ta prahmatyka koloronazv u polskomu poetychnomu dyskursi (kinets XIX – persha polovyna XX stolittia) [Semantics and pragmatics of color names in Polish poetic discourse (end of the 19th – first half of the 20th century)] *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
12. Potebnia, O. O. (1992). Mova, nacionalnist, denacionalizaciia: staty i frahmenty [Language, nationality, denationalization: articles and snippets]. New York [in Ukrainian].
13. Semashko, T. F. (2011). Problema vyznachennia statusu koloropoznachen yak linhvistychnykh odynyts [The problem of determining the status of color markings as linguistic units]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova*, 7, 352–356 [in Ukrainian].
14. Bilodid, I. K., Buriachok, A. A., Hnatiuk, H. M. et al. (Eds.). (1970). Slovnyk ukrainskoi movy v 11 t. T. 1: A-V [Dictionary of the Ukrainian language in 11 vol. Vol. 1: A-V]. Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian].
15. Bilodid, I. K., Buriachok, A. A., Hnatiuk, H. M. et al. (Eds.). (1971). Slovnyk ukrainskoi movy v 11 t. T. 2: H-Zh [Dictionary of the Ukrainian language in 11 vol. Vol. 2: H-Zh]. Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian].
16. Bilodid, I. K., Buriachok, A. A., Hnatiuk, H. M. et al. (Eds.). (1973). Slovnyk ukrainskoi movy v 11 t. T. 4: I-M [Dictionary of the Ukrainian language in 11 vol. Vol. 4: I-M]. Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian].
17. Bilodid, I. K., Buriachok, A. A., Hnatiuk, H. M. et al. (Eds.). (1977). Slovnyk ukrainskoi movy v 11 t. T. 8: Pryroda-Riakhthlyvyi [Dictionary of the Ukrainian language in 11 vol. Vol. 8: Pryroda-Riakhthlyvyi]. Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian].
18. Bilodid, I. K., Buriachok, A. A., Hnatiuk, H. M. et al. (Eds.). (1980). Slovnyk ukrainskoi movy v 11 t. T. 11: Pryroda-Riakhthlyvyi [Dictionary of

the Ukrainian language in 11 vol. Vol. 11: Kh-B]. Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian].

19. Tressider, Dzh. (1999). Slovar simvolov [Dictionary of symbols]. Moscow [in Russian].

20. Shynkaruk, V. (Ed). (2002). Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical Encyclopedic Dictionary] Kyiv : Abrys [in Ukrainian].

21. Shtern, I. B. (1998). Vybrani topiky ta leksykon suchasnoi linhvistyky. Encyklopedychnyi slovnyk [Selected topics and lexicon of modern linguistics. Encyclopedic Dictionary] Kyiv : ArtEk [in Ukrainian].

22. Jeliade, M. (1996). Aspekty mifa [Aspects of the myth]. Moscow [in Russian].

SOURCES

23. Dovhyi, O. P. (2009). Dyhannia vichnosti. Vosmyvirshi. *Vybrani tvory v 4 tomakh*. T. 2 [The breath of eternity. Octopus. Selected works in 4 volumes, Vol. 2]. Kyiv : Ukr. pysmennyk [in Ukrainian].

24. Dovhyi, O. P. (2009). Derevoryty. *Vybrani tvory v 4 tomakh*. T. 3 [Derevoryty. Selected works in 4 volumes, Vol. 3]. Kyiv : Ukr. pysmennyk [in Ukrainian].

25. Dovhyi, O. P. (2009). Kelykh troiand. *Vybrani tvory v 4 tomakh*. T. 4 [The Glass of roses. Selected works in 4 volumes, Vol. 4]. Kyiv : Ukr. pysmennyk [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції – 01.12.2022

Дата затвердження редакцією – 18.12.2022

Вікторія ГЕТМАН, асист.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-1319-912X

ПРОСТОРОВА ОРГАНІЗАЦІЯ МУЛЬТИМОДАЛЬНИХ НОВИННИХ ТЕКСТІВ (на матеріалі онлайн-новин служб BBC та CNN)

У статті розглянуто особливості розміщення інформаційних повідомлень на онлайн-сторінках новин корпорацій BBC та CNN. Проаналізовано позиціонування новинних матеріалів із різних тематичних блоків та встановлено, що розташування новинних текстів відповідає прагматично-стилістичній спрямованості новин, а використання сучасних можливостей графіки та дизайну дає змогу якомога ефективніше подавати матеріал та утримувати увагу читачької аудиторії.

Ключові слова: онлайн-новини, тематичний блок, інформування, мультимодальність, позиціонування текстів, міжрядковий інтервал, графічне оформлення.

У кінці XX – на початку XXI ст. лінгвісти виявили значну зацікавленість до невербальних та паравербальних семіотичних компонентів, окрім широко досліджуваних вербальних складників. Особливо ефективним виявилось застосування такого підходу до медіатекстів, які в часи бурхливого розвитку новітніх цифрових технологій стали найбільш сприйнятливими та залежними від невербальних семіотичних ресурсів, а саме візуальних елементів. Інтеграція та взаємодія різних семіотичних модусів (мови, зображення та звуку) сприяє глибинній реалізації семантичного потенціалу медійних текстів [1; 3; 4; 9–14].

Мета цієї статті – розглянути невербальний ресурс, що застосовують для подання новинних матеріалів онлайн – розташування текстових полотен на онлайн-сторінках новин служб BBC та CNN. А також, дослідити вплив цього ресурсу на конструювання смислів та на процеси сприйняття інформаційних повідомлень широкою читачькою аудиторією.

Матеріал дослідження становлять новинні тексти різнопланового тематичного спрямування корпорацій BBC та CNN.

Під час аналізу розміщення текстових полотен беруть до уваги поля, відступ, ширину тексту, міжрядковий інтервал, позиціонування на сторінці (зліва направо – горизонтальне, зверху вниз чи знизу вверху – вертикальне, по діагоналі чи взагалі довільне), проміжну відстань між графемами та лексемами, сегментацію на частини [2; 5–7; 8, с. 178].

Вивчаючи новинний комунікативний простір корпорацій BBC та CNN, бачимо, що навряд чи можна виділити чіткі правила та критерії розміщення тексту на онлайн-сторінці, але певні закономірні характеристики все ж простежуємо.

Розміщення новинного матеріалу службою новин BBC безпосередньо залежить від тематичного блоку. Рубрики *HOME*, *NEWS*, *SPORT* із головної сторінки BBC та їхні численні похідні підрубрики, розділи, тощо позиціонують новинні повідомлення лінійно рівномірно, у лівій частині сторінки, відступ від лівого краю шпальти суттєво менший, аніж від правого, вирівнювання відбувається по лівій межі текстів, правий край при цьому нерівний, що робить текст динамічнішим, стрімкішим та "світлішим". Доповнюється ця організаційно-структурна складова доволі специфічним міжрядковим інтервалом: висловлювання, що охоплюють два-три рядки (в середньому) перериваються пустим рядком (пропуск). Така текстова розбивка зовсім не означає, що кожні два-три рядки вводиться нова думка чи ідея, це розвиток тієї самої змістово-сислової канви. Але з іншого боку, зазначена сегментація сприяє легшому сприйняттю інформації та запам'ятовуванню, легшому пошукові потрібного нюансу, якщо хтось "загубився" чи відволікся читаючи. В одному рядку, як правило, розміщуються одне чи півтора речення, рядків з лише окремими графемами, морфемами, лексемами чи словосполученнями не спостерігається.

The UK's economic and political turmoil over the past few weeks - culminating in nearly all of Liz Truss's original finance plans now being axed - has been watched around the world.

It is rare for close allies to comment on each other's key policies at home - and if they do, it's unlikely to be an outright criticism.

But at the weekend **US President Joe Biden weighed in**, saying Ms Truss's original plan was a "mistake" and it was "predictable" that she would have to backtrack.

"I wasn't the only one that thought it was a mistake," Mr Biden said. "I disagree with the policy, but that's up to Great Britain."

The EU's economy chief, meanwhile, said there were "lessons to learn" from what is happening in the UK.

"What happened shows how volatile is the situation and so how prudent we should be also with our fiscal and monetary mix," said Paolo Gentiloni on Friday after Ms Truss fired ex-Chancellor Kwasi Kwarteng.

[BBC, 17.10.2022 – 'Liz Truss the Brief?'
World reacts to UK political turmoil]

Подібна чіткість, регламентованість, незмінність та послідовність просторової організації повідомлень вказує на об'єктивний характер новин, "сухе" інформування, вимагає уважного та зосередженого прочитання, а головне – виділяє саме цю службу новин з-поміж усіх інших, є впізнаваною та знайомою, звичною та зручною величезному колу користувачів [15].

У межах тематичних блоків *WORKLIFE*, *TRAVEL*, *FUTURE*, *CULTURE* дещо по-іншому організовано подачу матеріалів на відповідних онлайн-сторінках. Але теж типово та наскрізно через усі або принаймні більшість новинних історій цих тематичних блоків та їхніх похідних. Тексти відтворюються лінійно рівномірно, у центральній частині онлайн-сторінки, з однаковими відступами від лівого та правого країв шпальти. Міжрядковий інтервал має однакову відстань, з пустим рядком після серії речень (5–10 рядків), що характеризуються тісною смисловою єдністю. Жодних відступів, які могли б свідчити про початок нових абзаців немає.

Як приклад, наведемо статтю з рубрики *Culture. Television* на тему *What is the future of the cop drama?* [BBC, 22.11.2021]:

Until recently this has been broadly in line with public sentiment – opinion polls in the US published in 2019 showed police were among the country's most-trusted public institutions. But, in the wake of the recent deaths of **George Floyd** and other black Americans and the subsequent resurgence of the Black Lives Matter movement, there is evidence that **trust had collapsed**, and that the public now see police brutality as a **major problem**.

The TV cop drama has subsequently faced hitherto unexperienced scrutiny, with some calling for the genre to be completely transformed. Last year the Washington Post went so far as demanding it be scrapped altogether, publishing a pull-no-punches op-ed headlined **Shut down all police movies and TV shows. Now**. The consensus however is that the cop drama is here to stay; the important question is to what extent it will change going forward.

Прикметним для всіх текстів із зазначених вище тематичних рубрик є те, що перші чотири рядки кожного основного тексту розпочинаються із відступу, у якому вміщено першу літеру першого слова (ініціал), виконану жирним шрифтом, великим кеглем та обведено лініями у формі квадрата:



t first glance, the photograph looks straightforward enough. We're in a domestic interior of some kind. A large pane of glass leans against the wall; a dark doorway is behind. The paint is peeling, the floorboards dusty. Then you notice the apparition – a blurred shape approximately identifiable as human.

Whoever this person is, they appear to be dangling from above the frame, or possibly leaping down into it. A glitch with the film? A ghost transforming itself from ectoplasm into human form?

[BBC, 13.12.2021. – Culture. Art/Photography. – *Francesca Woodman: The eerie images of a teenage genius*]

У рамках тематичного розділу *FUTURE* трапляються статті, у яких з'являється ще одна особливість розміщення матеріалів на онлайн-сторінках – виділення певної інформації з потоку повідомлення через написання її з ширшим міжрядковим інтервалом, ніж основний текст, виходячи за межі полів та позначаючи іншим кольором. У статті *How to use anxiety to your advantage* таким спосо-

бом подано дані про автора, не просто кореспондента служби BBC, а дослідницю, письменницю, професора в галузі психології та неврології – Др. Трейсі Девіс-Тіварі. Якщо б цієї інформації графічно не виділили, то читачі легко б оминули її належною увагою:

As I put forward in my book, **Future Tense**, one reason for this failure is that mental health professionals, myself included, have unintentionally misled people about the nature of anxiety in the past – a misunderstanding that has harmed us. I propose a new, more helpful and hopeful approach to understanding and living with anxiety in the 21st Century – to use it to your advantage.

COMMENT & ANALYSIS

Tracy Dennis-Tiwary is the author of *Future Tense: Why Anxiety is Good For You (Even Though it Feels Bad)*, a professor of psychology and neuroscience, and the director of the Emotion Regulation Lab at Hunter College in New York, USA.

Negative emotions like anxiety have long gotten a bad rap – irrational at best, destructive at worst. The ancient Roman poet Horace wrote over 2,000 years ago, *anger is a short madness*. But over the course of the past 150 years, starting with Darwin's **The Expression of Emotion in Man and Animals**, we have actually come to understand that emotions like anger, fear, and anxiety are more advantageous than dangerous. Like the opposable thumb and language, emotions are tools for survival, forged and refined over hundreds of thousands of years of evolution to protect and ensure that humans can thrive. They do this by providing two things: information and preparation.

[BBC, 19.10.22. – How to use anxiety to your advantage – BBC Future]

Такі незначні варіації у способі розташування вербальної частини новинного тексту й нестандартне графічне оформлення ініціальної літери застосовують, щоб показати іншу тематичну спрямованість новинного контенту (новини культурного та професійного життя, науково-популярні статті, дайджест подорожей, тощо), розважити певною мірою, а головне – відрізнити суто інформаційні блоки від пізнавальних чи розважальних.

В окрему групу пропонуємо виділити просторове оформлення жанру інтерв'ю, викладеного письмово у формі запитань автора та відповідей респондента. У статті *Iran protester: 'You know that you might never come back'* слова учасника подій обрамлені порожніми рядками з обох сторін, таким чином вони відокремлені від питань кореспондента, які ще додатково виділені жирним накресленням [BBC, 12.10.22].

NR: We are not using your real name for this interview. Are you taking a risk speaking to the BBC?

Yes, it's a great risk because it is considered a crime in Iran if you speak to foreign news broadcasts. You might easily get arrested, punished, imprisoned. The consequences are severe.

NR: Do you have hope that the change that you so desperately want might happen this time?

Hope is all we have and I am willing to stick to it. I hope at least our voices will be heard. That's all I can say about this.

Текст статті на онлайн-сторінці *BBC.News.World.Middle East* розміщено лінійно рівномірно, у лівій частині сторінки, з суттєвим відступом від правого краю шпальти та нерівними правими краями, що є характерним для всіх новинних повідомлень цього тематичного блоку.

Більшість новинної інформації американська телерадіокомпанія CNN розміщує на своїй онлайн-сторінці лінійно рівномірно, у лівому сегменті сторінки, з горизонтальним позиціонуванням. Відстань між рядками однакова, але сам текст періодично ділиться пустим рядком, без відступів на абзаци – дві-три синтагми й пропуск [16]. Насправді, доволі зручним та дієвим є такий формат подавання текстів новин, оскільки часто самі новинні тексти є досить довгими та насичено-інформативними, а така текстова дискретність дає змогу ефективніше сприймати та аналізувати прочитане:

Hong Kong (CNN) — It was a crowning moment for Xi Jinping when he stepped onto a red-carpet stage on Sunday to begin his norm-shattering third term as China's supreme leader.

Xi, 69, has emerged from the ruling Communist Party's five-yearly congress with more power than ever, stacking his party's top tiers with longtime proteges and staunch allies.

That loyal inner circle has not only strengthened Xi's hold on power – but also tightened his grip over China's future. To an extent unseen in decades, the country's trajectory is shaped by the vision and ambition of one man, with minimal room for discord or recalibration at the party's apex of power.

In the eyes of Xi, China is closer than ever to achieving its dream of "national rejuvenation" and reclaiming its rightful place in the world. But the path ahead is also beset with "high winds, choppy waters, or even dangerous storms" – a dark warning Xi made at both the start and the end of the week-long congress.

The growing challenges have stemmed from "a grim and complex international situation," with "external attempts to suppress and contain China" threatening to "escalate at any time," according to Xi's work report to the congress.

[CNN, 24.10.2022 – China's Xi is more powerful than ever.
What does it mean for the world?]

Дещо відмінною є локація новинних повідомлень у форматі постійного ("живого") інформування – live updates – де тезовість вербальних висловлювань підкріплює відповідне графічне оформлення: кожен нову тезу подають окремим рядком, міжрядковий інтервал між різними тезами подвоюють, що робить їх особливо помітними. І саме це спершу акцентує увагу читача на появі нової частини повідомлення, а вже потім безпосереднє прочитання підтверджує це [CNN, 25.10.22]:

21 min ago

BREAKING: Rishi Sunak becomes Britain's Prime Minister

Rishi Sunak is officially Britain's fifth Prime Minister in six years, after meeting with King Charles III at Buckingham Palace.

Sunak is the first person of color, the first British-Asian and the first Hindu to lead the United Kingdom.

He enters Downing Street at a moment of crisis for his party and the country, after Liz Truss's shambolic 50-day tenure plunged Britain into even deeper economic turmoil.

Іншою особливістю розміщення новинних полотен у CNN є суттєві відступи від лівого краю основного тексту аж до його середини. Із таким відступом написано, в основному, від двох до чотирьох абзаців, а у вільне від головного тексту місце вміщено гіперактивне покликання на додаткову інформацію з фотографією поруч, що безумовно, зацікавить певне коло реципієнтів та спонукає їх до подальшого читання та перебування із CNN:

≡ **CNN** politics The Biden Presidency Facts First 2022 Midterms



RELATED ARTICLE

The 10 Senate seats most likely to flip in 2022

Yet without Manchin's support, and with steadfast GOP opposition, none of those initiatives will become law.

Manchin's criticism of the bill spans the gamut – the price tag, the size of the plan, the temporary programs and scope of the bill – and he says he wants work requirements set around the child tax credit, in particular.

"We've been way far apart philosophically," Manchin said on West Virginia Radio on Monday.

There's still some hope among his colleagues that he will come around.

Vermont Sen. Patrick Leahy, the most senior Democrat in the chamber, said Monday: "There is a lot in the bill that I hope we can still get through."

[CNN, 21.12.2021 – 'A recipe for absolute destruction': Democrats scramble to avoid electoral blowback after Manchin halts Biden agenda]

Новини з тематичного блоку *CNN Style*, який охоплює такі рубрики, як *Beauty, Arts, Fashion, Design, Photography, Architecture* подаються у такий спосіб: основна вербальна інформація фігурує в центральній частині веб-сторінки, а перші три рядки мають однаковий відступ від лівого краю шпальти, у якому вміщено першу літеру першого слова тексту, зображену жирним шрифтом та кеглем такого розміру, що охоплює всі ці три рядки:

B arcelona's most famous landmark has all the makings of a fantastic blockbuster movie: politically savvy priests, robots, vigilante revolutionaries, the husband of the Virgin Mary, a seemingly mad but brilliant architect, vandals, desecrators, and 138 years of a still-unfolding plot.

[CNN, 19.11.2020 – Style. Architecture. – How robots could save one of the world's most unusual cathedrals?]

Такі графічні варіації, хоча й дуже незначні, мають на меті, перш за все, привернути увагу читача до початку текстового блоку, а також, зробити приємнішим процес сприйняття інформації та апелюють до естетичних смаків реципієнтів.

Отже, розташування новинних матеріалів на онлайн-сторінках корпорацій BBC та CNN, як елемент невербальної природи, відповідає прагматично-стилістичній спрямованості новинних текстів (всеохопне, об'єктивне, максимально беземоційне інформування), є стриманим у використанні сучасних графічних можливостей, чітким та стабільним в організаційному-структурному плані, чим сприяє ефективному поданню потрібної інформації, утриманню уваги читачької аудиторії, і разом із вербальним складником творить унікальний продукт масмедійної комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрєєва І. О. Мультиmodalний аналіз дискурсу: методологічна основа та перспективи напряду. *Одеський лінгвістичний вісник*. № 7. Одеса, 2016. С. 3–8.
2. Бистров Я. В. Взаємодія вербального і графічного модусів у художньому тексті (мультиmodalний підхід). *Науковий вісник ХДУ. Сер. "Педагогіка та міжкультурна комунікація"*. Вип. 4. 2018. С. 7–12.
3. Гливінська Л. К. Об'єкт неолінгвістики – мультиmodalність: завдання і рішення. *Science and Education a New Dimension, Philology*. VI (52). 2018. С. 23–26.

4. Град Н. Я. Сучасні мультимодальні студії: модальна лінгвістика та мультимодальна стилістика. *Одеський лінгвістичний вісник*. Одеса, 2014. С. 49–51.

5. Івасишин М. Р. Мультимодальність англomовного коміксу: лінгвальний і екстралінгвальний виміри. Дис. ... канд. філол. наук. Івано-Франківськ, 2019. 404 с.

6. Драган-Іванець Н. Паралінгвістичні засоби креолізованого інтернет-тексту. *Стиль і текст*. Вип. 15. 2014. С. 222–230.

7. Єфименко В. А. Мультимодальність у друкованих книжках, цифрових наративах і кінофільмах. Київ : Видавництво Ліра-К, 2021. 116 с.

8. Макарук Л. Л. Мультимодальність сучасного англomовного масмедійного комунікативного простору. Дис. ... д-ра філол. наук. Луцьк, 2019. 635 с.

9. Kress G. Multimodal discourse analysis. *The Routledge Handbook of Discourse Analysis*. 2011. Pp. 35–50.

10. Kress G. Multimodality: A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication. London: Routledge, 2010. 212 p.

11. LeVine Ph., Scollon R. (eds.) *Discourse & Technology: Multimodal Discourse Analysis*. Washington, D.C. : Georgetown University Press, 2004. 240 p.

12. Luginbühl M. Media Linguistics: On Mediality and Culturality / *10plus1: Living Linguistics*. Issue 1. 2015. Pp. 9–26.

13. O'Halloran Kay L. (ed.) *Multimodal Discourse Analysis*. London and New York : Continuum. 2004. 252 p.

14. Sigrid N. *Analyzing Multimodal Interaction: A Methodological Framework*. New York and London : Routledge, 2004. 2004 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

15. URL: www.bbc.com.

16. URL: www.cnn.com.

Viktoria HETMAN, Teaching Assistant,
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-1319-912X

MULTIMODAL NEWS TEXTS SPACIAL LOCATION (BASED ON THE BBC AND CNN ONLINE NEWS)

The article highlights some specific features of the BBC and CNN online news texts location on the corresponding web pages. The effective arrangement of the news content boosts readers' perception and willingness

to deal with the information provided by the multinational news channels BBC and CNN. To properly analyze the message positioning, one has to consider the spacing methods, i.e. margins, padding, the width of the text, interlines intervals, text alignment (from left to right text-align – horizontal one, from top to bottom or vice versa text-align – vertical one, diagonal or free text-align), the necessary graphemes or lexemes span, text segmenting.

The BBC news texts placement depends directly on the topics being covered. Within the scopes of HOME, NEWS, SPORT sections and all their subsections the news content is aligned in the left part of the web page, the "white space" includes the peculiar margin and interline interval. All of these help break the massive texts down into logical meaningful segments to alleviate the information perception, analysis and remembering.

The WORKLIFE, TRAVEL, FUTURE, CULTURE section texts are center-aligned with equal margins and specific initial letter design and represent the popular science and entertainment content.

The majority of the CNN news texts is located in the left web page segment and is horizontally aligned with the white space after a series of syntagmas.

The CNN Style texts are center-aligned and the first three lines of each message are indented so as to place the initial letter of the first word encompassing those lines.

To conclude, the BBC and CNN news texts spacing goes in line with pragmatic and stylistic character of the news content, graphic and design facilities make the texts readable, interface uncluttered and provide an overall aesthetically pleasing experience. All of these add additional value to the meaning potentials generated through the integration of both verbal and non-verbal modes.

Keywords: online news, informing, multimodality, texts spacing, alignment, interline interval, graphic design.

REFERENCES

1. Andrieieva I. O. Multymodalnyi analiz dyskursu: metodolohichna osnova ta perspektyvy napriamu. *Odeskyi linhvistychnyi visnyk*. № 7. Odesa, 2016. S. 3–8.
2. Bystrov Ya. V. Vzaiemodiia verbalnoho i hrafichnoho modusiv u khudozhnomu teksti (multymodalnyi pidkhid). *Naukovyi visnyk KhDU. Ser. "Perekladoznavstvo ta mizhkulturna komunikatsiia"*. Vyp. 4. 2018. S. 7–12.
3. Hlyvinska L. K. Obiekt neolinhvistyky – multymodalnist: zavdannia i rishennia. *Science and Education a New Dimension, Philology*. VI (52). 2018. C. 23–26.

4. Hrad N. Ya. Suchasni multimodalni studii: modalna linhvistyka ta multimodalna stylistyka. *Odeskyi linhvistychnyi visnyk*. Odesa, 2014. S. 49–51.
5. Ivasyshyn M. R. Multimodalnist anhlomovnoho komiksu: linhvalnyi i ekstralinhvalnyi vymiry. Dys. na zdobuttia nauk. st. kand. fil. nauk. Ivano-Frankivsk, 2019. 404 s.
6. Drahan-Ivanets N. Paralinhvistychni zasoby kreolizovanoho internet-tekstu. *Styl i tekst*. Vyp. 15. 2014. S. 222–230.
7. Yefymenko V. A. Multimodalnist u drukovanykh knyzhkakh, tsyfrovyykh naratyvakh i kinofilmakh. Kyiv : Vydavnytstvo Lira-K, 2021. 116 s.
8. Makaruk L. L. Multimodalnist suchasnoho anhlomovnoho masmediinoho komunikatyvnoho prostoru. Dys. na zdobuttia nauk. st. doktora fil. nauk. Luts'k, 2019. 635 s.
9. Kress G. Multimodal discourse analysis. *The Routledge Handbook of Discourse Analysis*. 2011. Pp. 35–50.
10. Kress G. *Multimodality: A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication*. London: Routledge, 2010. 212 p.
11. LeVine Ph., Scollon R. (eds.) *Discourse & Technology: Multimodal Discourse Analysis*. Washington, D. C. : Georgetown University Press, 2004. 240 p.
12. Luginbühl M. Media Linguistics: On Mediality and Culturality / *10plus1: Living Linguistics*. Issue 1. 2015. Pp. 9–26.
13. O'Halloran Kay L. (ed.) *Multimodal Discourse Analysis*. London and New York : Continuum. 2004. 252 p.
14. Sigrid N. *Analyzing Multimodal Interaction: A Methodological Framework*. New York and London : Routledge, 2004. 2004 p.

SOURCES

15. URL: www.bbc.com.
16. URL: www.cnn.com.

Дата надходження до редакції – 14.11.2022
Дата затвердження редакцією – 01.12.2022

Aurelija GRITĖNIENĖ, Dr Hab., Senior Researcher Fellow,
Institute of the Lithuanian Language,
Vilnius, Republic of Lithuania
ORCID: 0000-0001-8510-9037

NEW DICTIONARY OF LINGUISTICS TERMINOLOGY

Publication Review:

**Ukrainian-English-Lithuanian-Polish-Greek-Latin Dictionary
of Linguistic Terminology / edited by O. Nika, S. Hrytsenko.
Sumy: Universytetska knyha, 2022. 220 p.**

In the second half of the 20th century, new areas of linguistic research and their terminology began to develop especially rapidly, and in the 21st century this process accelerated even more. Therefore, the preparation of a multilingual dictionary of linguistic terms for educational purposes is a very necessary and desirable step, especially since there has been no such publication yet. At the end of 2022, such a dictionary was published in Kyiv. A group of experienced scholars from Taras Shevchenko National University of Kyiv has prepared the "Ukrainian-English-Lithuanian-Polish-Greek-Latin Dictionary of Linguistic Terminology". The authors of this dictionary are Oksana Nika, Svitlana Hrytsenko, Ihor Koroliiov, Oleksandr Levko, Nataliia Koroliiova, Julia Oleshko and Lidiia Nepop-Aidachych; the editors of the dictionary are Oksana Nika and Svitlana Hrytsenko.

This is a special dictionary, since its corpus includes the vocabulary of a certain area (linguistics), i.e., special terms that are not usually found in general explanatory dictionaries. Thus, the lemmas for this dictionary were selected not according to the principle of frequency of use, but according to a specific area. Obviously, the idea of multilingualism, which has been intensively introduced in Europe lately, is gradually being implemented in Ukraine: scientific cooperation between different countries becomes much easier and faster when multilingual special lexicographic publications appear.

The book under review is really valuable, it will be used not only by students studying philology, teachers, but also by all linguists.

Such a publication will help readers improve their scientific language, avoid incorrect terms, and, in case of doubt, check how the scientific term of the corresponding field of linguistics is spelled or stressed. The creators of the dictionary have done a great job, so the publication is really of high quality and exhaustive.

The structure of the dictionary is clear and well thought out. The preface describes the innovation, relevance, value and purpose of the dictionary, explains to whom the dictionary is intended, indicates the main sources and place of this dictionary in the existing lexicographic context. In the preface, it would be useful for the reader if specific numbers were indicated: how large the volume of the dictionary register is, how many heading terms are in it. It is also not specified by what criteria the terms were selected. Thus, the preface of this dictionary is rather short, but this is no longer a disadvantage, but an advantage of the dictionary; practice and surveys of dictionary users show that the introductory part of the dictionary (especially if it is longer) is rarely read. Dictionary users are often convinced that they won't find anything new in the preface and that they will already know how to use the dictionary and understand everything it contains. Therefore, the compilers of this dictionary have carefully considered what to present in its introduction. Since the preface is often a kind of visiting card of the dictionary, here every sentence and word of the authors is thought out to the maximum.

The main part of the dictionary is its corpus. Compiling a dictionary corpus is not as easy as it might seem at first glance, because modern lexicography has not yet found reliable and indisputable criteria for selecting head words.

The dictionary contains many terms from various areas of linguistics (phonetics, morphology, stylistics, syntax, ethnolinguistics, sociolinguistics, etc.). In the dictionary, readers will also find traditional terms of general linguistics (*фонéтика* (*phonetics*), *кóринь* (*root*), *полізлóт* (*polyglot*), *сполу́чник* (*conjunction*), *числó* (*number*), etc.) and the latest terms found in the research works of modern linguistics (*гéндерна лінгві́стика* (*gender linguistics*), *дисфемі́зм* (*dysphemism*), *код кулът́ури* (*culture code*), *конста́нти кулът́ури* (*cultural constants*), *параверба́льні засоби кому́нікації* (*paraverbal means of communication*), *пато́психолінгві́стика* (*pathological*

psycholinguistics), etc.). It is a congratulatory step to submit in the dictionary the terminology of the latest trends in world linguistics, because in a high-quality dictionary, readers always expect to find not only the most frequent, most popular lexemes, but also the latest vocabulary. Therefore, one should not be surprised that rather rare linguistic terms appear in the dictionary, e. g. *абду́кція* (*abduction*), *адгезія* (*adhesion*), *епіди́гматика* (*epidigmatic relations*), *ко́нфікс* (*confix*), *конфікса́ція* (*confixation*), *лінгвоперсоноло́гія* (*linguopersonology*), etc. On the other hand, readers will not find quite often used linguistic terms in the dictionary, e. g. *domain*, *enclitics*, *geolinguistics*, *linguodidactics*, *neuter*, *nickname*, *polylingualism*, *proclitic*, *sub-dialect*, *umlaut*, etc.

Some terms presented in the dictionary refer not only to the narrow field of linguistics, but also to a somewhat broader context of philology or even the humanities, for example, *алю́зія* (*allusion*), *амбіва́лентність* (*ambivalence*), *анаді́плосис* (*anadiplosis*), *анаколу́ф* (*anacoluthon*), *антецеде́нт* (*antecedent*), *графі́ті* (*graffiti*), *емпа́тія* (*empathy*), *ката́фора* (*cataphora*), *конті́нуум* (*continuum*), *хроното́п* (*chronotope*), etc. Undoubtedly, it is difficult to strictly define the line where linguistics ends and vocabulary related to other areas of activity begins, especially since the boundaries of linguistics have greatly expanded over the past decades. Therefore, it is not surprising that this dictionary includes not only linguistic terms, but also terms from related areas of linguistics. It is clear that the compilers of the dictionary, relying on their linguistic intuition and the tasks assigned to their dictionary, decide for themselves how much and what vocabulary to include in the compiled dictionary. However, perhaps in the future, when publishing a second or supplemented edition of this dictionary, it would be worth considering whether it is worth calling the dictionary a little differently if it contains not only linguistic terms, but also the terms of literature, logic, philosophy and other humanitarian areas.

Heading words in the dictionary are Ukrainian one-word terms or terminating phrases. Since this is a special dictionary, the lexicographic entry of the dictionary does not contain grammatical information. All registry material in the dictionary is presented in alphabetical order: each

vocabulary, each lexical unit in the dictionary has its own entry and all entries are arranged in strict alphabetical order.

First of all, the Ukrainian lemma or heading syntagma is presented, an interpretation of the heading term is given, and next to it, in principle, the tablets, in parallel, are the equivalents of registered Ukrainian units in English, Lithuanian, Polish, Greek and Latin.

It is not easy to give definitions of linguistic terms, as it may seem at first glance, because some terms can be understood differently, but the authors of the dictionary emphasize that they adhere to the modern interpretation of terms, while accepting their different concepts in different directions and traditions of linguistics. Greek and Latin equivalents are presented in an unconventional way. In most cases, the reader is explained how the term was formed, its etymology is given in order to make it as easy as possible to understand the term. Such a multi-stage etymological analysis of Greek and Latin words makes it possible to demonstrate the semantic relationships between words and is especially useful for those who do not know the classical languages well enough.

Some terms have their synonyms, for example, Ukrainian: *абѣтка, азбука, алфавіт* – Lithuanian: *abėcėlė, alfabetas*; Ukrainian: *інтєнція* – Lithuanian: *intencija, ketinimas*; Ukrainian: *іншомовне слóво* – English: *borrowing, loanword, foreign word*, Lithuanian: *skolinỹs, svetĩmžodis*, Polish: *wyraz obcy, pożyczka, zapożyczenie*; Ukrainian: *ка́лька* – English: *loan translation, calque*, Lithuanian: *vertinỹs, kálkė*, Polish: *kalka*. In this way, different trends can be traced from the dictionary: in some languages we can find both national terms and their international equivalents, expanding the synonymic series, while in others there is a tendency to use only one of them.

At the end of the dictionary there are tasks and exercises that will help students to use the terms correctly in the scientific language and in translation practice.

The authors of the dictionary are familiar with the latest linguistic publications and dictionaries. This is also shown by a long list of sources of terminological material, which includes dictionaries and encyclopedias of various types, grammars, monographs, textbooks, etc. The most important dictionaries, encyclopedias and online resources are also indicated in the preface of the dictionary.

In the same place, information is briefly given, in which encyclopedias and dictionaries the latest linguistic terms are presented. Only one question arises: did the authors of the dictionary use the latest scientific articles on various branches of modern linguistics in the process of identifying the main array of linguistic terms? If so, is a complete list of materials used provided?

It is noteworthy that the bibliography of the dictionary is compiled extremely carefully. One of the most important criteria for assessing the reliability and relevance of the lexicographic material used is its novelty. The more modern dictionaries and other sources the author of the prepared dictionary chooses, the more likely it is that s/he will be able to present a vivid, realistic image of a foreign language. Most of the publications presented in the bibliography of the dictionary under review were published after 2000. The authors rely on the latest, most fundamental foreign dictionaries and other publications. However, the question arises whether several publications prepared by colleagues not so long ago would be useful to them: "Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія" ("Modern linguistics: terminological encyclopedia") by O. O. Selivanova (Poltava, 2006), which harmoniously combines elements of an encyclopedic, general explanatory and specialized explanatory dictionary, "Словник термінів міжкультурної комунікації" ("Glossary of terms in intercultural communication") by F. S. Batsevych (Kyiv, 2007), the register of which includes not only linguistic terms, and the four-volume dictionary "Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни" ("Glossary of modern linguistics: understanding and terms") by A. P. Zahnitko (Donetsk, 2012). Also, there could be more internet sources in the list of references. Indeed, today many linguistic terms can be found in numerous electronic dictionaries, as well as in terminological databases and banks.

Since the dictionary is in six languages, readers would benefit from an alphabetical index of all six languages at the end of the dictionary. It would help you find the term you are looking for even faster.

For the reviewer of this dictionary, the closest are the Lithuanian equivalents of Ukrainian terms, so their representation in the reviewed dictionary will be analyzed further. Moreover, in the preface of the dictionary, its compilers emphasize that in this

dictionary "the Lithuanian translation of Ukrainian terms is proposed for the first time".

Often, near the Lithuanian equivalent, the authors of the dictionary give a number of synonymous terms. The authors treat them with care and in most cases the first is the Lithuanian, national term, and only after it is the international equivalent, because in the Lithuanian language the international term is not always wider or more popular than the Lithuanian one, for example, *abėcėlė*, *alfabėtas*; *asmėnvardis*, *antroponimas*; *būdvardėjimas*, *adjektyvācija*; *dvikalbystė*, *bilingvīzmas*; *dviprasmybė*, *amfibolija*; *kirčiāvimas*, *akcentuācija*; *prieveiksmėjimas*, *adverbializācija*; *sántrumpa*, *abreviatūra*; *tarmė*, *dialėktas* etc.

There are also reverse cases, when the Lithuanian term has already been replaced by an international one, so the authors have completely reasonably did not include obsolete Lithuanian equivalents in the dictionary, e. g. *priėreikšmis* (*konotācija* is used instead), *sąmaiša* (in modern scholarly papers only *kontaminācija* is used), *sánkaita*, *pėrstatymas* (use of the term *metatėzė* is enough in the dictionary), *priėduras* (*postpozīcija* could only be found in the dictionary), *reikšmėmokslis* (a modern term is *semāntika*), *pósluoksnis* (*substrātas* is much more commonly used), *tařsnis*, *garsmuō* (in scientific works we could find only *fonemā*), etc.

In the dictionary, all Lithuanian terms are accented. This is a very big advantage, because the Lithuanian language accentuation is quite complex and marked verbal intonations will help students learn how to pronounce the terms of this language correctly. Not so long ago, the norms of accentuation of some Lithuanian terms have changed. The compilers of the dictionary give only the main variants of stresses (*hipėřbolė*, *inveřsija*, *konveřsija*), which is quite enough in a dictionary of this type.

The orthography of some Lithuanian terms has recently changed, so it is commendable that readers will no longer find such terms as *glagòlica* or *kirìlica* in the dictionary. Here, in accordance with the latest spelling requirements, the reader will find only the terms *glagòlika* and *kirìlika*. For some Lithuanian terms, more than one version of the norm is given, for example, next to the terms

reikšminis žodis, esminis žodis, there is also a dispositive (lateral) version of the norm *raktāžodis*.

The reviewed dictionary has been prepared very carefully and responsibly. The general suggestions and comments in this review in no way detract from the importance and value of this dictionary.

The specific function of such a dictionary is to increase the subject competence of the user and fill in the subject or language gaps. A six-language dictionary of linguistic terms, prepared by experienced authors, will become a necessary teaching aid in the process of teaching academic disciplines for students of various educational philological programs.

The book under review will help develop the culture of using linguistic terms and enrich Ukrainian terminography. There is no doubt that this dictionary will become an important assistant in teaching students of different foreign languages, and will also be useful to a wider circle of readers, i. e. to everyone who is interested in languages and linguistics.

Аурелія ГРІТЕНЕНЕ, д-р гум. наук, с.н.с.,
Інститут литовської мови,
Вільнюс, Литовська Республіка
ORCID: 0000-0001-8510-9037

НОВИЙ СЛОВНИК ЛІНГВІСТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Рецензія на книжкове видання:

**Українсько-англійсько-литовсько-польсько-грецько-латинський
словник лінгвістичної термінології**

/ за ред. О. Ніки, С. Гриценко.

Суми: Університетська книга, 2022. 220 с.

Дата надходження до редакції – 05.12.2022

Дата затвердження редакцією – 16.12.2022

Оксана НІКА, д-р. філол. наук, проф.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0001-6387-3835

**МУЛЬТИЛІНГВІЗМ
ЯК ВИЗНАЧНИК БАГАТОВИМІРНОСТІ
УКРАЇНСЬКОГО СВІТУ**

**Рецензія на книжкове видання: Броджі Джованна.
Культурний поліморфізм українського світу.
Київ: Дух і Літера, 2022. 520 с.**

Уперше в Києві вийшло друком видання статей добре відомої в україністиці професорки Джованни Броджі. У видання увійшли статті, що вже були надруковані раніше і зараз перекладені українською мовою й опубліковані однією книгою. Вони містять чимало глибоких спостережень і висновків, які є значущими для дослідників різних галузей знання і продовжені/розвинуті в наступних студіях.

Однією з переваг наукового викладу є широкий інтердисциплінарний підхід, що охоплює одночасно, а отже й цілісно, різні детермінанти, що характеризують історичну, політичну, культурну, мовну і літературну ситуацію. За різними критеріями вмотивовано творення текстів у конкретних умовах як культурного продукту. Безперечно, за таким підходом, що зазвичай застосовується в європейській лінгвістиці, питання мови розглядаються в невіддільній єдності з іншими чинниками, що витворювали ранньомодерний український світ.

У виданні охоплено широке коло питань, які об'ємно і сукупно характеризують формат мови (багатомовність та її результат – "мішана мова"), жанрову релевантність ранньомодерну (перевага надана XVII–XVIII ст., але також охоплено й попередні періоди з огляду на тяглість традиції чи інші питання).

Засадничим принципом історичного розгляду є розуміння багатоманітності, яку розкрито в синонімічному ряду опису як

плюралізм, багатшаровість, поліфункціональність, поліморфізм, полівалентність. "Поліморфізм" – ключове слово, що об'єднує статті цього видання і виведене в заголовок. Воно визначає властивість та основний принцип едичії українського культурного простору як багатшарового, багатомовного, змінного і відкритого до зовнішніх впливів. Багатомимірність проєктує різні співвідношення національного, регіонального і запозиченого, традиційного і нового, центрального і периферійного.

Формат мови "вплетений" у цілісність розгляду культурного світу. Для його визначення авторка дослідження застосовує визначення "багатомовність", "мовний плюралізм", "плюрілінгвізм", "мовний поліморфізм", що розглядаються разом із мультикультурністю, культурним синкретизмом, полівалентністю культурних явищ. Як доводить Джованна Броджі, багатомовність була засобом спілкування зі світом, а також "почасти була наслідком ... автоматизму, але здебільшого її зумовлювали чинники риторичні та стилістичні, включно з комунікативною ситуацією" (с. 111).

Результатом багатомовності та інтерференції є гібридна мова, розкрита в означеннях: "літературний ужиток мішаної мови", "мішаний мововжиток", "мовна мішанка", "мовна мішанина", "мішана мова". Її виникнення авторка трактує як "вияв рафінованої високої культури" і характеризує "мовно змішані твори" на прикладі поєднання латини і польської в листах Симеона Полоцького. Є навіть характеристика "багатомовна "полісистема"".

Розділ книги "Плюрілінгвізм і мультикультуралізм в ранньомодерній Україні" фокусує увагу на багатомовності та мовному синкретизмі, багатшаровості й поліфункціональності культурного простору: Русь, Україна, Ruthenia, Велике князівство Литовське, Річ Посполита та ін.

Книжна культура і писемність українського ранньомодерного світу аналізується в широкому вимірі – полілінгвальному (українська, церковнослов'янська, польська, латинська), полікультурному (національна і регіональна культура, європейський патерн), територіальному й інтелектуальному. Використання різних мов відбувається незалежно від конфесії авторів, чия творчість "спиралася на різноманітну мовну спадщину: античну та свято-отцівську, "схоластичну" та "неосхоластичну", західну середньо-

вічну та візантійсько-слов'янську, православну, протестантську та католицьку" (с. 128). Звідси й виникає необхідність погляду на "культурну спадщину як частину всієї європейської культури".

Вивчення не обмежується літературно-мовним простором лише українських територій, тогочасна "плинність кордонів і різнорідність є специфічними рисами української літератури і частиною її внутрішньої структури", тому "можуть виникати труднощі у віднесенні численних літературних явищ (окремих творів, письменників, комплексів творів, стилістичних, образних, мовних течій та тенденцій тощо) до тільки одної, української літературної культури в "національному" значенні" (с. 50).

Основні положення праці ґрунтуються на принципах національної ідентичності / надрегіональної ідентичності, мовно-етнічної збіжності/незбіжності.

У цьому разі українська мова розглядається в полімовному і полікультурному середовищі, що сприяє відходу від спрощених, неповних та ідеологізованих оцінок (одно- чи двомовності, народності, одnobічного мовного впливу, спрямованості на одну (чи кілька) соціальну(і) групу(-и), розгляду лінгвальних явищ у звуженому ракурсі).

Новий ракурс дослідження Джованні Броджі спрямований на термінологічну однотайність у найменуваннях "український світ", "українська мова" / "руська мова". Це знімає потребу синонімічного терміноряду на позначення літературної мови XVII–XVIII ст.

Значна частина праць професорки присвячена ранньомодерному часу XVII–XVIII ст. Писемні твори, які ілюструють багатозначність, є жанрово різноманітними: листування, вірші, проповіді, полеміка та ін. Одне з наукових зацікавлень авторки – барокова гомілетика, часто недооцінена як риторична традиція. Зокрема, до видання увійшла стаття "Барокова гомілетика в слов'янському культурному просторі". У розділі книги засадничо визначені напрями дослідження проповідництва XVII–XVIII ст. за різними критеріями, які розкривають мовний вибір і стилістику.

Чи не вперше в сучасній україністиці Джованна Броджі здійснила ґрунтовний аналіз текстів у системі політичних, релігійних вимірів, що визначило їхню належність до певної "школи" та орієн-

тування на потенційну "аудиторію", авторські "світи" Йоаникія Ґалятовського, Антонія Радивиловського, Лазаря Барановича, Симеона Полоцького, Пилипа Орлика, Стефана Яворського та ін.

Авторка порівнює за каноном Київської Митрополії та Печерського монастиря збірки Йоаникія Ґалятовського й Антонія Радивиловського, що їх об'єднує "структура проповідей, оповідні засоби, мова, використання ремінісценцій з історії та античних, середньовічних і біблійних оповідей" (с. 335). Дослідниця окремо аналізує творчість Симеона Полоцького, Стефана Яворського і Дмитра Туптала, зупиняючись "на варіаціях, що зустрічаються у різних авторів, у різні періоди і в різних регіонах".

Окремі частини праці Джованні Броджі розкривають менш досліджені чи недосліджені питання про Івана Мазепу та його добу, про Варлаама Ясинського, про нові тексти, які були вперше введені в науковий обіг. Вони містять теоретичні узагальнення і характеристики конкретного мовного матеріалу, аналіз різномовних текстів.

Запропоноване у виданні розширення методології та наукової метамови має значення для дослідників різних галузей: істориків, мовознавців, літературознавців, культурологів та ін. В історико-лінгвістичних студіях ідея мультілінгвальності розгорнута в конструктах мішаної мови, неототожнення її з макаронічною мовою, у трактуванні мови як визначника і репрезентанта культурного світу і – вужче – авторського вибору мов.

У книзі запропоновано й огляд наукових праць, й власні відкриття авторки, й – важливо – перспективи дослідження. Наприкінці книги зауважено, що вміщені в ній статті не доповнені сучасною бібліографією, яка вийшла вже згодом, після їх першодруків. Утім на часі й досі залишаються конкретні питання, що потребують наступного розгляду як у підготуванні критичних публікацій (наприклад, творів Стефана Яворського, Варлаама Ясинського), так і нерозв'язаних міждисциплінарних проблем (про жанрові визначення, про "школу-адресата-період" для характеристики текстового середовища XVII–XVIII ст.).

У виданні "Культурний поліморфізм українського світу" вміщено передмову Сергія Плохія та післямову Оксани Пахльовської,

в яких вони розповідають про авторку як знану науковицю-україністку і творчу особистість, відкриту до учнів і колег.

Рецензії про працю, що вийшла у воєнний рік в Україні, вже розміщені в медіа й засвідчили інтерес читачів. В умовах сучасних викликів книга Джованни Броджі привертає увагу до багатомірності українського світу, у тому числі мовного.

Oksana NIKA, Dr Hab., Prof.,
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine
ORCID ID: 0000-0001-6387-3835

**MULTILINGUALISM AS A DETERMINANT OF THE
MULTIDIMENSIONALITY OF THE UKRAINIAN WORLD**
**Publication Review: Brogi Giovanna. Cultural Polymorphism
of the Ukrainian World. Kyiv: Dukh i Litera, 2022. 520 p.**

Дата надходження до редакції – 02.11.2022
Дата затвердження редакцією – 17.11.2022

Наукове видання

**МОВНІ
І КОНЦЕПТУАЛЬНІ
КАРТИНИ СВІТУ**

Збірник наукових праць

Випуск 1(73)

Редактор *Т. В. Мельник*
Технічний редактор *Ю. О. Куценко*

Оригінал-макет виготовлено ВПЦ "Київський університет"



Формат 60×84^{1/16}. Ум. друк. арк. 8,8. Наклад 100. Зам. № 223-10569.
Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № Іф14.
Підписано до друку 13.03.23

Видавець і виготовлювач
ВПЦ "Київський університет"
Б-р Т. Шевченка, 14, м. Київ, 01601, Україна
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; тел./факс (38044) 239 31 28
e-mail: vpc_div.chief@univ.net.ua; redaktor@univ.net.ua <http://vpc.knu.ua>
Свідectво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02